

PERHEKESKEISYYDEN JA FEMINISMIN RISTIPAINEESSA

Kuva parisuhdeväkivallasta udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksessa

Maija Taina Helena Jäppinen
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntapolitiikan laitos
Joulukuu 2005

SISÄLLYS

1 Johdanto	3
2 Tutkimustehtävä ja –kysymykset	5
3 Tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia	7
3.1 Parisuhdeväkivalta tutkimukseni pääkäsitteenä	7
3.2 Väkivaltatyön näkökulmat	9
3.3 Parisuhdeväkivallan selittäminen	14
3.4 Naisia väkivaltaisiin suhteisiin kiinnittävät tekijät	18
4 Naiset venäläisessä yhteiskunnassa	23
4.1 Neuvostoliittolainen sukupuolijärjestelmä	23
4.2 Naisen asema 2000-luvun Venäjällä	25
4.3 Vaiettu parisuhdeväkivalta	27
5 Tutkimuksen paikantaminen ja tutkimusprosessin kuvaus	30
5.1 Udmurtia ja erityisesti Iževsk tutkimukseni paikkana	30
5.2 Etnografia tutkimusotteena ja kentälle pääsy	31
5.3 Kentän ja näkökulman rajaus	33
5.4 Tutkimusmenetelmät ja aineiston kerääminen	35
5.4.1 Osallistuva havainnointi	35
5.4.2 Teemahaastattelut	38
5.4.3 Muut aineistot	39
5.4.4 Kenttätöön rajauksia ja aineistonkeruun eettisiä kysymyksiä	40
5.4.5 Aineisto ja sen analyysi	42
6 Kriisikeskusliikkeen juuret ja ”Tjoplyi dom” Iževskissä	45
6.1 Kriisikeskusten synty Länsi-Euroopassa	45
6.2 Naisten kriisikeskukset Venäjällä	46

6.3	Naisten kriisikeskus ” Tjoply dom” Iževskissä	47
6.3.1	Keskuksen perustaminen	47
6.3.2	Toiminta	49
6.3.3	Henkilökunta	52
6.3.4	Asiakkaat	54
7	Mistä väkivalta johtuu: ongelman selitykset	58
7.1	Lapsuuden traumaattiset kokemukset ja mallioppiminen	58
7.2	Venäläisen nyky-yhteiskunnan ongelmat	61
7.3	Perheen vuorovaikutuksen ongelmat ja uhrin osallisuus	63
7.4	Väkivallan kulttuurinen hyväksyminen	66
7.5	Parisuhdeväkivalta vallan ja kontrollin välineenä	68
8	Miksi naiset kestävät: ongelman ratkaisemista vaikeuttavat tekijät	71
8.1	Taloudellinen riippuvuus ja asumiseen liittyvät ongelmat	71
8.2	Pyhä perhe ja ulkopuolisten asenteet	76
8.3	Epävarmuus selviämisestä, pelko ja psykologinen riippuvuus	79
8.4	Välinpitämättömät oikeusviranomaiset ja puutteellinen lainsäädäntö	82
9	Tasapainoilua perhekeskeisyyden ja feminismin välillä	85
9.1	Naisen oikeus turvallisuuteen haastaa familismin paineen	85
9.2	Väkivalta rikoksena ja sairautena	88
9.3	Perheestä yhteiskunnan tasolle	89
9.4	Vaarallinen feminismi?	90
10	Yhteenveto	96
11	Epilogi: tutkimusprosessi matkana	102
	LÄHTEET	106
	Liite 1: Haastattelurunko	112

1 Johdanto

Parisuhteessa naisiin kohdistuva väkivalta on Venäjällä suurta osaa väestöstä koskettava ilmiö, joka on pitkän vaikenemisen jälkeen viimeisen vuosikymmenen aikana noussut myös julkisen keskustelun aiheeksi ja sikäläisen naisliikkeen yhdeksi pääteemaksi. Amnestyn tietojen mukaan joka päivä noin 36 000 naista joutuu kumppaninsa pahoinpitelemäksi Venäjän federaatiossa. Tilastojen mukaan joka neljäs nainen kohtaa parisuhteessaan väkivaltaa ja naimisissa olevista naisista noin 30 prosenttia on säännöllisesti fyysisen väkivallan kohteena. Vuosittain jopa 14 000 naista kuolee parisuhdeväkivallan uhrina. Viranomaiset jättävät usein puuttumatta parisuhdeväkivaltaan, koska pitävät sitä perheen sisäisenä yksityisasiana. (www.amnesty.org/russia/womens_day.html, 11.10.2004.)

Väkivaltaan liittyvien asenteiden muuttamisessa viranomaisten ja tavallisten ihmisten keskuudessa on vielä paljon työtä tehtävänä, mutta viime vuosina esimerkiksi tiedotusvälineissä kotona tapahtuvaa väkivaltaa on alettu tarkastella myös ongelmana, johon täytyy puuttua. Niin venäläiset kuin kansainvälisetkin naisjärjestöt ovat tuoneet esiin naisiin kohdistuvan väkivallan mittasuhteet maassa, ja väkivallan vastaisen työn muotoja on alettu kehittää. Myös tutkimusta aiheesta on alettu viime vuosina tehdä, mutta sitä on edelleen olemassa melko vähän. Tutkimustietoa naisiin kohdistuvasta väkivallasta kuitenkin tarvitaan, jotta aiemmin vaiettu ongelma voidaan tehdä näkyväksi.

Ensiarvoisen tärkeä osa naisiin kohdistuvan väkivallan näkyväksi tekemisessä ja sen vastaisessa työssä on naisten kriisikeskuksilla, joita on perustettu Venäjän kaupunkeihin 1990-luvulta lähtien. Kriisikeskuksia toimii tällä hetkellä sekä kansalaisjärjestöjen että kuntien ylläpitäminä. Ne ovat väkivaltaa kokeneiden naisten auttamisen lisäksi ottaneet keskeiseksi tehtäväkseen väkivaltaan liittyvien asenteiden muokkaamisen yhteiskunnassa ja väkivallan ennaltaehkäisyn valistuksen avulla.

Käytän tässä tutkimuksessa pääasiallisesti käsitettä parisuhdeväkivalta tarkoittaen sillä Marita Husson (2003) tapaan parisuhteessa tapahtuvaa, miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa. Käsitevalintaani kuvaan tarkemmin luvussa 3.1. Tarkastelen parisuhdeväkivaltaa Venäjällä Udmurtian tasavallan pääkaupungissa Iževskissä¹ sijaitsevan naisten kriisikeskus Tjoplyi domin (suom. Lämmin koti, jatkossa tässä tutkielmassa Keskus) ja erityisesti sen työntekijöiden nä-

¹ Käytän tässä tutkielmassa venäläisistä paikan- ja henkilönnimistä sekä muista venäjänkielistä sanoista tekstissä suomalaista translitterointikaavaa. Poikkeuksen tekevät viittaukset englanninkielisiin lähteisiin, joiden venäläisten kirjoittajien nimiä käytän lainaamani julkaisun mukaisessa englantilaista kaavaa noudattelevassa muodossa.

kökulmasta. Kriisikeskuksilla on ratkaisevan tärkeä rooli parisuhdeväkivallan näkyväksi tekemisessä ja sen vastaisen työn kehittämisessä Venäjällä, ja näin ollen ne tuottavat ja muokkaavat käsitystä ilmiöstä yhteiskunnassa laajemminkin. Siksi olen erityisen kiinnostunut kuvasta, jota Keskuksessa tuotetaan parisuhdeväkivallasta ja siitä, millaisia merkityksiä siellä annetaan parisuhdeväkivaltailmiölle. Toisaalta en halua pysähtyä vain Keskuksen ja sen työntekijöiden näkemysten kuvaamiseen, vaan työntekijät informanteinani pystyn myös tuottamaan kaivattua tutkimustietoa parisuhdeväkivallasta venäläisen yhteiskunnan ongelmana ja niistä tilanteista, joissa väkivaltaa kokeneet naiset elävät.

Tutkimukseni lähestymistapa on etnografinen. Käsitän tutkimusotteeni klassisena etnografiana, jossa on kyse on vieraaseen paikkaan menemisestä ja havaintojen tekemisestä tutkimusmatkailijan silmin. Keräsin aineiston helmi-elokuussa 2004 ollessani vaihto-opiskelijana Udmurtian valtionyliopistossa Iževskissä. Aineistoni koostuu pääosin kenttäpäiväkirjasta ja teemahaastatteluista. Analysoin näkökulmia, joista Keskuksen työntekijät tarkastelevat väkivaltaa sekä tapoja, joilla he sitä selittävät. Teoreettinen viitekehýkseni koostuu ennen kaikkea suomalaisesta parisuhdeväkivaltatutkimuksesta, johon peilaan empiiristä aineistoani. Aineiston analyysissa käytän apunani Derek Layderin (1998) adaptiivisen teorian mallia.

Tutkielman rakenne noudattelee matkaa Suomesta Venäjälle, Udmurtiaan ja tutkimaani Keskukseseen. Luvussa 2 esittelen tutkimustehtäväni ja -kysymykseni. Luvussa 3 tutustutan lukijaan pääosin länsimaiseen kirjallisuuteen perustuvaan teoreettiseen viitekehýkseeni ja luvussa 4 kuvaan naisen asemaa Venäjällä. Luvussa 5 matkataan Udmurtiaan. Paikannan tutkimukseni esittelemällä Udmurtiaa tutkimukseni ympäristönä sekä kuvailen tutkimusmenetelmäni ja -prosessini. Luvussa 6 fokus tarkentuu tutkimaani naisten kriisikeskukseen. Luvut 7–9 ovat varsinaiset analyysiluvut. Loppupäätelmien jälkeen palaan vielä pohtimaan tutkimusprosessiani matkana.

2 Tutkimustehtävä ja –kysymykset

Kun kiinnostukseni parisuhdeväkivaltaa ja sen vastaista työtä kohtaan oli herännyt ja olin saanut ajatuksen aineiston keräämisestä Iževskissä sijaitsevassa naisten kriisikeskuksessa, tiesin pian, että haluan tutkia parisuhdeväkivaltaa etnografista lähestymistapaa käyttäen. Kriisikeskuksen näkökulma aiheeseen tuntui heti luontevalta, mutta lopullinen näkökulmavalinta Keskuksen asiakkaiden ja työntekijöiden välillä oli vaikeampi. Päädyin työntekijöiden näkökulmaan, koska olin kiinnostunut väkivaltaongelmalle rakentuvista merkityksistä ja koin sen, miten kriisikeskusten henkilökunta tarkastelee ja selittää parisuhdeväkivaltaa ilmiönä, olevan hyvin tärkeätä ongelmasta yhteiskunnassa muotoutuvan ymmärryksen kannalta. Näkökulmavalintaani vaikuttivat myös aineistonkeruun eettiset ja käytännölliset sekä tutkimuksen rajaukseen liittyvät kysymykset. Liitän työntekijän näkökulmaan myös organisaation näkökulman ja analysoin Keskuksen virallisista asiakirjoista ja tiedotusmateriaaleista välittyviä näkemyksiä, ovathan materiaalit henkilökunnan kirjoittamia ja hyväksymiä.

Tutkimukseni kiinnittyy sosiaalisen konstruktionismin traditioon. Sosiaalisen konstruktionismin ydinajatus on, että kaikki tieto todellisuudesta muotoutuu ja välittyy sosiaalisissa prosesseissa, ja ilmiöistä tulee sosiaalisia ongelmia vasta, kun ne sellaisiksi määritellään eli konstruoidaan. Käsitykseni parisuhdeväkivallasta ilmiönä onkin tässä tutkimuksessa se, että kuvaa parisuhdeväkivallasta rakennetaan yhteiskunnallisessa keskustelussa – tai vastaavasti asiasta vaikenemisessa – ja kaikki keskusteluun osallistujat omalta osaltaan vaikuttavat ilmiöstä muotoutuvaan kuvaan, sen määrittelemiseen sosiaalisesti ongelmaksi ja ongelmasta yhteiskunnassa syntyvään ymmärrykseen ja tulkintaan. Se, mitä asioita jossakin yhteiskunnassa pidetään ongelmina, on kollektiivisen yhteiskuntapoliittisen valinnan tulos, kirjoittaa Pekka Hakkarainen (2004, 255). Kriisikeskusten toiminta-ajatukseseen sisältyy Venäjällä voimakas ennaltaehkäisevän ja valistavan työn painotus, ja ne pyrkivät herättämään laajempaa keskustelua ja tietoisuutta kotona tapahtuvasta väkivallasta. Kriisikeskuksen työntekijät ovat keskeinen väkivallan konstituointiin osallistuva ryhmä. Lisäksi he ovat aihepiirin asiantuntijoita, koska he työskentelevät ongelman parissa päivittäin. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta heidän käsityksensä ongelmasta onkin sen vuoksi hyvin tärkeä ja tutkimisen arvoinen.

Olen kiinnostunut siitä, millaisesta näkökulmasta Keskuksessa tarkastellaan parisuhdeväkivaltaa. Analysoin, nähdäänkö se feministisenä kysymyksenä, rikoksena ja naisten ihmisoikeuksien loukkauksena, vai sukupuolineutraalina perhesysteemin toimintahäiriönä, jossa koko perhe on sairas ja tarvitsee hoitoa, eikä syyllisiä kannata etsiä, vai jäsentyykö ongelma jollain aivan

muulla tavalla. Erityisesti olen kiinnostunut selityksistä, joita työntekijät parisuhdeväkivallalle antavat: miten he selittävät ongelman esiintymistä ja yleisyyttä Venäjällä.

Parisuhdeväkivallasta puhuttaessa vähintään yhtä usein kuin kysytään, miksi mies lyö, esitetään myös toinen, sille paralleelinen kysymys, miksi nainen ei lähde. Tämäkin kysymys on osa väkivaltailmiön selittämistä ja liittyy siksi olennaisesti tutkimusongelmaani. Kriisikeskusten työntekijät puhuivat ratkaisuja vaikeuttavista tekijöistä hyvin paljon – niin paljon, että haluan nostaa asian analyysini keskeiseksi osa-alueeksi. Analysoimalla työntekijöiden näkemyksiä siitä, mikä pidättelee naisia väkivaltaisissa parisuhteissa ja mitkä yhteiskunnan rakenteisiin lähtevät tekijät vaikeuttavat ongelman ratkaisemista pystyn tuomaan esiin ongelman monisärmäisyyttä ja sen kietoutumista kipeällä tavalla yhteiskunnalliseen kontekstiinsa.

Vastaan tutkimuksessani seuraaviin kahteen pääkysymykseen:

- 1) Miten Keskuksessa selitetään parisuhdeväkivaltaa ilmiönä ja sitä, että naiset pysyvät väkivaltaisissa parisuhteissaan?
- 2) Minkälaisesta näkökulmasta Keskuksessa tarkastellaan parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa?

Tavoitteenani on toisaalta tuottaa hyvä etnografinen kuvaus Keskuksesta pyrkien ymmärtämään sitä sisältä päin, toisaalta peilata empiirisen analyysini tuloksia suomalaiseen ja länsimaiseen perhe- tai parisuhdeväkivaltatutkimukseen. Vierasta kulttuuria tutkiessaan tutkija väistämättä vertaa vierasta yhteiskuntaa omaansa, itselleen tuttuun. Katson, että tämä vertailu on parempi tehdä tietoisesti. Siitä syystä läpi tutkimuksen mukana kulkee ”vertaileva säie”, vaikken tutkimusta varsinaisesti metodiltaan vertailevaksi katsokaan. Uskon kuitenkin, että parhaimmillaan vertailu voi tuoda molemmista tarkasteltavana olevista kulttuureista esiin asioita, jotka muuten jäisivät näkymättömiin. Pohdin tutkimusraportissa myös omaa paikkaani tutkijana ja sen muutosta yhteisössä, joka lähtökohtaisesti on minulle hyvin vieras.

3 Tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia

3.1 Parisuhdeväkivalta tutkimukseni pääkäsitteenä

Kotona tapahtuvasta väkivallasta käytettiin suomalaisessa keskustelussa pitkään melko vaikiintuneesti nimitystä perheväkivalta. Käsitevalinta liittyy suomalaisesta tasa-arvoajattelusta juontavaan traditioon, jossa on korostettu naisten ja miesten samankaltaisuutta ja yhteisymmärrystä sekä vältetty sukupuolten konfliktiin asettamista. Väkivallan osapuolia on tarkasteltu sukupuolineutraalisti lähinnä perheenjäseninä, ei niinkään parina, kumppaneina tai miehinä ja naisina. (Husso 2003, 41.) Toisaalta perheväkivalta-termin käyttöä on puolustettu sillä, että se tuo näkyviin parisuhteessa tapahtuvan väkivallan vaikutukset kaikki perheenjäseniin mukaan lukien lapset, ja on käsitteenä laajempi kuin parisuhdeväkivalta. Esimerkiksi Suvi Keskinen (2005, 170-171) tutkimat perheneuvoloiden työntekijät käyttivät systemaattisesti termiä perheväkivalta. He kokivat sen parisuhdeväkivalta-termiä laajemmaksi ja eri väkivallan muotojen välisiä kytköksiä esiin tuovaksi.

Suvi Ronkainen (1998, 12) on arvostellut perheväkivalta-käsitettä siitä, että se estää väkivallan analysoinnin sukupuolten välisiin suhteisiin, seksuaalisuuteen ja sukupuolijärjestelmään kiinnittyen. Se piilottaa väkivallan osapuolten sukupuolistuneet valtaerot, ohittaa seksuaalisuuden ja siihen liittyvät arvoasetelmat vallan instrumenttina sekä on käsitteenä liian laaja viitatessaan kaikkeen perheenjäsenten väliseen väkivaltaan. ”Periaatteessa esimerkiksi lasten keskinäinen tappelu ja se, että ex-puoliso surmaa entisen avovaimonsa käsitteellistyvät samana ilmiönä”, kirjoittaa Ronkainen (mt., 13).

Viime vuosina yhä useampi suomalaistutkija onkin valinnut sukupuolisensitiivisen näkökulman, puhunut naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja halunnut tuoda esiin sen, että suurin osa perheväkivallan tekijöistä on nimenomaan miehiä ja uhreista naisia. Esimerkiksi Marita Husso (2003, 43) on tutkimuksessaan puolisonsa väkivallan kohteeksi joutuneista naisista määrittellyt tutkivansa nimenomaan heteroseksuaalisissa parisuhteissa tapahtuvaa miehen naispuoliseen kumppaniin kohdistamaa väkivaltaa ja käyttävänsä kielellisistä sujuvuussyistä lyhenteenä käsitettä parisuhdeväkivalta. Husso (2003, 195) on mielestäni osuvasti todennut, että parisuhdeväkivallan erityisyyden ilmiönä ja kokemuksena luo se, että sen tapahtumapaikkana on koti ja tekijänä oma kumppani, joka useimmiten myös rakastaa ja hyväilee ja jakaa yhteisen kodin pahoinpideltävän kanssa. Suhteen intiimiys, kumppanuus ja yhteisen kodin jakaminen määrittävät siis olennaisesti väkivallan kokemista.

Venäläiseen keskusteluun ja sikäläisen kriisikeskusliikkeen sanastoon on vakiintunut termi ”domašneje nasilie”, suoraan suomennettuna kotiväkivalta. Myös termejä ”nasilie v semje” ja ”semeinoje nasilie”, perheväkivalta, kuulee ja näkee käytettävän, kuten myös käsitteitä ”nasilie v otnošenii ženshtshin” ja ”nasilie nad ženštšinami”, naisiin kohdistuva väkivalta. Itse käytin Keskuksen työntekijöiden kanssa käymissäni keskusteluissa lähinnä käsitettä ”domašneje nasilie”, sillä tulkitsin sen vakiintuneimmaksi ja sävyltään neutraaleimmaksi. Sitä käyttivät havaintojeni mukaan kaikki tahot riippumatta niiden ideologisesta suuntautumisesta. Työntekijöille tekemissäni haastatteluissa tarkensin, että olen kiinnostunut nimenomaan parisuhteessa tapahtuvasta väkivallasta, en esimerkiksi vanhempien ja lasten välisestä väkivallasta.

Tässä tutkielmassa käytän, ellen muuta mainitse, suomenkielistä parisuhdeväkivallan käsitettä Husson tapaan tarkoittaen sillä parisuhteessa tapahtuvaa, miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa. Naisiin kohdistuva väkivalta -käsitteen koen yläkäsitteeksi parisuhdeväkivallalle. Myös käsite perheväkivalta on parisuhdeväkivallan yläkäsite. Näen parisuhdeväkivallan yhteiskuntapoliittisena ja sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvänä ongelmana, rikoksena ja ihmisoikeuskysymyksenä.

Husso (2003, 52) kirjoittaa, että sukupuolisensitiivistä väkivaltatutkimusta on kritisoitu mm. mieslyöjä–naisuhri -asetelman ylläpitämisestä. Hänen mukaansa tämä kritiikki on kuitenkin perustunut paljolti väärinymmärrykselle. Kyse ei ole nais- ja miesyksilöiden välisistä eroista eikä nais- ja miestapainen² käyttäytyminen välttämättä edes kiinnity biologiseen sukupuoleen. Pikemminkin sukupuolieroja huomioivissa tutkimuksissa on pohdittu yhteiskunnallisia, sukupuolistuneita asenteita ja valtasuhteita, ja niiden vaikutuksia esimerkiksi väkivaltaa käyttäneiden ja väkivallan kohteena olleiden elämässä.

Tämänkään tutkimuksen käsitevalinnan tarkoituksena ei ole argumentoida, että väkivaltaa kohdistuu parisuhteissa vain naisiin, tai että muunlaista lähisuuhdeväkivaltaa ei ole olemassa. Olen tehnyt rajaukseen naisiin parisuhteessa kohdistuvaan väkivaltaan siksi, koska se on perhe- ja lähisuuhdeväkivallan muodoista yleisin. Esimerkiksi Suomessa viranomaisten tietoon tulevista kotona tapahtuvista pahoinpitelyistä noin 90 prosenttia kohdistuu naiseen ja noin 90

² Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2001, 24) ovat määritelleet nais- ja miestapaisuuden liittyväksi siihen, mitä naisilla ja miehillä on historiallisesti ymmärretty, mitä naisten ja miesten on ollut ja on edelleen tapana tehdä. Nais- ja miestapaisuudessa ei ole kyse yksittäisten naisten ja miesten ominaisuuksista eikä valinnoista. Nais- tai miestapaisuus ei määrrää yksittäisen naisen tai miehen elämää, mutta yksittäiset naiset tai miehet eivät liioin voi elää elämäänsä ottamatta kantaa nais- tai miestapaisuuksiin. Naistapainen toiminto on esimerkiksi kotiäitiys, miestapaisia puolestaan uran luominen ja perheen elättäminen.

prosentissa tekijänä on mies (Jokinen 2000, Kiviaho & Heiskanen 1994, Poliisin tietoon tullut rikollisuus vuodelta 1990, Suomalaisten turvallisuus 1993; ks. Husso 2003, 16). Naisiin parisuhteessa kohdistuvat väkivallanteot näyttävät tilastojen perusteella olevan myös vakavampia kuin miehiin kohdistuneet. Kyselytutkimuksen mukaan vuonna 1997 Suomessa naiset saivat perheväkivallan seurauksena vammoja noin 15 kertaa useammin kuin miehet (Heiskanen & Aromaa 1998, 13-14, ks. Husso 2003, 16). Naisiin kohdistuneista henkirikoksista noin puolet ja törkeistä pahoinpitelyistä yli 40 prosenttia on puolison tekemiä (Husso 2003, 16). Koen, että naisiin parisuhteessa kohdistuvaan väkivaltaan liittyy erityispiirteitä, jotka eivät tulisi esiin, jos ilmiötä tarkasteltaisiin sukupuolineutraalisti.

Perhe- tai parisuhdeväkivalta jaotellaan niin länsimaisessa kuin venäläisessäkin kirjallisuudessa usein fyysiseen, henkiseen, taloudelliseen ja seksuaaliseen väkivaltaan³. Katson näiden rajausten olevan käyttökelpoisia ilmiön teoreettisessa kuvaamisessa ja käsitteellistämässä, mutta osoittautuvan käytännössä liikkovarajaisiksi ja useimmissa tapauksissa päällekkäisiksi. Keskuksen työntekijöiden kokemuksen mukaan väkivaltaisissa suhteissa esiintyi useimmiten jossain määrin kaikkia väkivallan muotoja: mies, joka manipuloi kumppaniaan henkisesti, käyttää manipulaation välineinä usein myös rahaa ja seksiä. Henkinen väkivalta sisältää usein uhkailua fyysisellä väkivallalla niissäkin tapauksissa, joissa lyönnit eivät konkretisoidu. Myös Husso (2003, 47) on tuonut eri väkivallan muotoja pohtiessaan esiin sen, että myös fyysinen väkivalta on useimmiten henkisesti vahingoittavaa, ja jo pelkkä fyysisen väkivallan uhka on vakavaa henkistä väkivaltaa. Samoin henkisellä väkivallalla on usein myös ruumiilliset vaikutuksensa.

3.2 Väkivaltatyön näkökulmat

Kansainvälisissä keskusteluissa väkivaltatutkijoita on 1980-luvulta lähtien jaoteltu kahteen eri ryhmään. Ero ryhmien välillä kiteytyy näkemykseen sukupuolen merkityksestä ilmiön tarkastelussa: onko lähestymistapa sukupuolineutraali vai korostetaanko sukupuolen merkityksen huomioimisen tärkeyttä. Sukupuolineutraalia lähestymistapaa suosivat tutkijat pitivät usein lähtökohtanaan ajatusta, että aikuiset perheenjäsenet ovat yhtä lailla väkivaltaisia, eivätkä sukupuolten väliset erot ole tässä suhteessa niin merkittäviä, että niitä tulisi tutkimuksessa korostaa. Sukupuolisensitiivisestä näkökulmasta tutkimusta tekevät taas ovat korostaneet kotona

³ Väkivallan muotojen erittelystä kiinnostunut lukija löytää kattavan kuvauksen niistä esim. Audrey Mullenderiltä (1996, 19-29).

ja perheessä tapahtuvan väkivallan sukupuolistuneisuuden tiedostamista ja ilmiön pohtimista naisiin kohdistuvan väkivallan viitekehyksessä. (Husso 2003, 41.)

Suomessa parisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa on perinteisesti tarkasteltu perheväkivaltana ja väkivallan osapuolia perheenjäseninä, ei niinkään naisina ja miehinä. Näkökulma on ollut sukupuolineutraali. Pirjo Pehkonen (2003) on tutkinut naisiin kohdistuvan väkivallan ongelmanmäärittelyprosessia Suomessa ja suomalaisen naisliikkeen näkökulmasta. Pehkonen jakaa suomalaisen väkivaltakeskustelun kahteen pääasialliseen lähestymistapaan, joita hän kutsuu perhedynaamiseksi ja feministiseksi diskurssiksi⁴. Määrittely on tapahtunut kahden määrittelykierroksen kautta, ja jälkimmäisen myötä 2000-luvulle tultaessa feministinen diskurssi on Pehkosen tulkinnan mukaan saavuttanut hegemonisen aseman ainakin julkisessa keskustelussa ja asiantuntijoiden piirissä. Hän korostaa, että vaikka lähestymistapa on selkeästi muuttunut perhekeskeisestä nais erityiseen suuntaan, on määrittely kuitenkin käynnissä koko ajan, ja esimerkiksi tuomioistuinten käsitys ongelmasta tuntuu edelleen olevan varsin perhedynaamisesti suuntautunut. (Mt., 108, 113.)

Pehkonen erittelee tutkimuksessaan neljä keskeistä jännitettä perhedynaamisen ja feministisen diskurssin välillä. Vahvin diskurssien välinen jännite on tavassa käsitellä väkivallan ja sukupuolen suhdetta. Perhedynaaminen diskurssi pyrkii sukupuolineutraaliuteen, kun taas feministisessä diskurssissa sukupuoli konfliktoidaan. Sukupuolineutraali tapa käsitellä nais erityisiä kysymyksiä on ollut tyypillinen suomalaiselle yhteiskunnalle. Haluttomuus nähdä sukupuolta identiteettiä määrittävänä tekijänä käy ilmi esimerkiksi tyypillisessä kommentissa ”en ole feministi, mutta kannatan kyllä sukupuolten välistä tasa-arvoa”. Naiskysymysten esiin nostaminen on suomalaisessa keskustelussa tulkittu helposti hyökkäykseksi miehiä vastaan. (Mt., 108.)

Feminististä ja perhedynaamista diskurssia voidaan Pehkosen (mt., 110) mukaan eritellä myös niiden sisältämän perhekäsityksen mukaan. Perhedynaamisessa diskurssissa painottuu familistinen perhekäsitys, kun taas feministisessä näkyvät enemmän individualistiset vaikutteet. Jalilinojaa (1984, 39) lainaten Pehkonen määrittelee familistiseen perhekäsitykseen kuuluviksi kaikki ne vaatimukset, ajatukset ja toimenpiteet, joiden nimenomaisena tarkoituksena on perheen vahvistaminen. Yksilön edut ja tarpeet väistyvät perheen edun ollessa ensisijainen. Individualistisessa perhekäsityksessä puolestaan yksilön omat pyrkimykset saavat olla ristiriitaisia

⁴ Selvyiden vuoksi todettakoon, että hyödynnän Pehkosta referoidessani hänen käsitettään diskurssi, mutta oman tutkimukseni ote ei ole diskurssianalyttinen, enkä käytä siihen liittyvää käsitteistöä.

perheen suhteen, ja yksilön oikeus oman itsensä hallintaan korostuu. Pehkosen mukaan feministinen perhekäsitys näkyi esimerkiksi 1980-luvulla Ensi Kotien Liiton turvakotien perheen koossa pysymistä korostavassa politiikassa. Feministisesti orientoituneissa näkemyksissä puolestaan lähtökohtana oli, että avioliitto ei ole itseisarvo ja naisen oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen on taattava tarvittaessa avioeron tai suhteen katkaisemisen avulla. Pehkonen (mt., 111) kiinnittää huomiota myös siihen, että viime vuosina koko perheen huomioon ottaminen on noussut uudelleen esiin, tällä kertaa feministisen diskurssin yhteydessä. Väkivaltaisille miehille on kehitetty omia auttamismalleja ja erityisen huomion kohteena on ollut lapsen asema väkivallan kohteena ja sen todistajana perheessä.

Perhedynaamisen ja feministisen diskurssin välistä jännitettä voidaan tarkastella myös sen kautta, kenen tai minkä ongelmana väkivalta ensisijaisesti ymmärretään. Perhedynaamisessa diskurssissa painottuu yksittäisten perheenjäsenten, yksilöiden, ongelma kun taas feministisessä diskurssissa väkivalta nähdään ensisijaisesti yhteiskunnan rakenteeseen liittyvänä ongelmana. Pehkosen mukaan ensimmäisen määrittelykierroksen aikana 1970-1980-lukujen taitteessa syitä perheväkivaltaan haettiin perhedynaamisen diskurssin sisällä psykologisista näkökulmista ja väkivaltaa lähestyttiin perheen vuorovaikutuksessa ilmenevänä häiriönä. Feministit taas esittivät väkivallan juontavan juurensa vinoutuneeseen vallanjakoon sukupuolten välillä eli patriarkaattiin. Väkivalta nähtiin ennen kaikkea yhteiskunnan rakenteeseen liittyvänä ongelmana. He kokivat pahoinpitelyn yhteiskunnallisten syiden jäävän varjoon, jos ongelmasta tehdään psykologinen. (Mt., 111.)

Neljänneksi keskeiseksi diskurssien väliseksi jännitteeksi Pehkonen nimeää kysymyksen siitä, onko väkivalta ensisijaisesti hoidollisesti korjattavissa oleva ongelma vai rikos. Perhedynaamisessa diskurssissa perheväkivalta nähdään hoidollisesti korjattavaksi sairaudeksi, kun taas feministisessä diskurssissa painottuu väkivaltaongelman rikosluonne. Ensimmäisellä määrittelykierroksella Ensi Kotien Liitto ei esittänyt vaatimuksia lainsäädännön kehittämiseksi. Kun perheväkivalta oli määritelty vuorovaikutusongelmaksi, sen hoitoon soveltui perhe- ja parisuhdeterapia. Feministit puolestaan näkivät naisiin kohdistuvan väkivallan rikoksena, josta piti heti seurata asianmukainen rangaistus. He kritisoivat 1980-luvun suomalaista lainsäädäntöä riittämättömäksi kiinnittäen huomiota mm. siihen, että avioliitossa tapahtuvaa raiskausta ei ollut kriminalisoitu ja yksityisillä paikoilla tapahtuvat pahoinpitelyt olivat asianomistajarikoksia, jolloin syyttämisvastuu jäi pahoinpidellylle naiselle. Suomen lainsäädäntöön saatiin

1990-luvulla monia naisliikkeen vaatimia muutoksia⁵. Parisuhdeväkivalta nähdään kuitenkin edelleen pikemminkin sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvänä ilmiönä kuin rikollisuutena, mikä käy ilmi esimerkiksi siinä, että mittavaa naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyhanketta hallinnoi 2000-luvun taitteessa sosiaali- ja terveysministeriö, ei oikeus- tai sisäasiainministeriö. (Mt., 112.)

Suvi Keskinen (2005) on tutkinut perheneuvoloiden tekemää väkivaltatyötä ja niissä työskentelevien perheammattilaisten käyttämiä väkivaltadiskursseja. Käsitystä miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta tuotettiin hänen tutkimissaan yksiköissä ”naisiin kohdistuva väkivalta”- ja ”perheväkivalta”-diskurssien avulla. Keskinen (mt., 350) on nimennyt perheammattilaisten työssä kaksi erilaista väkivaltakonstruktiota. ”Väkivalta vallankäyttönä” -konstruktio rakentui pääasiallisesti ”naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssille. Tämä konstruktio nosti väkivaltaa esiin muiden ongelmien joukosta, määritteli sen tunnuspiirteitä ja jäsensi erityisesti väkivaltatyöskentelyyn sopivia toimintatapoja. ”Väkivalta oireena” -konstruktio puolestaan rakentui pääasiallisesti ”perheväkivalta”-diskurssille. Siinä väkivalta näyttäytyi oireena jostain muusta, perustavanlaatuisemmasta ongelmasta. ”Perheväkivalta”-diskurssin eriytymätön väkivaltakäsite näyttäytyi ongelmallisena, sillä sen seurauksena väkivalta hävisi usein käsitteystä.

Keskisen mukaan paikallisen tason väkivaltatyössä olivat käytössä molemmat väkivaltadiskurssit. Joiltain osin ne limittyivät toisiinsa työntekijöiden tukeutuessa molempiin. ”Perheväkivalta”-diskurssi ei siis näytä hävinneen suomalaisesta väkivaltatyöstä, vaan siihen tukeudutaan edelleen liittäen siihen soveltuvia osia uudemmasta väkivaltadiskurssista. Myös ”naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssiin sitoutuneet työntekijät olivat säilyttäneet joitain aiemman diskurssin näkemyksistä, kuten perhekokonaisuuden pitämisen keskeisenä väkivaltatyön yksikkönä.

Diskurssit käsittelivät eri tavoin vastuun kysymyksiä. ”Naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssi rakensi väkivaltaa käyttävän miehen vastuuta ja tulkitsi väkivaltaa hänen ongelmanaan. ”Perheväkivalta”-diskurssin myötä väkivallalta puolestaan hävisi tekijä ja uhri, jolloin vastuuta ei asetettu kenellekään tai siitä tuli yhtä lailla parisuhteen molempia osapuolia koskeva, jolloin se usein asetettiin väkivaltaa kokeneelle naiselle. Myös toimijuuden tuottaminen vaihteli eri diskursseissa. ”Naisiin kohdistuva väkivalta” -diskurssi tarjosi väkivaltaa koke-

⁵ Kooste 1990-luvun lainsäädännöllisistä uudistuksista löytyy esim. Anja Lehtoselta ja Sirkka Pertulta (1999, 124-134). Lisäksi vuoden 2005 alussa tuli voimaan laki perheen sisäisestä lähestymiskiellosta.

neille naisille yhtä lailla väkivallan uhrin kuin siitä toipuvan toimijan position. Sen sijaan ”perheväkivalta”-diskurssi ei käsitellyt väkivallan seurauksia tai vallankäyttöä, eikä siten suonut sijaa uhriuden kokemuksille tai huomioon toimijuuden murentumista. (Mt., 358-359.)

Venäläisten kriisikeskusten tekemän väkivallan vastaisen työn näkökulmissa näyttää olevan jossain määrin samankaltaisia eroja ja ristiriitoja kuin suomalaisessa keskustelussa ja väkivaltatyössä on ollut. Vuosina 1999-2002 toteutettiin Barentsin alueella kansainvälinen hanke, jonka tavoitteena oli alueen kriisikeskusten verkostoituminen ja naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisen työn kehittäminen ja tehostaminen sen myötä. Hankkeeseen osallistui 12 venäläistä, kolme norjalaista ja kaksi ruotsalaista kriisikeskusta sekä kaksi suomalaista turvakotia. (Saarinen ym. 2003, 7.) Hankkeen johtaja Aino Saarinen (2003, 86) on kuvannut Luoteis-Venäjän kriisikeskusten välisiä eroja jakamalla keskuksat kahteen joukkoon: konflikti- ja konsensusorientoituneisiin keskuksiin. Kaikkien keskusten tavoitteena on tarjota välitöntä apua väkivallan uhreille ja saada aikaan pitkän tähtäimen muutoksia yhteiskunnassa. Muuten eroja oli muun muassa siinä, miten toiminta on järjestetty ja minkälaisesta näkökulmasta toimintaa tarkastellaan.

Saarisin (mt., 86) konfliktiorientoituneiksi nimeämille keskuksille oli tyypillistä, että ne ovat itsenäisten kansalaisjärjestöjen ylläpitämiä, toimivat feministisessä viitekehyksessä ja painottavat sukupuolten välistä konfliktia. Miesten väkivalta naisia ja lapsia kohtaan käsitetään ilmiönä, joka liittyy miesvallan rakenteisiin ja naisten sortoon kaikilla yhteiskunnan alueilla ja tasoilla. Keskuksat kritisoivat väkivaltaongelman patologisointia, psykologisointia ja medikalisoitua. Työ perustuu vapaaehtoisuuteen ja naisten apuun toisille naisille. Miehet eivät ole tervetulleita yksiköihin sen paremmin asiakkaina kuin työntekijöinäkin. Organisaatio on yksinkertainen ja hierarkioita välttävä. Keskusten yhteiskunnallinen toiminta on sävyllään radikaalia: sosiaalista muutosta vaaditaan myös mielenosoitusten ja poliittisen painostuksen keinoin.

Julkisen sektorin ylläpitämät sekä kansalaisjärjestön ja julkisen sektorin yhteistyönä ylläpidetyt keskuksat puolestaan toimivat kehyksenään perheväkivalta ja avioliitossa tapahtuva väkivalta. Käytetty sanasto on sukupuolineutraalia ja konsensushakuista. Gilmorea ja Weeksia (1996) lainaten Saarinen (mt., 86) kirjoittaa, että näennäisessä neutraaliudessaan termit kuitenkin sulkevat ulos monia naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja, kuten parisuhteen ulkopuolella tapahtuvat raiskaukset ja seksuaalisen häirinnän töissä ja koulussa. Konsensushakuisen keskusten asiakkaina on niin naisia ja lapsia kuin miehiäkin. Työntekijät ovat palkattuja

ammattilaisia, jotka voivat olla myös miehiä. Keskusten yhteiskunnallinen toiminta koostuu koulutus- ja valistustyöstä. Organisaatio on muodoltaan formaali.

Saarinen (mt., 87) toteaa, että keskusten väliset erot ovat ilmiselviä, mutta jakoa ei voi pitää dikotomisena ja kaikkia keskuksia jommankumman ääripään edustajina. Vaikka keskuksia voikin erotella sen mukaan, kuinka ne suhtautuvat feminismiin, sukupuoleen ja valtaan, yhdisti niitä se tosiasia, että kaikki puhuvat avoimesti ja sitoutuneesta naisten ja lasten oikeuksien puolesta. Tämä mahdollisti yhteistyön Barentsin alueella hankkeen aikana.

3.3 Parisuhdeväkivallan selittäminen

Parisuhde- ja perheväkivallan selittämiselle kirjallisuudessa on ominaista se, että kukin tutkija uskoo vahvasti käyttämäänsä selitykseen ja pyrkii tutkimuksellaan osoittamaan muut selitykset vääriksi. Tasapuolisia mutta riittävän perusteellisia yhteenvetoja erilaisista selityksistä oli vaikeata löytää. Samoja ilmiöitä on myös kutsuttu eri nimillä riippuen tutkijan valitsemasta näkökulmasta. Tässä luvussa kuvaan selitysmalleja lähinnä Auli Ojurin (2004) ja Teuvo Peltoniemen (1984) jäsennyksiin perustuen. Ojuri (2004, 23) on eritellyt viimeisen parinkymmenen vuoden aikana käytettyjä parisuhde- ja perheväkivaltaa koskevia teoreettisia lähestymistapoja kolmeen laaja-alaiseen kategoriaan. Ne ovat intraindividualistiset psykiatriset/psykologiset selitysmallit, sosiaalipsykologiset lähestymistavat ja sosiokulttuuriset selitysmallit. Peltoniemi (1984, 79) puolestaan on käyttänyt perheväkivallan selitysteorioita eritellessään neliosaista jäsennyttä psykopatologisiin teorioihin, perhedynaamisiin teorioihin, kulttuuriteorioihin ja rakenneteorioihin.

Ojurin (mt., 23) mukaan psykiatriset ja psykologiset selitysmallit tarkastelevat väkivaltaa yksilöpsykologisina, psyyken sisäisinä prosesseina. Huomio kiinnittyy yksilön persoonallisuuden piirteisiin väkivaltaisen käyttäytymisen aiheuttajana. Ongelma liitetään mm. luonteen häiriöihin, alkoholiongelmiin ja huumeiden käyttöön tai mielenterveysongelmiin. Osittain vastaavia selityksiä psykopatologisiksi kutsuvan Peltoniemen (mt., 82) mukaan selityksiä on etsitty myös pahoinpitelijöiden kehittymättömästä persoonallisuudesta tai traumaattisista lapsuuden kokemuksista. Peltoniemen kyselytutkimuksessa yli puolet suomalaisista vastaajista oli sitä mieltä, että perheväkivallan taustalta löytyy henkinen sairaus. Hän liittää psykopatologisiin teorioihin myös sen, että uhrien on väitetty masokistisesti hakevan väkivaltaa. Käsitteeseen perheväkivallan masokistisista piirteistä liittyy näkemys väkivallan ja rakkauden yhteen

kietoutumisesta: siitä, että kysymys olisi sadomasokistisesta pelistä, jossa toinen pitää lyömisestä ja toinen lyödyksi tulemisesta. Myös mustasukkaisuudella on usein pyritty selittämään puolison pahoinpitelyä. Nykytutkijat leimaavat kuitenkin mustasukkaisuus- ja masokismiselitykset myyteiksi, jotka syyllistävät usein uhria (esim. Husso 2003). Myöskään mielenterveysongelmat eivät korostu perheväkivallassa niin paljon, että ilmiötä voisi selittää niillä. Lisäksi on vaikeata määritellä sitä, ovatko tekijöiden tai uhrien mielenterveyden häiriöt väkivallan syy vai seuraus, vai aiheuttaako molemmat kenties jokin kolmas tekijä. (Peltoniemi 1984, 84.)

Sosiaalipsykologiset mallit hakevat Ojurin (mt., 23) mukaan selitystä väkivallalle yksilön ulkopuolelta tarkastelemalla yksilöiden, perheiden ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusjärjestelmää. Näissä malleissa mielenkiinnon kohteena ovat perherakenteet, perheen vuorovaikutusmallit, roolien oppiminen perheessä ja koettu stressi. Peltoniemi (mt., 93) kutsuu samantyyppisiä selityksiä perhedynaamisiksi ja nostaa ne keskeisimmiksi väkivallan selityksiksi, vaikkakin tunnistaa niissä myös puutteita. Perhedynaamisten teorioiden lähtökohtana on se, että perheväkivalta on oire perheen sisäisistä ongelmista. Koko perhettä tulee hoitaa, ja syyllisyyskysymyksen pohtiminen on turhaa ja vain haitaksi paranemiselle ja auttamiselle. Väki-valta on koko perheen sairaus, joka vain purkautuu yhdessä perheenjäsenessä. Usein väkivallan syntyä perhedynaamisissa malleissa on selitetty sillä, että toinen osapuoli ei osaa puhua ja ottaa sen vuoksi nyrkit tunteidensa ilmaisun tueksi. Kyse on siis tämän selityksen mukaan perheen sisäisen kommunikaation häiriöstä.

Perhedynaamisissa teorioissa katsotaan, että väkivallan syntymisen taustalla voi olla myös tilanteeseen liittyviä tekijöitä, kuten työttömyys, taloushuolet, ahdas asuminen tai ei-toivottu raskaus. Näiden tuottama stressi voi purkautua väkivaltaisuutena. Myös alkoholia, joka on väkivaltatilanteissa tosiasiallisesti usein läsnä, on perhedynaamisissa teorioissa käytetty väkivaltakäyttäytymisen selittäjänä. Peltoniemi myöntää, että alkoholin ja väkivallan yhteys on kuitenkin teoreettisesti varsin problemaattinen. Yhteyden laadusta on esitetty kolmenlaisia selityksiä. Estojen vapautumisteorian mukaan alkoholin kemiallisilla ominaisuuksilla on suoranainen väkivaltaa ja aggressiivisuutta lisäävä ja estoista vapauttava vaikutus. Oppimisteoria puolestaan korostaa sitä, että väkivaltaisuus opitaan alkoholinkäyttöön liittyvänä käyttäytymismuotona. Syntipukkiteoria taas katsoo, että juopunut siirtää vastuun omasta käyttäytymisestään alkoholin syyksi. (Mt., 93-103.)

Perheen vuorovaikutukseen keskittyviä selitysmalleja on sitten Peltoniemen teoksen kirjoitusajankohdan kritisoitu hyvin paljon. Niiden puutteena ja kompastuskivenä on nähty muun

muassa se, että ne häivyttävät väkivallantekijät vastuun käyttäytymisestään ja leimaavat myös uhrin syylliseksi. Esittäessään väkivallan ”kommunikaatiokeinona” ja perheen sairautena, josta ei tule ketään syyttää, teoriat epäsuorasti hyväksyvät sen. Perhedynaaminen ”ymmärtäminen” on ainakin osa-aiheuttajana myös oikeusviranomaisten haluttomuudessa puuttua kotona tapahtuvaan väkivaltaan rikoksena.

Sosiaalipsykologisiin selitysmalleihin Ojuri liittää myös sosiaalisen oppimisen teorian, jonka mukaan väkivalta on opittua käyttäytymistä. Havainnoimalla ja joutumalla kokemaan vanhempiensa väkivaltaisuutta lapsi omaksuu väkivaltaisen käyttäytymistavan, ja näin tämä perheessä opittu käyttäytymismalli toistuu sukupolvesta toiseen. Peltoniemi (mt., 111) kutsuu tätä sosiaalisesti perimäksi ja liittää sen väkivallan kulttuurisiin selityksiin. Brittitutkija Audrey Mullender (1996, 41) on arvostellut lapsuudessa opittuun malliin pohjautuvia selityksiä liian deterministisiksi. Hän korostaa, että ihmisyksilöillä on aina vaihtoehtoja ja he itse valitsevat, millä tavoin käyttäytyvät, ja ovat myös itse vastuussa käyttäytymisestään. Mullender toteaa, että tutkimusten mukaan yli puolet väkivallantekijöistä tulee kodeista, joissa väkivaltaa ei tiedetä olleen. Tämä on syytä huomioida, mutta toisaalta tilastot puhuvat sen puolesta, että lapsuuden malli altistaa väkivaltakäyttäytymiselle, vaikkei suoraviivaisesti ja deterministisesti siihen johdakaan. Markku Heiskasen ja Minna Piispan (1998, 61) kyselytutkimuksen mukaan parisuhteessaan väkivaltaa käyttäneiden isien pojista 40 prosenttia oli ollut väkivaltaisia puolisoaan kohtaan, kun parisuhteiden osalta väkivallattomissa kodeissa kasvaneista pojista 14 prosenttia oli joskus käyttäytynyt väkivaltaisesti kumppaniaan kohtaan.

Sosiokulttuuriset mallit etsivät Ojurin (mt., 24) mukaan väkivallan syitä yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista. Ne analysoivat väkivaltaa patriarkaalisen yhteiskunnan, sukupuolten välisen eriarvoisuuden ja perheiden sisäisen valtdynamiikan näkökulmista. Ne tarkastelevat myös yhteiskunnan ja kulttuurin sisältämien normien, arvojen ja asenteiden yhteyksiä väkivaltaan. Lehtonen ja Perttu (1999, 11) ovat selittäneet naisiin kohdistuvaa väkivaltaa kulttuurisista lähtökohdista näin:

Naisiin kohdistuva väkivalta juontaa juurensa naisten ja miesten historialliseen ja kulttuuriseen eriarvoisuuteen ja valtasuhteisiin. Miesten hallitsevuus ja ylivalta on kautta historian estänyt pääosassa yhteiskunnista naisten tasavertaisuuden toteutumista niin yhteiskunnallisessa toiminnassa kuin perhe-elämässäkin. Naisiin kohdistuva väkivalta juontuu kulttuurista malleista, jotka pitävät naisia alisteisessa asemassa perheissä, työpaikoilla, yhteisöissä ja yhteiskunnissa.

Peltoniemi on omassa tutkimuksessaan nimennyt vastaavat selitysmallit kulttuuri- ja rakenteorioiksi. Kulttuuriteoriat lähtevät liikkeelle käsityksestä, jonka mukaan väkivalta on opitun käyttäytymisen tulos, ja lapsi voi omaksua sen paitsi perheestään, myös tiedotusvälineistä.

Väkivallan esiintymiseen vaikuttavat sen kulttuurinen hyväksyminen, väkivallan käytön perheessä sallivat kulttuuriset normit, sukupuolten välisen tasa-arvon puute ja miesten dominanssi, lasten sosiaalistaminen väkivaltaan ja perheen rakenteeseen liittyvä konfliktialttius. Kulttuuriteoriat korostavat sitä, että kotona tapahtuva väkivalta on yhteydessä yhteiskunnan yleiseen väkivaltaan: jos väkivalta on hyväksyttävää ja jopa ihannoitua yhteiskunnan muilla tasoilla ja osa-alueilla, on luonnollista, että se tietyissä tilanteissa hyväksytään myös kotona. (Peltoniemi 1984, 110.)

Rakenneteoriat ovat usein feministisesti suuntautuneita ja korostavat yhteiskunnan rakenteellisten eriarvoisuustekijöiden ja erityisesti miesvallan rakenteiden merkitystä. Parisuhdeväkivallassa on kyse alistussuhteesta, siitä että miehet dominoivat naisia. Peltoniemen (mt., 81) kyselytutkimuksessa 51 prosenttia suomalaisista oli samaa mieltä siitä, että ”perheessä tapahtuva väkivalta on seurausta siitä, että mies haluaa alistaa naista”. Parisuhdeväkivallasta on rakenneteorioissa kytketty myös osaksi yhteiskunnan, sukupuoliroolien ja perheen valtasuhteiden muutosta: miehen on joskus vaikea hyväksyä perinteisen asemansa horjumista nykymiesnä ollessa itsenäinen, ja tämä johtaa mustasukkaisuuteen ja ristiriitoihin roolien, odotusten ja todellisuuden suhteen. (Mt., 115-122.)

Rakenneteorioita on kritisoitu mm. siitä, että perheen valtasuhteet ovat moninaisempia ja useamman suuntaisia kuin tämä näkemys antaa ymmärtää. Monet feministisesti suuntautuneet tutkijat ovat kuitenkin katsoneet rakenneteoriat ainoiksi kestäviksi selityksiksi parisuhdeväkivallalle. Mullenderin (mt., 63) mukaan ei voi ”poimia tynnyristä pois huonoja omenoita” eli poistaa väkivaltaa hoitamalla yksilöpsykologisia ongelmia, vaan huomio on kiinnitettävä itse tynnyriin, yhteiskuntamme patriarkaaliseen rakenteeseen, joka sallii miesten naisiin kohdistaman väkivallan. Mullender kirjoittaa, että kulttuurissamme kaikkia miehiä kannustetaan olemaan aggressiivisiä, kilpailuhenkisiä, tunteettomia, seksuaalisia ja voimakkaita korostaakseen maskuliinisuuttaan ja eroaan naisista. Miesten väkivaltainen käyttäytyminen naisia kohtaan voidaan ymmärtää ainoastaan siinä kontekstissa, että maskuliinisuus ja miehen seksuaalisuus rinnastetaan voimaan ja valtaan, ja ne on siten sosiaalisesti konstruoitu sortaviksi.

3.4 Naisia väkivaltaisiin suhteisiin kiinnittävät tekijät

Suomalaiset ja länsimaiset väkivaltatutkijat ovat analysoineet paljon tekijöitä, jotka kiinnittävät naisia väkivaltaisiin parisuhteisiin ja hidastavat suhteista irrottautumista. Husso (2003, 243) on kirjoittanut, että keskeistä väkivallasta selviämässä ja väkivaltaisesta suhteesta irrottautumisessa on liike jäämisen ja lähtemisen välillä. Irrottautuminen väkivaltaisesta parisuhteesta tapahtuu harvoin nopeasti tai vaivattomasti. Husson aineiston naisilla irtautuminen oli vienyt vuosia tai jopa vuosikymmeniä ja vaatinut useita poismuuttoa ja toistuvia jaksoja turvakodissa tai jossain muussa turvapaikassa. (Mt., 297.)

Ojuri (2004) on tutkinut väitöskirjassaan parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten selviytymisprosesseja. Hän nostaa yhdeksi keskeiseksi ongelman ratkaisua vaikeuttavaksi tekijäksi naisten vahvan sitoutumisen parisuhteeseen ja perheeseen. Naiset halusivat oman perheen, ja sen hajoamista pelättiin ja surtiin. He olivat sisäistäneet normina perinteisen mallin ydinperheestä, johon kuuluvat äiti, isä ja lapset sekä myös erilaiset puolisoitten väliset suhteet ja sitoumukset, kuten seksuaalisuus ja vanhemmuuden ja perheen toimeentulon kysymykset. Ydinperhe oli ”oikea” elämisen malli ja mittapuu, jonka mukaan naiset määrittivät omaa ”normaaliuttaan”. Ajatus onnellisesta ydinperheestä saattoi liittyä joko muistoon hyvästä lapsuuden perheestä, jota nainen halusi toistaa, tai päinvastoin ikäviin lapsuuden kokemuksiin, jotka saivat naisen tavoittelemaan omassa perheessään sitä ”normaaliutta”, joka lapsuuden kodista oli puuttunut. (Mt., 96.)

Sinnitellessään väkivaltaisessa parisuhteessa Ojurin aineiston naiset vetosivat usein lapsiin ja haluttomuuteensa erottaa lapsi ja isä toisistaan. Myös Audrey Mullender (1996, 61) on Binneyn (1988, 10) tutkimukseen viitaten todennut, että hyvin monet naiset perustelevat jäämistään sillä, että mies on kuitenkin lasten isä ja lapset tarvitsevat isän. Ojuri (2004, 111) kirjoittaaakin, että kulttuurimme syvärakenteeseen liittyy myyttinen käsitys vanhemmuuden automaattisesta hyvydestä ja ydinperheen merkityksestä, jota vastaan naisten on vaikea toimia. Samaan aikaan naiset kokivat myös syyllisyyttä siitä, että väkivaltainen parisuhde vaikuttaa lapsiin negatiivisesti.

Husso (2003, 143) kritisoi sitä, kuinka avioerojen runsasta määrää viime vuosina on morali-soitu ja eroamisen yleisyyden syyksi on nimetty se, että ihmiset eivät yritä tarpeeksi. Parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kirjoituksia tutkinut Husso kiistää väitteen aineistonsa perusteella. Hänen mukaansa vaikuttaa päinvastoin siltä, että naimisiin mennään edelleen loppuikä-

si ja avioero tuntuu siten suurelta tappiolta ja henkilökohtaiselta epäonnistumiselta. Myös Husson mukaan eroprosesseja tilanteessa, jolloin eroaminen on näyttänyt kaikkien osapuolten hyvinvoinnin ja selviämisen kannalta parhaalta ratkaisulta, ovat vaikeuttaneet ja hidastaneet asenteet, joiden mukaan ero on aina pahaksi lapsille ja yhdessä pysyminen siten moraalisesti parempi vaihtoehto. Toisaalta Husson aineistossa myös eroamista selitettiin toistuvasti lasten parhaalla. Väkivaltaisesta suhteesta eronneet naiset kertoivat saaneensa voimaa eroprosessiin lasten parasta ajatteleamalla ja eronneensa lasten takia tilanteissa, joissa ”itsestä ei enää jaksanut välittää”. (Mt., 144-145.)

Husso (mt., 200) kirjoittaa, että myös huoli muiden selviämisestä ja eron vaikutuksesta kaikkien osapuolten elämään on voimakkaasti läsnä hänen aineistossaan. Avioliitto on merkinnyt naiselle moraalista sopimusta, jossa hän sitoutuu ottamaan huomioon ratkaisujensa vaikutukset muihin osapuoliin. Naiset odottavat miehen rauhoittumista, kunnes erosta voi alkaa puhua, lasten varttumista tai kuopuksen kouluun menoa. Minna Piispa (2004, 55) käyttää tässä yhteydessä Sari Näreen (1992, 29) tutkimukseen viitaten vastuurationaalisuuden käsitettä. Sisäistetyt odotukset naisen vahvuudesta ja sitoutumisesta hoivaan voivat olla vaikuttamassa naisten päätöksiin pysyä suhteessa. Väkivaltaisessa parisuhteessa naisten vastuurationaalisuus näkyy siten, että naiset pyrkivät toiminnallaan säilyttämään rauhan perheessä ja pitämään perheen yhdessä.

Ojuri (2004, 132) huomasi, että hänen aineistonsa naiset halusivat eroon väkivallasta, mutta samanaikaisesti yrittivät viimeiseen saakka pitää kiinni parisuhteestaan. Kiintymys, rakkaus ja väkivalta kietoutuivat yhteen. Usko parempaan huomiseen ja miehen lupaukset muutoksesta saavat naiset jaksamaan (mt., 152) . Myös Husso (2003, 235) kirjoittaa, että rakkaus sekä läheisyyden ja yhteisyyden kokemisen kaipuu selittää sitä, miksi naiset viiptyvät tuskallisissakin suhteissa. Perheen ja parisuhteen säilyttämisen halu sekä kodista ja siihen liittyvistä suhteista luopumisesta kieltäytyminen olivat Husson aineistossa usein ensisijainen motiivi väkivaltaisissa suhteissa viipymiselle. Husso (mt., 245) toteaaakin, että kodin tekeminen, hoivaaminen ja huolehtiminen sitoo naiset vahvasti kotiin ja kotiin liittyviin suhteisiin. Hän pitää naisiin kohdistettua kodista lähtemisen ja irrottautumisen vaatimusta hyvin väkivaltaisena, sillä naiset ovat toisaalta hyvin voimakkaasti kotiin kiinnittyneitä ja suuntautuneita, ja toisaalta hyvin voimakkaasti kiinni pidettyjä.

Kotiin liittyy monenlaisia tunnesiteitä ja merkityksiä, jotka tekevät lähtemisen vaikeaksi. Suomalaiset tutkijat ovat korostaneet kodin merkitystä sosiaalisena ja emotionaalisenä tilana.

Piispa (2004, 65) on kiinnittänyt huomiota siihen, että kodin jättäminen voi olla naiselle taloudellisestikin vaikea ratkaisu. Asuminen perustuu Suomessa pitkälti omistusasumiseen, jolloin puoliset ovat sidoksissa toisiinsa myös yhteisen omaisuuden tai asunnon ostoa varten otetun lainan kautta. Väkivaltaisesta parisuhteesta lähteminen merkitsee useimmiten sitä, että nainen – mahdollisesti lapsineen – jättää perheen yhteisen kodin. Kohtuuhintaisen vuokra-asunnon löytäminen ei välttämättä ole helppoa. Myös Husso (2003, 249) mainitsee asuntopulan ja asumisen korkean hintatason vaikeuttavan väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautumista, mutta tekee sen vain alaviitteessä. Mullenderin (1996, 55) isobritannialaiseen kontekstiin kiinnittyvässä tutkimuksessa se, että naisella ei ole paikkaa, minne mennä eikä omaa rahaa, määrittyy yhdeksi keskeisimmistä väkivaltaisessa parisuhteessa pidättelevistä tekijöistä. Harmitessaan väkivaltaisen puolison jättämistä brittinaiset pelkäävät – Mullenderin mukaan aivan perustellusti – kodin menettämistä ja köyhyyttä sekä lasten menettämistä kunnollisen asunnon puuttuessa.

Husso (2003, 252) korostaa häpeää ja siitä johtuvaa väkivallasta vaikenemista sosiaalisen eristäytymisen ylläpitäjänä sekä avun hakemista ja suhteesta irtautumista hidastavana tekijänä. Naiset häpeävät sekä miehensä väkivaltaisuutta että väkivallan kohteena olemista. He kokevat olevansa vastuussa väkivallasta, syyllistävät itseään kykenemättömyydestään muuttaa tilannetta ja vaikenevat häpeästään. Parisuhdeväkivallan häpeä paikantuu naisen ruumiiseen, ja se aiheuttaa häpeän, seksuaalisuuden ja naiseuden kietoutumisen toisiinsa kipeällä tavalla. Aineiston naiset kertovat puhumisen vaikeudesta, kokemusten kommunikoimattomuudesta ja häpeän vaientavasta voimasta. Vasta väkivallan kokemuksista puhuminen ja sen kautta ongelman tekeminen olemassa olevaksi ja kommunikoitavaksi mahdollistaa suhteesta irtautumisen. (Husso 2003; 262, 280.)

Häpeän tekee entistä vaikeammin kommunikoitavaksi ja väkivallasta puhumisen vaarallisemmaksi se, että ulkopuoliset eivät usein halua nähdä ongelmaa. Husso (mt., 68) kutsuu tätä parisuhdeväkivallan kieltämiseksi ja ulossulkemiseksi. Hän pitää sitä yhtenä keskeisenä ongelman ratkaisemista vaikeuttavana tekijänä. Parisuhteessa ja perheessä tapahtuvaan väkivaltaan puuttumista ja siitä puhumista ovat estäneet paitsi käsitykset kodista yksityisenä tilana ja parisuhteesta yksityiselämänä, myös väkivaltaisen käyttäytymisen ja sen kohteena olemisen luokitteleminen yksityisasiaksi ja sen syiden kytkeminen yksilöllisiin ominaisuuksiin ja yksilöllisiin olosuhteisiin. Naiset törmäävät ongelman vähättelyyn, epäuskoisuuteen ja syyllistämiseen. Väkipalta saatetaan myös ”normalisoida” rakastavaisten riitelystä. Parisuhdeväkivallan kohteena olevan naisen kokemus siitä, että jotain on vialla, kaipaa kuitenkin myös ulko-

puolelta tulevaa tukea: väkivallan tunnistamista ja tunnustamista. Väkivallan tunnistamattomuus ja sen hiljainen hyväksyminen tekevät ongelman ratkaisemisen mahdottomaksi.

Naiset kokevat toisaalta häpeää ja syyllisyyttä myös siitä, etteivät täytä odotusta väkivaltaisen parisuhteen jättämisestä. Husson (mt., 263) mukaan erityisesti nuoremmat naiset, joille avioero ei välttämättä näyttäytynyt yhtä häpeällisenä kuin vanhemmille naisille, häpesivät parisuhteeseen jäämistä ja väkivallan sietämistä. Heikkous ja häpeä paikantuvat nuorempien naisten kertomuksissa usein voimattomuudeksi, osaamattomuudeksi ja kyvyttömyydeksi lähteä suhteesta, puolustautua, panna kamppoihin tai saada mies lopettamaan väkivalta eli toimia parisuhteissa rationaalisia valintoja tekevinä tasavertaisina yksilöinä.

Pahoinpidellyt naiset ovat erityisen herkkiä syyllisyyden ja häpeän kokemuksille yrittäessään rikkoa vaikenemisen muuria ja kertoa tapahtuneesta. Viranomaiskohtaamiset, joihin nainen hakeutuu apua saadakseen, saattavatkin lisätä häpeän ja syyllisyyden tunnetta. Ojuri (2004, 158) on kuvannut eri tavoin epäonnistuneita viranomaiskohtaamisia näennäisiksi, ongelman kieltäviksi ja syyllistäviksi kohtaamisiksi sekä kohtaamattomuudeksi. Näennäisissä kohtaamisissa auttajatahon suhtautumistapa oli sinänsä korrekti, mutta ongelmaan sitoutumaton. Nainen jäi edelleen tyhjän päälle ja oman onnensa nojaan. Ongelman kieltävässä kohtaamisessa viranomaisen kieltäytyy näkemästä ongelmaa tai on siihen kyvytön. Ilmeistä väkivaltaongelmaa ei oteta esille tai sitä vähätellään. Syyllistävässä kohtaamisessa auttajataho syyllistää apua tarvitsevaa ongelman aiheuttamisesta. Ojurin aineistossa näissä kohtaamisissa vuorovaiikutustilannetta sävytti epäasiallisuus ja sen sisällöksi tuli naisten kokemuksen ja sen ymmärtämisen sijaan heidän syyllistämisenä. Kohtaamattomuus auttamisjärjestelmässä tuli esiin esimerkiksi lasten huoltajuus- ja tapaamisoikeusasioita hoidettaessa. Naiset kokivat hyvin loukkaavana sen, että työntekijät saattoivat asettua miehen puolelle, eivät uskoneet naista tai sivuuttivat hänen tunteensa ja kokemuksensa.

Myös Husso (2003, 282) kirjoittaa naisten kokevan institutionaaliset kohtaamiset usein alentavina ja turvallisuudentunnetta ennemminkin vähentävinä kuin lisäävinä: naisten väkivallan kohteena olemisen kokemuksia ei ole haluttu uskoa tai kuunnella, heidän kertomuksensa on sivuutettu ja ohitettu, heidän kokemuksiaan on vähätelty, heitä on syyllistetty tai heidät on luokiteltu uhrityypeiksi. Samansuuntaisesti Mullender (1996, 60) tuo esiin, että Iso-Britanniassa poliisi ja yleinen syyttäjä ja tuomioistuimet eivät edelleenkään pysty hoitamaan parisuhdeväkivaltatapauksia riittävän hyvin. Parisuhteessaan väkivallan uhriksi joutunut nainen voi törmätä ongelmiin ja ikäviin asenteisiin myös sosiaalietuuksia hakiessaan sekä terve-

yspalveluita käyttäessään. Nöyryyttävät kokemukset institutionaalisista kohtaamisista kiristävät vaikenemisen ja häpeän verkkoa.

Myös pelko pitää naisia kiinni parisuhteissaan. Husson (mt., 82) tutkimuksen naiset perustelivat pelolla sekä väkivaltaisissa suhteissa viipymistä että niistä irrottautumista. Paradoksaalisella tavalla väkivallan pelko parisuhteessa laittaa naisen turvautumaan siihen samaan henkilöön, joka pelon aiheuttaa. Tilanteissa, joissa suhteet muihin ihmisiin ovat eristäytymisen myötä tyrehtyneet ja väkivaltainen kumppani on ainut kiinnipitävä ja välittämistä ilmaiseva ihminen, saattaa nainen toistuvasti palata takaisin tämän tuo. Myös Ojuri (2004, 125) kirjoittaa, että pelko omasta ja lasten turvallisuudesta sekä pelko perheen ja lasten menettämisestä olivat syitä, jotka saivat hänen aineistonsa naiset jatkamaan väkivaltaista parisuhdettaan.

Piispa (2004, 66) on kiinnittänyt huomiota siihen, että useiden tutkimusten mukaan väkivalta ei pääty eroon, ja naisen hengenvaara on suurimmillaan juuri eron hetkellä. Nainen joutuukin valitsemaan eron ja siihen liittyvien riskien sekä suhteeseen jäämisen ja siihen liittyvien riskien välillä. Hän joutuu päättämään, ottaako se riski, että väkivaltaisesti käyttäytyvä mies tappaa eron uhan konkretisoituessa paitsi vaimon, myös ehkä lapsensa ja itsensäkin, vai uskoako lupauksia paremmasta huomisesta, jatkaa suhteessa ja ottaa se riski, että tulee taas uudelleen ja uudelleen pahoinpidellyksi (Husso 2003, 164).

4 Naiset venäläisessä yhteiskunnassa

4.1 Neuvostoliittolainen sukupuolijärjestelmä

Naiset olivat vallankumousta edeltävän ajan Venäjällä hyvin alistetussa asemassa. Mies oli talonpoikaisperheen pää ja vastuussa vaimonsa ja perheensä toimeentulosta, kun taas naisen tehtävä oli tietää paikkansa ja kunnioittaa miestänsä. (Firsov 1993, 262.) Kysymys sukupuolten välisistä suhteista ja naisten oikeuksista tuli yhteiskunnalliseen keskusteluun vuonna 1918 vallankumouksen jälkimainingeissa. Uuden valtion perustuslakiin kirjattiin periaate, jonka mukaan naiset ja miehet olivat tasa-arvoisia kaikilla elämänalueilla. Tämä tarkoitti ainakin teoreettisella tasolla mm. naisten taloudellista itsenäisyyttä, juridista riippumattomuutta ja tasa-arvoisia koulutusmahdollisuuksia. 1920-luvulla keskusteltiin varsin edistyksellisessä hengessä avioliitosta ja perheestä, vapaasta rakkaudesta ja naisen oikeudesta omaan kehoonsa. (Pavlenok 2001, 182.)

Huolimatta siitä, että vallankumousta edeltäneitä sukupuolittuneita asenteita ja käyttäytymistapoja kyseenalaistettiin Neuvostoliiton alkuvuosina, perherakenteet, auktoriteettisuhteet ja sosialisointitavat säilyivät kuitenkin neuvostoyhteiskunnan sukupuolijärjestelmän vakiintuessa koskemattomina ja kyseenalaistamattomina. Naisten saamat uudet taloudelliset ja poliittiset roolit eivät antaneet mahdollisuutta irrottautua naiselle perinteisesti asetetusta roolista. Sukupuolten väliset erot ja niiden myötä määräytyneet sukupuoliroolit koettiin luonnollisiksi, biologisesti määräytyneiksi ja siten muuttumattomiksi. (Liljeström 1993, 164.)

Neuvostoliiton sukupuolijärjestelmä muotoutui 1930-luvulla ja säilyi melko muuttumattomana aina 1980-luvulle perestroikan aikaan saakka. Rotkirch (2000, 16) on kuvannut neuvostoliittolaista naisihannetta paradoksaaliseksi ja hauraaksi yhdistelmäksi marxilaista emansipaatiota ja Stalinin perhepolitiikan tuottamaa perinteistä ydinperhettä. Temkina ja Rotkirch (1997, 7) ovat nimenneet neuvostoyhteiskunnassa vallinneen virallisen sukupuolisopimuksen palkkatyössä käyvän äidin sopimukseksi, jossa paino on sanalla äiti.

Sosialistinen työn etiikka edellytti, että kaikki kansalaiset käyvät töissä. Naisten siirtyminen palkkatyöhön toteutettiin 1930-luvulla hyvin nopeasti. Siirtymää perusteltiin siten, että naiset vapautettiin patriarkaalisesta perheestä ja yksilötason riippuvuudesta miehiin, ja heidät tuotiin työn kautta neuvostovaltion suojelukseen (Ashwin 2000, 10). Toisaalta jälkeinpäin on nähty, että kyse oli ennemminkin työvoimapulan ja reaali-palkkojen laskun sanelemasta pakosta, joka

rationalisoitiin osaksi vapautumista (Lapidus 1978, 102; ks. Temkina & Rotkirch 1997, 11). Rotkich (2000, 17) on argumentoinut, että naisten siirtymistä palkkatyöhön 1930-luvun Neuvostoliitossa ei voi kutsua sukupuolisopimuksen solmimiseksi, sillä prosessi oli niin nopea ja siinä määrin nälänhädän, kaoottisen muuttoliikkeen, pakkoteollistamisen ja sensuroidun julkisen keskustelun värittävä, ettei sopimuksen neuvottelemisesta juuri voi puhua.

Sosialistisen perheen ideaali perustui yksiavioisuudelle ja ydinperheelle. Esimerkillinen neuvostonainen osallistui aktiivisesti ja kilvoitellen tuotantoon, mutta yhdisti tähän järkähtämättömän ja uhrautuvan huolenpidon perheestään. Naisten aktiivinen taloudellinen ja poliittinen toimijuus nähtiin kaikille ihmisille kuuluvana osallistumisena, jonka ulkopuolelle naiset oli aiemmin suljettu. (Liljeström 1997, 164). Nainen sulautettiin osaksi androgyyniä, käytännössä hyvin maskuliinista neuvostokansalaista, mutta toisaalta biologisen determinismin perusteluin hänelle sysättiin vastuu myös lasten hoivaamisesta ja kasvattamisesta sekä kodinhoidosta. Lopputuloksena oli naisten kaksois- tai jopa kolmoistaakka heidän tehdessään raskasta työtä niin kodin ulkopuolella kuin kotonakin ja osallistuessaan lisäksi yhteiskunnalliseen toimintaan. (Rotkirch 2000, 16-17.) Virallisesta tasa-arvosta huolimatta naiset olivat käytännössä toisen luokan kansalaisia, miesten apulaisia yhteiskunnan rakentamisessa, joilla ei ollut pääsyä esimerkiksi poliittisiin johtotehtäviin (Temkina & Rotkirch 1997, 6).

Avioitumisikä ja ensisynnyttäjän keski-ikä olivat Neuvostoliitossa varsin alhaisia. Varhainen avioituminen ja yhden lapsen saaminen mielellään jo parinkymmenen vuoden iässä oli normi, jota oli vaikea ohittaa. Normia tukivat sekä sosiaalipolitiikka että yleinen yhteiskuntamoraali. Raskaus oli yleinen syy avioliiton solmimiselle. Monet varhain solmituista liitoista päättyivät eroon, ja usein eron halusi nainen. Eronnut yksinhuoltajaäiti oli sosiaalisesti hyväksyttävä, toisin kuin avioliiton ulkopuolella lapsensa synnyttänyt yksinhuoltaja – tai naimaton ja lapseaton nainen. Miesten heikko rooli ja vähäinen läsnäolo perheessä olivat yleisesti tunnettuja ilmiöitä neuvostoyhteiskunnassa. (Rotkirch 2000, 111.)

Rotkirch (2000, 112) on selittänyt aikaisen avioitumisen, lapsensaamisen ja niitä pian seuraavan avioeron yleisyyttä kahdella tekijällä. Ensimmäinen syy on sosioekonominen: naisen tasavertaiset oikeudet, hyvä koulutustaso ja taloudellinen riippumattomuus helpottivat epätydyttävän liiton päättämistä. Oikeastaan vain asuntokysymys oli vaikeasti ratkaistava. Toinen syy oli neuvostoliittolaisen sosiaalisen reproduktion matrifokaalisuus: arkielämä perustui pitkälti ylisukupolvisiin avun ja hoivan suhteisiin, joista vastasivat lähinnä naiset. Tämä teki miehen vähemmän tarpeelliseksi perheessä ja helposti myös etäännytti hänet lapsista.

4.2 Naisen asema 2000-luvun Venäjällä

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisissä suurissa yhteiskunnallisissa muutoksissa naiset ovat monien arvioiden mukaan kärsineet miehiä enemmän. Buckleyn (1997, 4-5) mukaan työttömistä 70-80 prosenttia oli 1990-luvun loppupuolella naisia, palkkauskäytännöt ovat sukupuolittuneet, pornografia on yleistynyt, naisiin kohdistuva väkivalta on lisääntynyt ja naisten poliittinen osallistuminen on huomattavasti vähäisempää kuin miesten. 75 prosenttia työssäkävivistä naisista työskentelee matalasti palkatulla julkisella sektorilla. Myös yksityisellä sektorilla naiset tekevät usein matalapalkkaisia ”naisten töitä” esimerkiksi sihteereinä tai assistentteina. Jako naisten ja miesten töihin on venäläisessä yhteiskunnassa selkiytymässä entisestään. (Attwood 1997, 103.) Nuorten naisten kanssa Udmurtiassa käymissäni keskusteluissa tuli usein esiin, että naisten on vaikea löytää hyvää työpaikkaa. Jotta nainen tulisi valituksi hakijoiden joukosta, hänellä täytyy olla erityisominaisuuksia, kuten poikkeuksellisen laaja kielitaito. Usein naisen työsopimukseen tulee kohta, jossa hänet sitoutetaan tietyksi ajaksi pysymään naimattomana ja lapsettomana. Prostituutio ja naiskauppa ovat paitsi nousseet julkiseen keskusteluun, myös lisääntyneet huomattavasti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

Temkina ja Rotkirch (1997, 8) arvioivat, että sukupuolisopimuksen uudelleen neuvottelemisen on alkanut asteittain 1980-luvun puolivälissä ja toteavat, että lukuisia yhteen sopimattomia ja jopa vastakohtaisia trendejä on syntynyt sen jälkeen, kun neuvostoajan työssäkävyn äidin sopimus lakkasi olemasta ainut hyväksytty vaihtoehto. Kotiäitiyden ajatus on levinnyt nopeasti, mutta suurin osa naisista käy edelleen palkkatyössä. Palkkatyön merkitys on kuitenkin muuttunut ideologisesti määritellystä velvollisuudesta taloudelliseksi välttämättömyydeksi tai omaksi haluksi luoda uraa. Samanaikaisesti neuvostovaltion kanssa tehty ”sopimus”, joka sisälsi oikeuden maksuttomaan päivähoitoon ja terveydenhuoltoon, on vaihtunut suurempaan riippuvuuteen perheestä ja sosiaalisista verkostoista lastenhoidon järjestämiseksi. Työssäkävyn äidin sukupuolisopimuksessa paino on nyt sanan äiti sijaan sanalla työssäkävynä.

Perhe-elämää sävyttää taloudellinen epävarmuus, joka lienee yksi merkittävä tekijä myös syntyyden voimakkaaseen laskuun 1990-luvulla. Erityisesti köyhyys uhkaa yksinhuoltajaperheitä sekä perheitä, joissa on pieniä tai pitkäaikaissairaita lapsia. (Rotkirch 2000, 20.) Malli, jonka mukaan jokainen nainen on kuitenkin ennen kaikkea äiti, elää vahvana. Miehet esittävät vaatimuksia, että naisten pitäisi jättää palkkatyö ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja palata kotiin. Eräässä survey-tutkimuksessa 73 prosenttia nuorista miehistä toivoi tulevan vaimonsa jäävän kotiin. (Kay 1997, 88-89.) Sosiaalityön perusoppikirjassa (Pavlenok 2001, 183) suh-

tautumista naisiin Venäjällä kuvataan näihin aikoihin saakka patriarkalis-funktionaaliseksi. Yhteiskunta käyttää naisten voimia ja potentiaalia tuotannossa, perheessä ja yhteiskunnallisessa elämässä, muttei erityisesti huolehdi siitä, mitä naiset puolestaan saavat yhteiskunnalta tai perheeltä.

Suhtautumista naisiin ja naiseuteen värittää mystifioiminen ja ylistämällä alistaminen. Seuraava kansainvälisen naistenpäivän alla iževskiläisessä sanomalehdessä julkaistu kaupunginjohtajan tervehdys naisille (Soveršenno konkretno 4.3.2004, käänös venäjistä suomeen MJ) kuvastaa tätä suhtautumista. Alun perin kansainvälistä naistenpäivää alettiin viime vuosisadan alussa viettää naisten emansipaation juhlan, mutta se on sittemmin muuttunut ennemminkin yhdeksi patriarkalaisen järjestyksen uusintamisen välineistä.

Armaat naiset!

Koko sielustani onnittelen teitä ensimmäisen keväisen juhlan, kansainvälisen naistenpäivän johdosta!

Nainen on hellyyden ja rakkauden, herkkyyden ja hyvyden, elämän pysyvyyden ja optimismin aineellistuma. Te, rakkaat iževskiläiset, olette kaupunkimme suurin rikkaus, sen sielu ja tulevaisuus.

Teidän vuoksenne ja yhdessä teidän kanssanne me toteutamme vaikeita projekteja, kehitämme ja kunnostamme Iževskiä. Ilo teidän silmissänne, teidän lumovat hymynne – niissä on ponnistustemme hinta. Ilman niitä kaikki saavutukset menettävät merkityksensä.

Kiitan teitä tuesta, sydämellisestä anteliaisuudesta ja rajattomasta kärsivällisyydestä. Toivotan teille tänä upeana keväisenä päivänä aurinkoista mieltä, kukkia ja kohteliaisuuksia! Olkaa rakastettuja ja onnellisia!

Iževskin kaupunginjohtaja V. V. Balakin

Jäykän essentialististen sukupuoliroolien uusintaminen arjessa elää voimakkaana: esimerkiksi Udmurtian valtionyliopistossa käymälläni seksologian kurssilla sosiaalityön opiskelijat pitivät esitelmää tyttöjen ja poikien sukupuolikasvatuksesta ja kertoivat sen päämääränä olevan lasten kasvattaminen tuleviksi miehiksi ja naisiksi. He luettelivat naisen ja miehen rooleihin kuuluvia ominaisuuksia, joita tyttöjen ja poikien tulee oppia, kun heidät sosiaalistetaan oman sukupuolensa toimintatapoihin. Esitelmissä todettiin myös poikalapsen kehityksen voivan vaarantua siitä, jos äiti on perheen pää.⁶ Liljeströmin (1993, 168) huomio siitä, että sukupuolieroja ei 1970-luvun Neuvostoliitossa koettu kasvatuksen tuloksiksi vaan päinvastoin oikeanlaista kasvatusta määritteleviksi biologisiksi lähtökohdiksi, pitää paikkansa edelleen.

⁶ Toisaalta on vaikea arvioida, missä määrin kannat olivat opiskelijoiden omia. Esitelmät oli tapana valmistella siten, että kirjastosta etsittiin sopiva kirja ja siitä alleviivattiin tietyt kohdat, jotka luettiin luokan edessä ääneen. Oma ajattelu ja lähdekriittisyys eivät ainakaan välittyneet kuulijalle. Vaikutelmakseni kuitenkin jäi, ettei kirjojen näkemyksessä sukupuolikasvatuksesta koettu olevan mitään kyseenalaistettavaa.

Myös omien havaintojeni mukaan nainen koetaan venäläisessä yhteiskunnassa nykyisinkin ennen kaikkea äidiksi. Varhainen avioituminen ja yhden lapsen synnyttäminen on normi edelleen. Törmäsin Udmurtiassa oleskeluni aikana usein kyselyihin, miksen ole vielä naimisissa, vaikka olen jo 24-vuotias ja toteamuksiin, että minun olisi korkea aika etsiä itselleni mies ja avioitua. 4. kurssin naispuolisista sosiaalityön opiskelijoista, jotka olivat iältään noin 22-vuotiaita, ainakin kolme noin kahdestakymmenestä oli kevätlukukauden aikana raskaana, ja muutama oli jo keskeyttänyt opinnot joko kokonaan tai väliaikaisesti lapsen syntymän vuoksi.

Perheen merkitys venäläisessä yhteiskunnassa on ehkä jopa kasvanut viime vuosina, sillä epävarman yhteiskunnallisen tilanteen aikana epävirallisten verkostojen merkitys korostuu. Perheelle on siirtynyt huolenpitotehtäviä, jotka aiemmin kuuluivat valtiolle. Myös virallisessa poliittisessa retoriikassa korostetaan voimakkaasti perheen merkitystä yhteiskunnan perusyksikkönä. Presidentti Vladimir Putin oli julistanut vuoden 2004 perheen vuodeksi. Samanaikaisesti perheestä ollaan huolissaan. Keskustelua käydään siitä, onko mies syrjäytetty venäläisestä perheestä. Avioeroja on paljon: vuonna 1997 lähes 600 eroa 1000 solmittua avioliittoa kohden (Doklad o vypolnenii... 1999, 77).

4.3 Vaiettu parisuhdeväkivalta

Vallankumousta edeltävällä Venäjällä vaimon pahoinpitely oli Firsovin (1993, 262) mukaan tavanomaista. Neuvostoliitossa perhe- ja parisuhdeväkivalta oli ongelma, jota ei virallisesti ollut olemassa ja josta ei käyty yhteiskunnallista keskustelua. Besstšetnova (2003, 8) toteaa, että perheväkivalta ei voinut olla sosiaalinen ongelma maassa, jonka rikosoikeudellisessa doktriinissa ensisijaisina suojelun kohteina olivat valtion etu ja valtiollinen omaisuus. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa pidettiin jäänteinä menneisyydestä ja porvarillisesta moraalista, joka katoaisi sosialistisen yhteiskunnan kehittyessä. Väkivaltaa ei nähty sukupuolten välisiin suhteisiin yhteiskunnassa liittyvänä ongelmana. Stalinin aikana pyrittiin esimerkiksi perusopetuksessa korostamaan sukupuolten välisiä eroja ylistämällä miesten voimaa ja naisten haavoittuvuutta. Näin luotujen sukupuoliroolien yhteyttä naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ei kuitenkaan haluttu nähdä. (Attwood 1997, 100-101.)

Naisiin kohdistuva väkivalta nousi julkiseen keskusteluun 1990-luvun alussa. Ensimmäiset ongelmia käsittelevät julkaisut painettiin vuonna 1993 naisjärjestöjen aloitteesta (Besstšetnova 2003, 9). Pian naisliike alkoi kehittää myös palveluita väkivallan uhreille. Ve-

näjän kriisikeskusliikkeen syntyä ja kehitystä kuvaan luvussa 6.2. Noin vuosikymmenen aikana naisiin kohdistuva väkivalta on saanut vakiintuneen aseman sosiaalisena ongelmana, josta kirjoitetaan lehdissä ja joka huomioidaan omalla kappaleellaan tai luvullaan sosiaalityön opikirjoissa (esim. Pavlenok 2001, Holostova 2003, Boiko ym. 2003).

Suhtautuminen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan mediassa ja tavallisten ihmisten keskuudessa on kuitenkin edelleen vaihtelevaa. Ilmiöön liitetään yhä usein myyttejä, jotka syyllistävät uhria. Naisten sanotaan aiheuttavan väkivallan omalla käyttäytymisellään, olevan masokisteja ja nauttivan alistetuksi tulemisesta tai kovakouraisista otteista. Attwoodin (1997, 102) mukaan myös viime vuosikymmenien merkittävät venäläiset väkivaltatutkijat ovat väittäneet naisten provosoivan väkivaltaa omalla toiminnallaan. He näkevät parisuhdeväkivallan miesten äärimmäisenä, mutta ainakin osin oikeutettuna reaktiona perinteisten patriarkaalisten sukupuoliroolien rapautumiseen. Ratkaisuna nähdään se, että roolit palautetaan perinteisiksi; silloin miehet eivät enää lyö naisia, "heikompa sukupuolta", vaan suhtautuvat heihin suojelevasti. Todellisuus lienee päinvastainen. Naisten kriisikeskusten työntekijöiden mukaan väkivalta näyttää olevan sitä yleisempää, mitä haavoittuvampia ja riippuvaisempia miehistään naiset ovat. Tähän liittyvä uhka on se, että naisten jääminen kotiin on yhä arvostetumpaa ja haluttumpaa erityisesti uusrikkaiden keskuudessa. Täydellinen riippuvuus miehestä altistaa naisia parisuhdeväkivallalle, ja joissain kriisikeskuksissa suuri osa asiakkaista on jo uusrikkaiden kotirouvia. Naisen on hyvin vaikeata lähteä väkivaltaisesta suhteesta, jos hänellä ei ole ollenkaan omia tuloja. Väkivaltaisen miehen jättämistä vaikeuttaa myös asuntopula. Usein eronneetkin parit asuvat yhdessä. (Attwood 1997, 99, 102, 107-108.)

Vuonna 2000 60 prosenttia kaikista tilastoiduista rikoksista tapahtui perheissä. Uhrit olivat pääosin naisia ja lapsia. Vuoden 2001 ensimmäisellä puoliskolla rekisteröitiin 74 000 kotona tapahtunutta rikosta. Niistä yli 4 200 oli murhia tai tappoja ja 26 000 oli murhan tai tapon yrityksiä tai vakavia fyysisiä vammoja aiheuttaneita pahoinpitelyitä. (Pashina 2003, 78.) Moskovan valtionyliopiston vuosina 2002-2003 Fordin säätiön tuella toteuttamassa kyselytutkimuksessa eri puolilla Venäjää asuvilta naisilta kysyttiin heihin parisuhteessa kohdistuneesta väkivallasta. Yli 40 prosenttia vastaajista ilmoitti, että aviomies oli lyönyt heitä ainakin kerran heidän nykyisessä avioliitossaan. 23 prosenttia kaikista vastaajista oli saanut puolison väkivallan seurauksena vammoja. Melkein puolet niistä vastaajista, jotka arvioivat, että olisivat tarvinneet lääkärin tai oikeusviranomaisten apua, ei ollut sitä hakenut. Vain yksi prosentti fyysisen väkivallan kohteena olleista naisista oli hakenut apua kriisikeskuksesta. (Kyselytutkimuksen tulokset..., 2003.)

Venäjän federaatiossa ei edelleenkään ole erityistä kotona tapahtuvaa väkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä. Lakiesitys on ollut Duuman käsittelyssä ja kriisikeskusten edustajat olivat mukana se valmistelussa. Pashina (2003, 81) kuvaa esityksen muuttuneen käsittely käsittelyltä kehnommaksi kansanedustajien tehdessä siihen muutoksia. Hän toteaa esityksen olleen lopulta niin huono, ettei sen työstämistä kannattanut enää jatkaa. Periaatteessa nykyisessä lainsäädännössä on useita kohtia, joiden perusteella perhe- ja parisuhdeväkivaltatapauksia voitaisiin ratkaista. Käytännössä nykylainsäädäntö ei kuitenkaan salli perheen sisäisiin asioihin puuttumista, ellei kyse ole murhasta tai vakavan ruumiinvamman tuottamisesta. Siksi naiset eivät luota miliisiin ja oikeusviranomaisiin. Heidän kokemuksensa on, että oikeusviranomaiset asettuvat aina miehen puolelle. (Mt., 81.)

5 Tutkimuksen paikantaminen ja tutkimusprosessin kuvaus

5.1 Udmurtia ja erityisesti Iževsk tutkimukseni paikkana

Venäjän federaatioon kuuluva Udmurtian tasavalta sijaitsee lounaisen Uralin alueen metsävyöhykkeellä runsaan 1000 kilometrin päässä Moskovasta itään. Udmurtia on maa-alueeltaan noin Uudenmaan läänin kokoinen, ja vuoden 2002 väestölaskennan mukaan siellä asuu 1 570 000 ihmistä. Kaksi kolmasosaa väestöstä asuu kaupungeissa, joista pääkaupungissa Iževskissä 632 000 henkeä. (Atlas Rossii 2000; Venäjän väestölaskennan tulokset 2002.) Tasavalta on kaupungistunut verrattain nopeasti: vielä 1920-luvulla 80 prosenttia väestöstä asui maaseudulla. Tämänkaltainen nopea kaupungistumiskehitys oli tyypillistä Neuvostoliitossa. (Krylova 2000, 29.)

Kuten koko Venäjän federaatio, myös Udmurtian tasavalta on etnisesti monimuotoinen. Vuonna 1998 tasavallan asukkaista 58,9 prosenttia oli venäläisiä, 30,9 prosenttia udmurteja ja 6,9 prosenttia tataareja (Krylova 2000, 20). Pienempiä kansallisia vähemmistöjä Udmurtiassa edustavat mm. marit, tšuvassit ja ukrainalaiset. Etninen jako tasavallassa kulkee pitkälti kaupunki-maaseutu-akselilla: venäläiset asuvat kaupungissa, udmurtit maaseudulla. Esimerkiksi pääkaupungissa Iževskissä udmurttien osuus on huomattavasti tasavallan keskiarvoa matalampi, 17,2 prosenttia (mt.). Maaseudun elämää leimaa köyhyys, näköalattomuus ja laajalle levinnyt alkoholiongelma. Nuoret muuttavat kaupunkiin koulutuksen ja työn perässä. Kaupunkiin muuttaessaan monet udmurtit luopuvat kielestään ja kulttuuristaan ja venäläistyvät. Udmurtivähemmistön sorto ei ole räikeällä tavalla näkyvää, mutta tarkkaavainen havainnoija aistii sen läsnäolon yhteiskunnassa helposti. Johtavissa yhteiskunnallisissa asemissa on lähinnä venäläisiä. Udmurttiystävänä kertoivat, etteivät he mielellään puhu esimerkiksi bussissa udmurtia, jotta eivät saisi osakseen ikäviä katseita. Periaatteessa udmurttikulttuurin vaalimista tuetaan, mutta käytännössä valtion ja valtaapitävien intressejä tukee paremmin venäläistymiskehitys, ja politiikka onkin pohjimmiltaan vahvaan kaupungistamispolitiikkaan kytkettyä assimilaatiopolitiikkaa (esim. Rauhala 2004, 539). Kulttuurityö on legitiimiä perinteiden vaalimisen kehyksessä, mutta liian voimakas identiteettityö koetaan uhkana. Udmurttien sortosta ja kansallisuuskysymyksistä ylipäättään ei ole sopivaa puhua avoimesti.

Neuvostoliiton aikana Udmurtia oli suljettu aseteollisuuden keskus. Yksi alueen suuria haasteita oli 1990-luvulla löytää aseteollisuutta korvaavaa tuotantoa. Tasavallan suuri sankari on kuitenkin edelleen Mihail Kalašnikov, Iževskissä eläkepäiviään viettävä koko maailman krii-

sialueilla tutun AK-47-konekiväärin suunnittelija. Taloudellisesti merkittävimpiä aloja Udmurtiassa ovat tällä hetkellä öljyntuotanto, rautateollisuus, metallinjalostus ja koneenrakennus. Iževsk on leimallisesti teollisuuskaupunki. Kaupunkikuvaa hallitsevat teollisuuden tarpeisiin 1800-luvun lopulla Iž-jokeen padottu tekolampi ja sen ympärille sijoittuneet tehtaat. Kaupunki on varsin tyypillinen nuori uralilainen teollisuuskeskus: se on syntynyt tehtaiden ympärille ja kasvanut 1900-luvulla teollisuustaaajamasta suureksi kaupungiksi. Nykyisin Iževskissä tuotetaan mm. aseita, moottoripyöriä, autoja, radioita ja lääketieteen käyttämää tekniikkaa. Kaupungin statuksen Iževsk on saanut vuonna 1918, ja Udmurtian neuvostotasavallan pääkaupunki siitä tuli vuonna 1934. Monien asukkaiden mukaan nuori kaupunki hakee edelleen identiteettiään, ja se näkyy ihmisten juurettomuutena ja sosiaalisina ongelmina.

Iževskissä on kuitenkin myös monipuoliset koulutusinstituutiot, kuten yliopisto, lääketieteellinen korkeakoulu ja teknillinen korkeakoulu sekä kulttuuri-instituutioita kuten museoita, teattereita, filharmonia, baletti ja ooppera. Se on Udmurtian pääkaupunki, jonka keskustaan tasavallan presidentti on joitain vuosia sitten rakennuttanut itselleen komean palatsin. Kaupunkikuva on muutenkin muuttunut viime vuosina nopeasti: uusia kauppoja ja kahviloita avataan, ja pankit rakennuttavat komeita liikerakennuksia käyttöönsä. Toisaalta monet rakennukset ovat huonossa kunnossa, katujen kunnossapito ontuu ja suurin osa ihmisistä asuu ahtaasti rumissa, rapistuneissa lähiöissä.

Pirkko-Liisa Rauhala (2003, 58-62) on matkallaan Udmurtiassa nähnyt sosiaalipolitiikan kehittämisen näkökulmasta merkittävimpinä rakenteellisina ongelmina neuvostojärjestelmän myötä romahtaneen sosiaaliturvajärjestelmän puutteen, syventyneet alueelliset erot maaseudun ja kaupungin välillä ja työmarkkinasuhteiden uudelleen määrittelyn. Silmiinpistävinä sosiaalisina ongelmina hän mainitsee lasten ja nuorten hyvinvoinnin vajeet, köyhyyden, väkivallan ja huumeet.

5.2 Etnografia tutkimusotteena ja kentälle pääsy

Mahdollisuus lähteä puoleksi vuodeksi Udmurtiaan tarjoutui minulle Helsingin yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston kahdenvälisen vaihto-ohjelman kautta. Sysäyksen juuri Udmurtiaan lähtöön antoi yliopistojen välinen EU-tempushanke, johon liittyen olin osallistunut Udmurtian valtionyliopiston edustajien vierailuihin Helsingissä sosiaalipolitiikan laitoksella. Lähdin Udmurtiaan opiskelemaan pääainettani sosiaalityötä ja sivuainettani venäjän kieltä

pääasiallisena tavoitteenani kuitenkin kerätä siellä oleskeluni aikana aineisto pro gradu - tutkielmaani varten.

Pitkähkö oleskeluni Udmurtiassa mahdollisti etnografisen lähestymistavan käytön tutkimuksessani. Etnografialla viitataan tavallisesti jonkin ryhmän toimintojen havainnointiin ja siitä kirjoitettuun kuvaukseen, mutta sillä voidaan viitata myös kenttätyöhön (Törrönen 1999, 25). Tyypillistä etnografiselle tutkimukselle on useiden erilaisten aineistojen käyttäminen. Spradley (1979, 3) on määritellyt etnografian kulttuurin kuvaamiseksi, jonka päämääränä on ymmärtää toista kulttuuria sisältäpäin, kulttuurin edustajan näkökulmasta. Se on ennemminkin ihmisiltä oppimista kuin ihmisten tutkimista.

Aineistonkeruuta suunnitellessani pidin etnografisessa lähestymistavassa erityisesti siitä, että se soveltuu hyvin vieraan kulttuurin tutkimiseen ja antaa tutkijalle mahdollisuuden oppia tutkimusprosessin aikana ja tutustua kenttään ja kohdeongelmaan suhteellisen pitkän ajan kuluessa sekä käyttää useampia erilaisia aineistoja. Aarnos (2001, 147) on nähnyt havainnoinnin haastatteluihin valmistautumisen tärkeäksi osaksi etenkin, jos tutkimuskohde on tutkijalle outo. Tässä tilanteessa haastattelujen teon aloittaminen ilman niitä edeltänyttä havainnointia olisikin tuntunut vaikealta - nyt oikeat haastateltavat, tärkeät teemat ja hyvät kysymykset löytyivät ajan kanssa. Arvioin myös työntekijöiden käyttäytymiseen haastatteluissa vaikuttaneen positiivisesti sen, että he tunsivat minut ja luottivat minuun. Useamman menetelmän käytön puolesta puhuu myös se, että sillä tavoin saadaan esille laajempia näkökulmia ja voidaan lisätä tutkimuksen luotettavuutta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 38). Havainnoinnin ja taustamateriaalien avulla osasin analyysivaiheessa asettaa haastatteluissa esiin tulleet asiat oikeaan yhteyteensä.

Forsberg (1998, 82) on erottanut etnografiasta kaksi puolta, jotka ovat tietyn yhteisön elämään osallistuminen katselemalla, kuuntelemalla ja lukemalla sekä kirjoittaminen siitä, mitä havaitsee. Nämä kaksi aluetta limittyvät ja kietoutuvat toisiinsa. Tutkijan on tärkeitä tiedostaa, että hänen oma havaitsemisensa suuntaa sitä, minkälainen aineistosta muotoutuu. Toisaalta tässä voi Grönforsin (2001, 136) tavoin ajatella olevan kyse siitä, että muistiinpanojen teko on jo omalta osaltaan eräänlaista esianalyysia. Kaikesta havaitusta ja koetusta ei kirjoiteta – eikä voisikaan kirjoittaa – muistiinpanoja, vaan kirjataan se, mikä tutkimuksen problematiikan kannalta katsotaan joko suoraan tai mahdollisesti liittyvän tutkimuksen aihepiiriin. Pidän tärkeänä myös Törrösen (1999) huomiota siitä, että havainnointimuistiinpanoihin ei kirjaudu

muistettavissa oleva, vaan kerrottavissa oleva. Muistiinpanojen lukeminen voi palauttaa tutkijan mieleen kirjaamattomiakin asioita.

Yhdistin aineistonkeruun sosiaalityön 4. vuosikurssin opintoihin Udmurtian valtionyliopistossa kuuluvaan harjoitteluun. Harjoittelu koostui 20 päivän käytännön opiskelusta lukukauden aikana jossain paikallisessa sosiaalialan yksikössä ja tarjosi minulle luontevan pääsyn tutkimuspaikkaani. Sopiessani harjoittelun aloittamisesta sosiaalityön laitoksen edustajan ja Keskuksen johtajan kanssa keskustelin kaikkien osapuolten kanssa tutkimussuunnitelmistani, eikä esteitä aineistonkeruulle ilmennyt.

Käytännössä harjoitteluni järjestyi siten, että lukukauden aikana kävin kriisikeskuksessa perjantaisin. Ensimmäisinä kuukausina harjoittelupäivät olivat noin kuuden tunnin mittaisia, ja viimeisinä kuukausina havainnoinnin intensiteetin kasvaessa käyntini Keskuksessa lyhenivät ajallisesti ja tihenivät niin, että saatoin käydä siellä samalla viikolla jopa kolmena päivänä. Aineistonkeruu ajoittui helmikuun puolivälistä heinäkuulle siten, että touko-kesäkuussa käyneilläni Keskuksessa oli noin kolmen viikon tauko johtuen matkastani Suomeen ja yliopiston tenteistä. Elokuussa kävin vielä Keskuksessa hyvästelemässä henkilökunnan ennen paluutani Suomeen.⁷

Käsitän etnografisen tutkimusotteen tässä tutkimuksessa väljäksi metodologiseksi lähestymistavaksi, joka on ohjannut aineistonkeruuprosessiani. Pääasialliset aineistonkeruumenetelmäni olivat osallistuva havainnointi ja teemahaastattelut. Kirjasin kenttäpäiväkirjaan myös aineistonkeruuseen liittyviä tunteita, tunnelmia ja metodologisia pohdintoja. Lisäksi valokuvasin Keskuksen tiloja ja sain käyttööni myös Keskuksen esitteitä, kuukausitilastoja ja muutamia muita asiakirjoja.

5.3 Kentän ja näkökulman rajaus

Tutkimukseni sijoittuu Venäjän federaatioon, siellä Udmurtian tasavaltaan, siellä Iževskin kaupunkiin ja siellä naisten kriisikeskus Tjoplyi domiin. Suppeasti katsottuna tutkimukseni kenttä on Keskus, laveammin katsottuna taas Iževsk ja koko Udmurtia, jopa Venäjä yleisesti.

⁷ Myöhemmin olen vierailut Keskuksessa kerran toukokuussa 2005, kun osallistuin Iževskissä järjestettyyn Suomalais-ugrialaisten nuorten liiton kongressiin. Vastaanotto oli lämmin, joskin venäläiseen nopeaan opiskelutempoon tottuneet työntekijät hieman ihmettelivät, eikä tutkielmani ole vielääkään valmis.

Tulkitsen, että olin tutkijana kentällä koko ajan ollessani Udmurtiassa. Tein tutkimukseeni liittyviä havaintoja ja kirjoitin kenttäpäiväkirjaa jatkuvasti, en vain ollessani Keskuksessa – tarkastelenhan tutkimuksessani parisuhdeväkivaltaa yhteiskuntapoliittisena ongelmana ja ilmiönä, jota ei voi erottaa yhteiskontekstistaan. Toisaalta Keskus oli ”suppeana kenttänäni” erityisasemassa siinä mielessä, että siellä havainnointi oli intensiivisempää ja järjestelmällisempää: samalla intensiteetillä en voinut havainnoida kaikkea ympäristöäni koko ajan, tai aikani olisi kulunut yksinomaan kenttäpäiväkirjan kirjoittamiseen. Näin ollen kenttäpäiväkirjan ensisijaiseksi sisällöksi muodostuvat havainnointiraportit Keskukselta tausta-aineiston koostuessa muista havainnoistani, kokemuksistani ja keskusteluistani asioista ja aiheista, jotka liittyvät venäläiseen ja udmurtialaiseen yhteiskuntaan.

Huomasin ”laajemmalla kentälläni” liikkeessani, ettei parisuhdeväkivallasta puhuminen ihmisten kanssa ollut helppoa. Parisuhdeväkivalta on ongelma, joka laajuutensa vuoksi koskettaa koko yhteiskuntaa. Suurelle osalle ihmisistä se on tavalla tai toisella myös henkilökohtainen ongelma. Tilastojen valossa varsin moni on ollut väkivallan uhrina tai tekijänä omassa parisuhteessaan tai väkivallan todistajana esimerkiksi lapsuuden perheessään. Minua vaivasi se, etten koskaan voinut tietää, kenelle keskustelukumppaneistani asia on henkilökohtainen ja sen vuoksi arka. Toisaalta ongelmasta on venäläisessä yhteiskunnassa totuttu vaikenemaan. Vaikutelmakseni tulikin, että jos en itse hanakasti ottanut parisuhdeväkivaltaa puheeksi, eivät ihmiset olleet kovin innokkaita puhumaan siitä. Parisuhdeväkivalta ei vakavuutensa vuoksi ole myöskään aihe, joka sopisi kepeään seurustelukeskusteluun.

Näistä syistä puhuin suoranaisesti väkivallasta Keskuksen ulkopuolella varsin vähän. Se tuli kylläkin mainintana esiin suhteellisen usein, kun kerroin tutkimukseni aiheesta. Useimmiten ihmiset totesivat, että teema on tärkeä ja mainitsivat ehkä tietävänsä Keskuksen olemassaolosta, mutta vaihtoivat sen jälkeen puheenaihetta. Toisaalta törmäsin kerran myös ihmettelyyn, miksi tutkin parisuhdeväkivaltaa, kun se on kuitenkin Venäjällä niin marginaalinen ongelma. Kysyjä, akateemisesti koulutettu noin 40-vuotias nainen, perusteli näkemystään sillä, ettei itse tiedä tuttavapiirissään kenelläkään olevan tällaista ongelmaa.

Tiedostin myös, ettei minulla ole edes mahdollisuutta hankkia henkilökohtaisten keskustelujen kautta kovin todenmukaista käsitystä tavallisten venäläisten asenteista parisuhdeväkivaltaa kohtaan. Asetelma, jossa keskustelukumppanina on nuori, naispuolinen sosiaalityön opiskelija, jonka toinen osapuoli tietää olevan kotoisin Venäjällä naisten emansipaation kärkimaaksi koetusta Suomesta ja vieläpä tekevän tutkimusta naisten kriisikeskuksessa, saa jälkimmäisen

valitsemaan sanansa. Pelkästään sukupuoli sulki minulta pääsyn kuulemaan kaikkein asenteellisimpia keskusteluita. Myönsin rajoitukset ja keskityin Keskuksen näkökulmaan.

5.4 Tutkimusmenetelmät ja aineiston kerääminen

5.4.1 Osallistuva havainnointi

Tein osallistuvaa havainnointia keskuksessa 25 päivän aikana. Yhteensä havainnointitunteja kertyi runsas sata. Havainnointikertojen pääasiallinen sisältö oli työntekijöiden kanssa keskusteleminen ja heidän työskentelynsä seuraaminen. Usein istuin yläkerrassa puhelinpäivystäjän kanssa, sillä heillä oli puheluita odotellessaan aikaa ja kiinnostusta keskustella kanssani. Puhelinpäivystyshuoneen vieressä olevassa huoneessa työntekijät kävivät teellä, ja vietin aikaa heidän seurassaan. Välillä istuin turvakodin päivystäjän kanssa hänen huoneessaan tai keskustelin työntekijöiden kanssa heidän työhuoneissaan.

Tulkintani mukaan havainnoinnin kiinnostavuuteen ja mielekkyyteen vaikutti ratkaisevalla tavalla venäläisen työskentelykulttuurin kiireettömyys. Työntekijät viettivät aikaa teehuoneessa keskenään seurustellen. Heillä oli aina aikaa jutella kanssani ja vastata kysymyksiini. Usein myös seurasin työntekijöiden välisiä keskusteluita esimerkiksi teehuoneessa. Välillä koin vaikeaksi osallistua useamman henkilön väliseen keskusteluun esittämällä minua askarruttavia kysymyksiä, sillä keskustelun ohjaileminen minua kiinnostavaan suuntaan olisi tuntunut sen häiritsemiseltä. Usein esitinkin tarkentavia kysymyksiä jollekin keskusteluun osallistuneista muiden jo poistuttua.

Osallistuin myös kahteen Keskuksessa järjestettyyn seminaariin. Seminaarien aiheet olivat ”Kriisitilanne perheessä – metodeja työskentelyyn” ja ”Sukupuolisyrittä – menetelmiä oikeuksien suojelemiseen”. Seminaarit oli suunnattu kaupungin koulujen ja perhekeskusten psykologeille ja sosiaalipedagogeille. Istuin seminaareissa yleisön joukossa ja osallistuin muiden tavoin ryhmiin ja työpajoihin. Lisäksi olin kesällä järjestämässä yhtä pienimuotoista seminaaria, kun Suomessa parisuhdeväkivallan vastaisessa projektissa työskentelevä perheterapeuttitietäni kävi Udmurtiassa ja vieraili Keskuksessa kertomassa henkilökunnalle ja muissa kaupungin yksiköissä työskenteleville psykologeille Suomessa tehtävästä työstä. Toimin tilaisuuden tulkkina.

Pyrin osallistumaan keskuksen arkeen monipuolisesti ja olemaan mahdollisuuksien mukaan avuksi. Esimerkiksi kun työntekijät tapetoivat omin voimin yhden yläkerran huoneista, joiden remonttia oli odotettu jo useampi vuosi, revin vanhoja tapetteja seiniltä ja tasoittelin seinäpin-toja yhdessä psykologien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sen lisäksi, että saatoin silloin täl-löin olla keskuksessa avuksi konkreettisesti tekemällä jotain, pyrin olemaan työntekijöille hyödyksi kertomalla heille Suomesta, suomalaisesta yhteiskunnasta, turvakodeista ja muusta sosiaalialan työstä. He kyselivätkin minulta paljon, ja usein keskusteluissa syntyi mielenkiin-toista vertailua venäläisen ja suomalaisen yhteiskunnan välillä. Arvioni mukaan vertailun avulla saimme molemmista yhteiskunnista – myös ”omistamme” – esiin sellaisia piirteitä, joihin emme muuten olisi välttämättä kiinnittäneet huomiota. Koin miellyttäväksi sen, että myös minä saatoin antaa työntekijöille jotain, kertoa heille jostain heitä kiinnostavasta, enkä vain olla ottavana osapuolena, kysyjänä.

Arvioin sen, että olin ulkomaalainen opiskelija, vaikuttaneen aineistonkeruun arkeen lähinnä positiivisesti siinä mielessä, että se teki minusta työntekijöille kiinnostavan ja he jaksoivat suhtautua läsnäolooni myönteisesti. Kaikki työntekijät suhtautuivat minuun ystävällisesti ja puolen vuoden aikana minusta tuli jo jollain tavalla työyhteisön jäsen tai ainakin pidetty sään-nöllinen vierailija. Joidenkin työntekijöiden kanssa pääsin kuitenkin paremmin keskusteluyh-tyteen kuin toisten. Kaikki eivät olleet kiinnostuneita vastaamaan kysymyksiini kovin perin-pohjaisesti tai vastaukset olivat sellaisia, etten loppujen lopuksi oikein ymmärtänyt asian ydintä. Jotkut keskustelivat mielellään kanssani venäläisen ja suomalaisen elämäntavan erois-ta, mutta eivät olleet innokkaita keskustelemaan parisuhdeväkivallasta tai Keskuksen toimin-nasta. Muutamien työntekijöiden kanssa puolestaan ajauduimme välillä hyvinkin syvällisiin ja pitkäkestoisiin keskusteluihin, ja usein harmittelin, etteivät keskustelut päätyneet nauhalle. Oikeastaan ne erotti haastatteluista vain se, että ne alkoivat ja etenivät spontaanisti.

Havainnoinnin luonteeseen kuuluu se, että se on välillä tylsää. Toisaalta mielenkiintoiset kes-kustelut syntyvät usein yllättäen, ja hetkittäistä tapahtumattomuutta täytyi vain sietää. Jotkut päivät tuntuivat armottoman ikävyyttäviltä, mutta ne saattoi pelastaa viimeisen tunnin aika-na käyty kiinnostava keskustelu. Erään kevättalven perjantain tapahtumattomuutta olen ku-vannut kenttäpäiväkirjassa näin:

Alakerran puhelin on katkaistu, ilmeisesti kaupunki ei ole maksanut laskua. Sen vuoksi puhelin-huoneessa on hieman tavallista enemmän trafiikkia, kun alakerran väki käy soittamassa puhelunsa sieltä. [Työntekijän nimi] päivystää puhelimessa, tekee samalla huhtikuun työnvuorolistoja ja saa-tuaan ne valmiiksi neuloo villapaitaa itselleen. Tunnelma on jotenkin pysähtynyt. Aurinko paistaa verhojen raosta. Huoneessa on kuuma, mutta ikkunaa ei saa pitää auki tai lämpöfirmasta soitetaan

ja uhataan lämmityksen katkaisemisella. Seinäkello on 15 vaille 11, kuten jo helmikuussakin. (Kenttäpäiväkirja 26.3.2004)

Yleisesti ottaen läsnäolooni ja kysymyksiini suhtauduttiin aina positiivisesti. Yhden teeman huomasin kuitenkin olevan sellainen, josta työntekijät puhuivat keskenään paljon, mutta kun esitin asiasta tarkentavia kysymyksiä, vastaukset olivat usein vältteleviä ja kierteleviä. Nämä keskustelut liittyivät työyhteisön sisäisiin suhteisiin. Aluksi koin ”salamyhkäisyyden” hieman hämmentävänä, mutta ymmärrettävänä – olinhan kuitenkin yhteisön ulkopuolinen. Ajan kuluessa, kun tutustuin työntekijöihin paremmin, jotkut työntekijöistä alkoivat uskoutua minulle ja opin itsekin hahmottamaan työyhteisön dynamiikkaa. Tällöin aloin aistia ja ymmärtää paremmin myös työyhteisön sisäisten suhteiden kipukohtia ja huomasin tulehtuneen ilmapiirin heijastuvan myös minuun ahdistuksen tunteena.

Kannoin Keskuksessa useimmiten mukana viikko ja kynää ja kirjoitin päivän mittaan muistiinpanoja käymistäni ja kuuntelemistani keskusteluista. Joskus kirjoitin muistiinpanoja jo keskustelun aikana, esimerkiksi yksittäisen työntekijän selittäessä minulle jotain asiaa. Tee-pöytäkeskustelun tyyppisissä tilanteissa sen sijaan en mielelläni tehnyt muistiinpanoja samanaikaisesti, sillä pelkäsin vaikuttavan keskusteluun, jos minun koetaan kirjaavan puhumisia ylös. Muistiinpanojen tekeminen avoimesti tuntui luontevammalta tilanteissa, joissa esitin kysymyksiä suoraan tutkimukseni teemaan liittyvistä asioista. Jos taas keskustelu oli vapaampaa, koin muistiinpanojen tekemisen välillä kiusalliseksi ja lykkäsin sitä hetkeen, jolloin olin yksin.

Toisaalta koin, että muistiinpanovihkoni hyvällä tavalla muistutti työntekijöitä tutkijan asemastani yhteisössä – minulle ei tullut tunnetta, että havainnoin salaa. Muistiinpanoni herättivät myös kiinnostusta: joskus työntekijät kyselivät, mitä kirjoitan ja pyysivät saada katsoa, miltä suomen kieli näyttää kirjoitettuna. Kevään kuluessa aloin kuulla kommentteja, että minulla on jo varmaan tosi paljon aineistoa, kun kuljen aina muistiinpanovälineet mukana. Toisaalta loppua kohti vähensin välitöntä muistiinpanojen tekoa, sillä asiat alkoivat olla jo tuttuja, minulle helpommin jäsennettäviä ja siten myös helpommin muistettavissa.

Lukukauden päätyttyä havainnointimuistiinpanojen kirjoittamista helpotti se, että saatoin useimmiten tehdä puhtaaksikirjoittamisen heti keskuksesta palattuani. Lukukauden aikana kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen jäi usein seuraavaan tai sitä seuraavaan päivään, koska olin kentältä palatessani väsynyt ja asuessani asuntolassa kahden hengen huoneessa työrauhaa oli välillä vaikea löytää. Usein kirjoitin perjantain havainnointimuistiinpanot lauantaina kirjaston

lukusalissa. En kuitenkaan kokenut puhtaaksikirjoittamisen lykkäytymistä suureksi ongelmaksi, sillä kuten jo edellä mainitsin, pystyin tekemään hyvät raakamuistiinpanot välittömästi, ja tarvittaessa tein niihin muistin tueksi lisäyksiä heti keskuksesta palattuani.

5.4.2 Teemahaastattelut

Havainnoinnin lisäksi tein kuusi teemahaastattelua. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin eli aihepiireihin, joista keskustellaan. Olennaista on se, että yksityiskohtaisten kysymysten ja niiden tarkan ennalta määritellyn järjestyksen sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin, vaan haastateltavat voivat vastata omin sanoin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.) Haastatteliija varmistaa, että kaikki suunnitellut teema-alueet käydään läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen (Eskola & Vastamäki 2001, 27).

Valitsin haastateltavikseni sellaisia työntekijöitä, joiden olin havainnointivaiheessa huomannut osaavan kertoa työstään ja sen kautta syntyneistä käsityksistään väkivaltaproblematiikkaan liittyen. Lisäksi käytin kriteerinä sitä, että haastateltavat olivat työskennelleet keskuksessa jo jonkin aikaa, jotta kokemusta oli ehtinyt kertyä. Pysin myös siihen, että haastateltavat edustivat moniammatillisen työyhteisön eri ammattikuntia: haastattelin kahta psykologia, psykoterapeuttia, juristia, turvakotiosaston johtajana toimivaa sosiaalityöntekijää ja keskuksen johtajaa. Haastateltavani olivat kaikki naisia, ja heidän ikänsä vaihteli noin kahdenkymmenenviiden ja viidenkymmenen välillä. Kukaan työntekijöistä ei kieltäytynyt haastattelusta.

Tein haastattelut huhti-kesäkuussa noin kahden kuukauden aikana. Haastattelujen kesto vaihteli noin tunnista puoleentoista. Tallensin haastattelut nauhurilla. Nauhat litteroi äidinkielinen venäläinen avustaja.

Olin laatinut haastatteluja varten teemarungon ja muokannut myös valmiita kysymyksiä, sillä pelkäsin kysymysten muotoilemisen olevan haastattelutilanteessa vaikeata vieraalla kielellä. Haastattelurunko on liitteenä 1. Joidenkin haastateltavien kanssa etenimme melko täsmällisesti haastattelurunkoa noudattaen, mutta monissa tapauksissa keskustelu polveili teemasta toiseen vapaassa järjestyksessä, kuitenkin niin, että kaikki teemat tulivat käsitellyksi kaikkien haastateltavien kanssa. Se, miten perusteellisesti mitäkin teemaa käsiteltiin, riippui haastattelusta, haastateltavan tavasta hahmottaa kohdeongelmaa ja myös hänen roolistaan keskuksessa.

Esimerkiksi juristin kanssa keskustelimme pisimpään väkivaltaan liittyvästä lainsäädännöstä ja juridisista ongelmista, joihin parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset törmäävät.

Haastattelujen suunnittelun teki helpommaksi se, että ennen haastattelurungon laatimista ja haastattelujen aloittamista olin noin kahden kuukauden ajan tehnyt viikoittain osallistuvaa havainnointia keskuksessa, ja sen kautta olin jo muodostanut käsitystä keskuksen toiminnasta, huomannut tärkeät teemat, joita halusin haastatteluissa käsitellä ja löytänyt oikeita kysymyksiä niinkin konkreettisella tasolla, että olin ikään kuin pääsyt sisään sanastoon, jolla asioista puhua. Haastattelujen tekoa helpotti myös se, että olimme havainnoinnin myötä jo tuttuja haastateltavien kanssa. Siitä huolimatta jännitin ensimmäisiä haastatteluja.

Jos havainnoinnissa informaatiota tihkuu tutkijalle ja aineiston keruu on välillä ikävyyttävä, haastatteluissa koin tiedon suorastaan tulvivan. Sen vuoksi haastattelut aloitettuani olinkin niistä hyvin innostunut ja havainnointi muuttui ainakin väliaikaisesti turhauttavan ja tylsän tuntuiseksi. Haastatteluissa nekin työntekijät, joilta arkikeskustelussa sain usein vain ylimalkaisia vastauksia, oli helppoa saada puhumaan ja he tuntuivat suhtautuvan haastattelutilanteeseen vakavasti. Ylipäättään työntekijät puhuivat haastatteluissa hyvin avoimesti ja kertoivat myös henkilökohtaisista kokemuksistaan avioliitossaan ja lapsuuden perheessään. Kerroin alussa haastattelun olevan luottamuksellinen. Muutaman kerran haastateltavat viittasivatkin tähän lupaukseen mainiten esimerkiksi työyhteisön sisäisiä ristiriitoja sivutessaan voivansa puhua asiasta juuri luottamuksellisuuden ansiosta.

5.4.3 Muut aineistot

Kenttäpäiväkirja ja haastattelut ovat tutkimukseni pääasiallinen aineisto, mutta olen täydentänyt aineistoa muilla sopivaksi katsomillani muilla materiaaleilla. Niiden käyttöön minua kannusti Eila Aarnoksen (2001, 146) huomio siitä, että valokuvat ja muu aineisto auttavat tutkijaa aineiston analyysi- ja tulkintavaiheessa palauttamaan mieliin myös muistiin merkitsemätöntä.

Sain miltei pyytämättä käyttööni monipuolisen valikoiman Keskuksen omia ja valtakunnallisen kriisikeskusten liiton esitteitä. Kriisikeskusten liiton materiaaleja olivat perustietoa naiseen kohdistuvasta väkivallasta sisältävien lentolehtisten ja vihkosten lisäksi kolme julistetta, tarra ja terveydenhuoltohenkilökunnalle suunnattu ohje väkivaltaa kokeneiden naisten kohtaamiseen. Useimmat Keskuksen omista esitteistä olivat joko sen toimintaa ja palvelumuotoja esit-

televiä tai tietoisukuja väkivallasta, juridisista kysymyksistä tms. Lisäksi sain käyttööni Keskuksen vapaaehtoisille suunnatun perehdytysvihkon.

Valokuvasin Keskuksessa eräänä alkukesän päivänä. Valokuvasin lähinnä Keskuksen tiloja ja jonkin verran myös työntekijöitä työpaikallaan. Valokuvaamiseen sain luvan Keskuksen apulaisjohtajalta.

Lisäksi pyysin käyttööni Keskuksen virallisia asiakirjoja. Eräs työntekijöistä oli näyttänyt minulle ja antanut kopioitavakseni Keskuksen toimintakertomuksen ja kuukausitilastoja. Jälkeenpäin hän alkoi miettiä, olisiko niiden luovuttamiseen pitänyt kysyä lupa Keskuksen johtajalta, ja hän sanoi mainitsevansa johtajalle asiasta. Totesin uskovani, että asia on kunnossa, olinhan saanut luvan aineiston keräämiseen Keskuksessa jo aiemmin, eikä toimintakertomuksessa tai tilastoissa ollut mielestäni mitään arkaluontoista. Myöhemmin, kun menin pyytämään johtajalta käyttööni Keskuksen ohjesääntöä, hän kuitenkin antoi ymmärtää, että asiakirjat ovat hyvin luottamuksellisia ja niiden käyttäminen tutkimuksen materiaalina on aivan eri luokan asia kuin haastattelujen tekeminen tai Keskuksen arjen ja asiakaskohtaamisten havainnoiminen. Sain kuitenkin kopioida asiakirjat, kun lupasin käyttää niitä vain tutkimustarkoituksessa ja säilyttää ne luottamuksellisina. Pidin hyvin hämmäntävänä sitä, kuinka asiakirjoja, joissa en edes kokenut olevan mitään arkaluontoista tai salaista, suojeltiin paljon tarkemmin kuin asiakkaiden yksityisyyttä.

5.4.4 Kenttätyön rajauksia ja aineistonkeruun eettisiä kysymyksiä

Ennen lähtöäni Udmurtiaan olin kiinnostunut väkivaltaongelman merkityksellistämisestä asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa ja suunnittelin havainnoivani erityisesti asiakastapaamisia. Tämä tavoite osoittautui kuitenkin vaikeaksi saavuttaa. Asiakastapaamisia oli perjantaisin harvakseltaan enkä voinut muiden opintojeni takia sovittaa havainnointiaikataulujani sopivien ajanvarausten mukaan. Lisäksi asiakastapaamisten havainnoiminen tuntui eettisesti arveluttavalta, olihan kyseessä arkaluontoinen ja henkilökohtainen asia. Työntekijät eivät nähneet ongelmaa ja toivottivat minut tervetulleeksi asiakastapaamisiinsa. Heidän yllätyksekseen ensimmäinen asiakas, jolta lupaa läsnäolooni kysyttiin, kuitenkin kieltäytyi.

Yksi työntekijöistä arveli, että loppujen lopuksi harva parisuhdeväkivalta-asiakas suostuisi ulkomaisen tutkijan läsnäoloon ja ehdotti, että esittelisi minut asiakkaille vain kollegana. Halusin kuitenkin pitää kiinni siitä, että asiakkaille kerrotaan minun olevan suomalainen opiske-

lija, joka kerää kriisikeskuksessa tutkimusaineistoa, eikä vain ohimennen varmisteta sopiiko asiakkaalle, että ”kollega” on läsnä tapaamisessa. Kuuluu hyvään tutkimusetiikkaan, että havainnoitavana oleva henkilö tietää aina tutkimuksesta, ellei jokin erittäin painava syy estä kertomista (esim. Grönfors 2001, 130).

Myös puhelinpäivystykseen tulevien puheluiden kuuntelemisesta päädyin kieltäytymään eettisistä syistä. Ensimmäisinä havainnointipäivinä puhelinpäivystäjät ottivat minulle esiin toisen kuulokkeen, jonka mikrofonin on kytketty pois päältä ja josta saatoinkin kuunnella tulevia puheluita. Kyselin, eikö asiakkaalle pitäisi kertoa puhelua kuuntelevasta tutkijasta, mutta minulle vastattiin olevan yleinen käytäntö, että tarpeen tullen keskustelua voi kuunnella toisesta kuulokkeesta työnhajaaja, harjoittelija, perehdytettävä uusi työntekijä tai vapaaehtoistyöntekijä, eikä asiasta missään nimessä tule mainita asiakkaalle. Koin kuitenkin sen, että minä teen aiheesta tutkimusta, muuttavan tilannetta niin, että kieltäydyin puhelujen kuuntelemisesta. Vahvistusta valinnalleni sain myöhemmin, kun kuulin eräältä työntekijältä soittajien kyselevän silloin tällöin, eikö puhelua varmasti kuuntele kukaan kolmas henkilö.

Koska pääsy asiakaskohtaamisiin havainnoimaan osoittautui hankalaksi ja eettiset kysymykset asiakkaiden tutkimiseen liittyen vaivasivat mieltäni, päädyin muuttamaan tutkimukseni rajausta ja keskittymään työntekijänäkökulmaan. Ratkaisu ei ollut helppo, mutta pohjimmiltaan koin se helpottavana: minun ei tarvinnut kantaa huolta, etten pääse mukaan riittävän moniin asiakastapaamisiin ja aineistoni jää sen vuoksi liian suppeaksi, monet minua mietityttäneet eettiset kysymykset ratkesivat ja näkökulman terävöittäminen selkiytti tutkimuksen rajausta.

Loppujen lopuksi kuuntelin puhelinkeskusteluja silloin tällöin puhelinpäivystyshuoneessa istuessani niin, että kuulin vain konsultoivan työntekijän puheen. Usein työntekijä referoi puhelun sisältöä minulle sen päätyttyä, ja keskustelimme siihen liittyvistä aiheista. Henkilökohtaisia konsultaatioita seurasin vain kaksi kertaa. Tilanteet olivat sellaisia, joissa olin asiakkaan saapuessa etuajassa tai ilman ajanvarausta sattumalta paikalla, esittelin itseni asiakkaalle ja sain häneltä luvan olla läsnä. Koin nämä tilanteet kriisikeskuksen toiminnan hahmottamisen kannalta hyödyllisiksi ja aineistoani rikastuttaviksi, vaikka olinkin päättänyt luopua vuorovaihtuksen havainnoimisesta.

5.4.5 Aineisto ja sen analyysi

Etnografiselle lähestymistavalle tyypillisesti hyödynnän tutkimuksessani montaa erilaista aineistotyyppiä. Pääasialliset aineistonkeruumenetelmäni ovat olleet osallistuva havainnointi Keskuksessa ja teemahaastattelut. Kaikkein eniten vastauksia tutkimuskysymyksiini koen saaneeni haastatteluja analysoimalla. Niitä olenkin käsitellyt analyysin kuluessa systemaattisimmin, perusteellisimmin ja huolellisimmin. Havainnointimuistiinpanojen rooli on toisaalta ollut hyvin keskeinen kokonaiskuvan luomisessa Keskuksesta ja sen toiminnasta. Muu aineisto puolestaan on auttanut syventämään ja monipuolistamaan analyysia sekä palauttamaan mieleeni asioita, jotka eivät havainnointimuistiinpanoista ja haastatteluista käy esiin.

Aineistoni sisältää:

- 562 käsinkirjoitettua sivua suomenkielistä kenttäpäiväkirjaa, josta runsas 200 sivua on systemaattisesti kirjattuja havainnointimuistiinpanoja 25 käynniltäni kriisikeskuksessa ja tutkimukseeni liittyvien tunteiden ja metodologisten pohdintojen kuvausta, loput kuvausta huomioistani udmurtialaisesta yhteiskunnasta ja sikäläisestä yliopistopiskelusta, käymistäni keskusteluista, tekemistäni vierailuista ja matkoista Udmurtiassa
- 91 liuskaa litteroituja venäjänkielisiä teemahaastatteluja
- 54 valokuvaa Keskuksesta
- Keskuksen toimintakertomuksen vuodelta 2003 (10-sivuinen tilastopainotteinen yhteenveto tehdystä työstä)
- 27-sivuinen vihkosen ”Ženski tsentr <<Tjoplyi dom>> – pamjatka volonteru” (Naisten keskus ”Lämmin koti” – vapaaehtoisen käsikirja), joka sisältää tietoa väkivallasta ja Keskuksen toiminnasta
- Keskuksen ja turvakotiosaston ohjesäännöt (12 sivua)
- Keskuksen esitteitä (6 kpl)
- Keskuksessa käytettyjä valtakunnallisen kriisikeskuksen liiton lentolehtisiä, julisteita ja muuta materiaalia (yht. 9 kpl)

Etnografialle on tyypillistä, että tutkimuksen eri vaiheet sekoittuvat. Analyysi alkaa jo kenttöiden aikana. Analyysi auttaa suuntaamaan aineistonkeruuta ja kysymään oikeita kysymyksiä. Myös kirjoittaminen on osa analyysia. (Spradley 1979, 93-94.) Näin ajateltuna aloitin aineistoni analyysin jo Udmurtiassa ollessani: rajasin tutkimustehtäväni, tutkimuskohteeseeni

havainnoinnin avulla tutustumalla sain alustavan käsityksen siitä, mikä tutkittavassa asiassa on keskeistä, tein haastattelurungon ja muokkasin sitä haastattelujen välillä jne. Toisaalta Kiviniemi (2001, 78) on todennut, että kenttävaiheen aikana tapahtuva analysointi on enemmän linjan hakemista ja aineiston perusteella avautuvien vaihtoehtojen kartoittamista jatkoa varten. Aineistonkeruun jälkeen tapahtuva analyysi taas on luonteeltaan systemaattisempaa aineiston käsittelyä.

Varsinaisessa analyysissä minua ohjasi Derek Layderin (1998) adaptiivisen teorian malli, joka korostaa aiemman teorian ja uuden, empiirisen aineiston pohjalta syntyvän teorian yhteyttä toisiinsa. Layderin (mt., 51) perusargumentti on, että tutkimusta ei koskaan aloiteta mieltä tyhjänä teoreettisista oletuksista. Sosiaalitutkimus sisältää hänen mukaansa aina sekä deduktiivista päättelyä, jossa teoria ohjaa aineiston analyysia, että induktiivista päättelyä, jossa uutta teoriaa ammennetaan aineistosta. Aiempi teoria antaa fokuksen aineiston keruulle ja analyysille. Ei olisi rehellistä väittää, ettei aiemman teorian tuntemus vaikuta tapaan, jolla tutkija tarkastelee omaa aineistoaan.

Aloitin aineiston varsinaisen analyysin tutustumalla siihen huolellisesti ja lukemalla sitä moneen kertaan. Sen jälkeen kävin sen läpi tekemällä Layderin ohjeiden mukaisesti esikoodausta, joka tarkoittaa mielenkiintoisten ja tärkeältä vaikuttavien kohtien merkitsemistä tekstiin. Layder (mt., 54) esittää, että jossain määrin aiempi teoria ja sen perusteella syntyneet esioletukset vaikuttavat siihen, mitä tutkija aineistosta tässä vaiheessa löytää ja mitä hän pitää tärkeänä. Toisaalta tutkijan on syytä säilyttää tässä vaiheessa mielessään myös avoimuus uusille teoreettisille ideoille. Uusien koodien ja kategorioiden etsintä käy käsi kädessä olemassa olevien teoreettisten oletusten hyödyntämisen kanssa.

Esikoodauksen ja aineiston intensiivisen lukemisen myötä aineisto alkoi hahmottua minulle ja saatoinkin aloittaa varsinaisen koodauksen, joksi Layder (mt., 56) kutsuu tekstin osien nimeämistä ja luokittelemista. Tämä vaihe auttaa tutkijaa tarkentamaan näkökulmaansa aineistoon ja suuntaamaan analyysia. Tärkeiden kohtien nimeäminen auttaa myös hahmottamaan, mitä aineistosta on löytynyt ja mitä pitää vielä etsiä.

Layder (mt., 57) painottaa aiemman teorian roolia koodien nimeämisessä, mutta toteaa, että ne voivat olla myös aineistolähtöisiä. Tässä hän vertaa omaa analyysimalliaan grounded theoryyn. Aineistoa ei tarvitse koodata rivi riviltä eikä kannata kehittää niin suurta määrää kuin mahdollista loppujen lopuksi usein epärelevantteja koodeja, kuten grounded theoryssa teh-

dään. Oleellisempaa on esikoodauksella merkitä tärkeän tuntuista paikkoja ja jättää hautumaan, mihin kategoriaan ne saattaisivat kuulua. Teinkin paikka paikoin niin, että merkitsin tärkeän tuntuisen ja kiinnostavan kohdan ja oivalsin vasta analyysin kuluessa, miksi se oli tärkeä ja mihin se loppujen lopuksi liittyi. Aluksi monet koodini olivat peräisin aiemmasta teoriasta. Koodauksen ja aineistoon syventymisen aikana huomasin, millaisiin kategorioihin tiettyyn teemaan liittyvät aineistostani esiin nousevat tekstin osat luontevasti jäsentyvät, ja muuttelin paikoin koodejani aineistolähtöisempään suuntaan.

Kuinka aineiston koodauksesta sitten tulee teoriaa? Koodien keksiminen ja niiden lisääminen aineistoon ei sitä tee. Layder (mt., 58) suosittelee teoreettisten memojen kirjoittamista. Memot ovat luonteeltaan muistiinpanoja, jotka esittävät kysymyksiä, etsivät yhteyksiä ja osoittavat ongelmakohtia. Ne voivat olla muodoltaan esimerkiksi marginaaliin kirjattuja huomioita tai muistikirjaan eri otsikoiden alle tehtyjä muistiinpanoja. Olennaista memoissa on se, että ne tekevät aineistosta hallittavamman ja osoittavat, mitä tutkija analyysia tehdessään ajatteli. Minun memoni olivat luonteeltaan eri otsikoiden alle koottuja huomioita ja katkelmia aineistosta, kysymyksiä näille kohdille, mahdollisia tulkintoja ja ihmetyksen aiheita sekä ideakarttoja, joilla pyrin selvittämään itselleni eri asioiden välisiä yhteyksiä ja hahmottamaan kokonaisuuksia. Memot muodostuivat hedelmälliseksi vuoropuheluksi aineiston ja tutkijan välillä. Memojen pohjalta aloitin analyysilukujen kirjoittamisen.

Anja-Riitta Lehtisen (2000, 75) tavoin pidän Layderin adaptiivisen teorian mallin ansiona sitä, että tutkijan esiymmärryksen, teoreettisten oletusten ja empiirisen aineiston prosessinomainen ja systemaattinen tarkastelu edesauttaa tehokkaampien ja tarkoituksenmukaisempien johtopäätösten tuottamista aineistosta. Aineiston kanssa käymäni vuoropuhelu on auttanut myös tuomaan esiin tutkimukseni kohteena olleiden työntekijöiden ääntä, mikä näkyy analyysilukujen runsaina haastattelulainauksina. Analyysi on rakentunut prosessinomaisesti, ja oma ajatteluni ja ymmärrykseni tutkimuksen kohteesta on kehittynyt sen mukana. Aloittelevana tutkijana hyödyin myös Layderin varsin yksityiskohtaisista ohjeista, kuinka viedä analyysia eteenpäin ja syventää sitä vaihe vaiheelta.

6 Kriisikeskusliikkeen juuret ja ”Tjoplyi dom” Iževskissä

6.1 Kriisikeskusten synty Länsi-Euroopassa

Länsi-Euroopan ensimmäinen turvakoti, kuten Venäjän naisten kriisikeskuksia vastaavia palveluntarjoajia on totuttu Suomessa kutsumaan, perustettiin vuonna 1971 Lontooseen. Paikka oli aluksi ollut naisten talo, keskinäisen yhdessäolon ja vapaa-ajan vieton keskus, johon kuitenkin alkoi saapua pahoinpideltyjä naisia lapsineen ja se ikään kuin itsestään muuttui turvakodiksi. Keskuksen perustaja Erin Pizzey kirjoitti pahoinpideltyjen naisten kokemuksista vuonna 1974 julkaistun kirjan ”Scream Quietly or the Neighbours Will Hear”, josta tuli best-seller. Samalla teos nosti ihmisten tietoisuuteen ”uuden” sosiaalisen ongelman, naisten pahoinpitelyn. (Pehkonen 2003, 43.)

Naisiin kohdistuvasta väkivallasta tuli yksi toisen aallon feminismin pääteemoista. Aalto rantautui Suomeen 1970-luvun alkuvuosina ja muun muassa. Naisasialiitto Unioni oli aktiivisesti mukana keskusteluun nostetun ilmiön määrittelemisessä sosiaalisesti ongelmaksi. Asianomistajuuden väkivaltaa kokeneiden auttamisessa sai kuitenkin feministijärjestöjen sijaan lastensuojeluideologiasta ponnistava Ensi Kotien liitto, joka perusti ensimmäiset turvakodit Suomeen vuonna 1979. (Mt.)

Turvakotityö Suomessa oli aluksi luonteeltaan leimallisesti kriisityötä: turvakoti pyrki tarjoamaan perheväkivallan uhreille suoja- ja levähdyspaikan, ja asiakkaita ei ollut tarkoitus hoitaa, vaan rohkaista ratkaisemaan omia ongelmiaan. 1980-luvulla turvakotityöhön tuli mukaan myös avopalveluita ja jälkihuoltoa. (Ojuri 2001, 17.) Historiastaan johtuen suomalainen turvakoti-instituutio on ideologialtaan jossain määrin erilainen kuin monissa muissa Länsi-Euroopan maissa: toiminta on kytkeytynyt voimakkaasti lastensuojeluperinteeseen, perhekeskisyyteen ja sosiaalihuollon yleisiin toimintaperiaatteisiin, kun muualla Euroopassa lähtökohdaksi on ollut väkivaltaa kokeneiden naisten – nimenomaan ja vain naisten – suojaaminen ja tukeminen. (Nyqvist 2001b, 171.) Nyqvist (2001a, 235) on kuitenkin kyseenalaistanut perhekeskeisen hoidon periaatteen ilmenemisen käytännössä, ja kutsunut sitä ennemminkin retoriikaksi kuin todellisuudeksi suomalaisissa turvakodeissa. Hänen mukaansa työ on perhekeskeisestä lähtökohdasta huolimatta ollut pääasiassa naisten ja lasten auttamista.

6.2 Naisten kriisikeskukset Venäjällä

Naisiin kohdistuva väkivalta nousi Venäjällä ensimmäisen kerran yhteiskunnalliseen keskusteluun 1990-luvun alussa. Julie Hemment (2004, 822) on esittänyt, että venäläiset naisryhmät eivät olisi nostaneet teemaa esiin itsenäisesti. Aihe kehiteltiin länsimaisten feministien ja venäläisten toimijoiden tapaamisessa. Pikkuhiljaa siitä muotoutui yksi venäläisen naisliikkeen pääteemoista. Kriisikeskuspioneereja yhdistänyt keskeinen periaate oli irtisanoutuminen uhrin syyllistämisestä ja hänen syyttämisestään provosoinnista väkivaltatilanteessa. He alkoivat tehdä työtä palvelevien puhelimien, kriisikeskusten ja myöhemmin myös turvakotien perustamiseksi. Vuosina 1993-1994 aloittivat ulkomaisten säätiöiden rahoituksen turvin toimintansa Venäjän ensimmäiset naisten kriisikeskukset Pietarissa ja Moskovassa. (Zabelina 1999, 36.)

Hementin (2004, 824) mukaan 1990-luvun puolivälissä kriisikeskukset kasvoivat itsenäisen naisliikkeen marginaalisesta projektista ”raskaan sarjan kansalaisjärjestöiksi”. Tähän vaikutti naisiin kohdistuvan väkivallan tuleminen kansainvälisen kiinnostuksen kohteeksi ja kansainvälisen naisliikkeen ja myös yleisemmin ihmisoikeuksien puolustajien keskeiseksi agendaksi. Kriisikeskukset saivat lisää kansainvälistä rahoitusta ja se toi niille ratkaisevan tärkeän voimavaran: mallin, jonka ympärille rakentaa toimintansa. Säätiöiden tuella painettiin esitteitä, julisteita ja käsikirjoja – mukaan lukien ”Kuinka perustaa kriisikeskus” -kirja. Syntynyt kriisikeskusten verkosto tarjosi koulutusta uusille toimijoille. Hemmentin mukaan kansainvälisten lahjoittajien rahoituksella oli hyvin keskeinen merkitys kriisikeskusten kehittämisessä. Kampanjoita ja projekteja ei kuitenkaan tuotu staattisesti ulkomailta, vaan länsimaisia malleja muokattiin tarpeen tullen Venäjälle sopivampaan muotoon. Hemment (mt., 285) kutsuu tätä prosessia globalisaatioksi.

Nykyisin osa kriisikeskuksista on kansalaisjärjestöjen, osa taas julkisen sektorin ylläpitämiä. Julkisen sektorin kiinnostus asiaan on ollut viime vuosina kasvavaa, ja kaupungit ovat perustaneet omia, julkisin varoin rahoitettuja keskuksiaan. Toisaalta viime aikoina asenteet kansalaisjärjestötoimintaa kohtaan ovat Venäjällä koventuneet ja se heijastuu myös kriisikeskuskenttään: Tverissä kansalaisjärjestön ylläpitämä keskus joutui vuonna 2004 sulkemaan ovensa menetettyään julkisen rahoituksen (Salmenniemi 2004, suullinen tieto). Vuonna 2003 Venäjän naisten kriisikeskusten liiton jäsenenä oli 36 keskusta, ja 114 liiton ulkopuolista keskusta tiedettiin olevan toiminnassa. Kriisikeskusverkoston laajenemisesta huolimatta apua pystytään toistaiseksi tarjoamaan vain pienelle osalle väkivallan uhreista. (Pashina 2003, 77.)

Pashinan (mt., 79) mukaan kriisikeskuksilla on toiminnassaan kaksi tavoitetta: tarjota ammatillista apua väkivallasta kärsineille tai kärsiville sekä muuttaa yhteiskunnan ja valtion asenteita naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Tulevaisuudessa tämä merkitsee hänen mielestään myös koko väkivaltaan perustuvan ja ihmisiä sukupuolen perusteella syrjivän yhteiskunnan muuttamista toisenlaiseksi. Kriisikeskusten työn periaatteita ovat luottamuksellisuus, anonyymius ja pyrkimys tarjota suurin osa palveluista asiakkaille ilmaiseksi. Naisiin suhtaudutaan tasa-arvoisesti ja kunnioittavasti riippumatta avunhakijan sosiaalisesta statuksesta.

Kriisikeskusten suuntautuminen ja asiakasryhmien rajaus vaihtelevat melko paljon paikkakunnittain. Jotkut kriisikeskuksista tarjoavat naisille myös yleisempää neuvontaa liittyen esimerkiksi työllistymiseen, terveyteen, koulutukseen ja lastenhoitoon. (Attwood 1997, 108.) Myös Hemment (2004, 828) kirjoittaa, että monet kriisikeskukset ovat muovanneet toimintakenttäänsä länsimaista mallia huomattavasti laveammaksi vastatakseen paikallisiin tarpeisiin. Lännessä kriisikeskukset ovat useimmiten turvakodin ympärille rakentuneita. Venäjällä turvakoteja toimii kriisikeskusten yhteydessä verrattain harvoin. (Saarinen 2003, 90.) Hemment (2004, 824) liittyy tämän asuntopulaan ja siihen, että paikallisilta viranomaisilta on usein vaikeata saada lupia yöpymispalveluiden järjestämiseen. Lisäksi naisia olisi vaikeata ohjata eteenpäin turvakodissa vietetyn ajanjakson jälkeen, koska useimmilla ei ole mitään paikkaa mihin mennä ja uuden asunnon löytäminen naisen tuloilla on hyvin vaikeata tai mahdotonta.

6.3 Naisten kriisikeskus ”Tjoplyi dom” Iževskissä

6.3.1 Keskuksen perustaminen

Naisten kriisikeskus Tjoplyi dom (suom. Lämmin koti) Iževskissä perustettiin vuonna 1997 kaupunginhallinnon aloitteesta. Perheiden, naisten ja lasten asioiden komitea motivoitui keskuksen perustamiseen kotona tapahtuvan väkivallan kohteena olevien naisten toistuvien yhteydenottojen ja avunpyyntöjen myötä. Palvelun järjestäminen lähti siis liikkeelle sen tarpeen huomaamisesta kaupunginhallinnossa. Tätä voi pitää poikkeuksellisena ja Iževskin kaupunkia aikaan nähden varsin edistyksellisenä: useimmissa tapauksissa aloitteen kriisikeskuksen perustamisesta on tehnyt kansalaisjärjestö, ja kaupunki on saatu houkuteltua mukaan toiminnan järjestämiseen ja rahoittamiseen vasta pitkän ajan kuluessa.

Tilat perustettavalle keskukselle löydettiin lastentarharakennuksesta, joka oli jäänyt tyhjilleen 1990-luvulla lasten päivähoidon siirtyessä tehtailta kaupungin vastuulle, minkä seurauksena lastentarhoja lakkautettiin paljon. Toiminta aloitettiin pienimuotoisena muutaman työntekijän voimin. Keskuksessa alusta lähtien työskennellyt psykologi kertoi minulle, ettei työntekijöillä ollut kokemusta tai kovin laajaa tietämystä kohdeongelmasta ja siihen tarjottavasta avusta, mutta innostuksen ja valtakunnallisen kriisikeskusten liiton julkaiseman ”Kuinka perustaa naisten kriisikeskus” -oppaan avulla päästiin alkuun. Aluksi palvelu oli luonteeltaan psykologin henkilökohtaisia konsultaatioita ja tiedotusta. Helmikuussa 2000 toimintansa aloitti palveleva puhelin, ja kesällä 2001 avattiin Keskukseen turvakoti perheväkivallasta tai sen uhkasta kärsiville naisille ja lapsille.

Vuoden 2000 joulukuussa Keskuksen yhteyteen perustettiin työntekijöiden aloitteesta kansalaisjärjestö ”Tsentr podderžki ženskih initsiativ <<Tjoplyi dom>>” (Naisten aloitteiden tuen keskus Lämmin koti). Kehitys oli Venäjän kriisikeskusliikkeen yleisistä kehityskuluista poikkeava: useimmiten kriisikeskus on perustettu kansalaisjärjestön aloitteesta, ja julkinen sektori on ottanut vastuuta toiminnasta ja sen rahoituksesta vasta pitkän ajan kuluttua. Iževskissä taas kaupungin oma-aloitteisesti perustaman keskuksen yhteyteen perustettiin myöhemmin kansalaisjärjestö. Motivoitumisessa järjestön perustamiseen oli suuri merkitys sillä, että kansalaisjärjestöstä avasi Keskukselle pääsyn valtakunnallisen kriisikeskusten liiton jäseneksi ja kilpailemaan kansainvälisistä avustuksista. Kansalaisjärjestön perustamisen jälkeen Keskuksen projekteja ovatkin joitain kertoja tukeneet muiden muassa Sorosin säätiö ja IREX (The International Research & Exchanges Board).

Keskuksen toiminta ponnistaa 1990-luvun alussa syntyneen naisten kriisikeskusliikkeen teoreettiselta ja metodologiselta pohjalta ja on osa valtakunnallista kriisikeskusverkostoa. Valtaosa asiakkaista on naisia. Keskus haluaa kuitenkin korostaa, että se on halukas palvelemaan niin naisia, miehiä kuin lapsiakin, ja virallisissa asiakirjoissa sävy on voimakkaan perhekeskeinen. Keskuksen nykyinen virallinen nimi on ”Gorodskoi tsentr sotsialnoi pomoštši semje i detjam <<Tjoplyi dom>>” eli suomeksi ”Perheelle ja lapsille suunnatun sosiaalisen avun keskus Lämmin koti”. Hieman paradoksaalisesti Keskuksen rakennuksen ulkoseinässä suuressa kyltissä kuitenkin lukee ”Ženski tsentr Tjoplyi dom”, eli ”Naisten keskus Lämmin koti”. Naisten kriisikeskus -nimitys elää myös arkipuheessa, työntekijät identifioivat Keskuksen toiminnan osaksi venäläistä naisten kriisikeskusliikettä, Keskus kuuluu valtakunnalliseen naisten kriisikeskusten liittoon ja tekee yhteistyötä muiden keskusten kanssa. Siten olen pää-

tynyt käyttämään tässä työssä Keskuksesta sen virallisesta nimestä huolimatta nimitystä naisten kriisikeskus.

Keskus sijaitsee kaupungin pohjoisosassa, noin 20 minuutin johdinbussimatkan päässä keskustasta, paperikoneita tuottavan tehtaan mukaan nimetyllä Bummažin alueella. Rakennus on kaksikerroksinen, punatiilinen entinen lastentarha ja sitä ympäröivät tavalliset asuinkerrostalot. Läheisyydessä on myös koulu, toimiva lastentarha, kauppoja, tori ja kosmonauttien mukaan nimetty puisto. Keskuksella on suurehko aidattu tontti, jolla on kukkapenkkejä ja puita. Rakennus on Keskuksen avaamisen jälkeen remontoitu vain osittain, ja lastentarhamaisuus näkyy paikoin edelleen esimerkiksi värimaailmassa.

Keskus saa perusrahoituksensa Iževskin kaupungilta. Rahoitus on hyvin niukka, mutta takaa toisaalta toiminnan jatkuvuuden – pienet kuukausipalkat saadaan aina ajallaan. Osa työntekijöistä koki kaupungin rahoituksen rajoittavana siinä mielessä, että perheiden, naisten ja lasten asioiden komitea pääsee sanelemaan, millaista toimintaa Keskuksessa tulee olla.

6.3.2 Toiminta

Keskuksen nykyiset toimintamuodot voi jakaa karkeasti viiteen osaan. Ne ovat auttava puhelin, henkilökohtaiset konsultaatiot, turvakoti, vertaisryhmät sekä tiedotus- ja koulutustoiminta.

Asiakkaaksi tullaan usein auttavan puhelimen kautta. Puhelin päivystää joka päivä mukaan lukien viikonloput ja juhlapyhät kello 9-21. Puhelimessa työskentelee palkattuja henkilöitä, jotka ovat koulutukseltaan useimmiten psykologeja tai sosiaalityöntekijöitä tai näiden alojen opiskelijoita, sekä joitain vapaaehtoisia. Minulle kerrottiin, että vapaaehtoisvoimin puhelinta olisi mahdotonta pitää toiminnassa. Vapaaehtoistyö oli monelle nykyiselle työntekijälle toiminut väylänä palkalliseen työsuhteeseen.

Vuonna 2003 puhelimeen tuli 4452 soittoa, joista noin neljäsosa oli varsinaisia konsultaatiosoittoja. Muut olivat mm. informaatiokyselyitä, ajanvarauksia ja ”hiljaisia soittoja”, joissa soittaja ei sano mitään ja laskee jonkin ajan päästä kuulokkeen. Yleisimmät soittosyyt ovat perhesuhteiden ongelmat ja väkivalta. Väkivaltaa käsitteleviä konsultaatiopuheluista oli vuonna 2003 noin viidesosa. Muita syitä, joiden vuoksi palvelemaan puhelimeen soitettiin, olivat mm. päihdeongelmat, lasten kasvatukseen liittyvät kysymykset, seksuaalisuuteen liittyvät asiat, yksinäisyys ja itsemurha-ajatukset. Soittajista yhdeksän kymmenestä on naisia.

Työntekijät kertoivat puheluiden määrän laskeneen viime aikoina jonkin verran. Syiksi he arvelivat rahoituksen puutteesta johtuvaa mainostamisen vähyyttä ja kaupungin sisäisten puhelujen hinnoittelun muuttumista hiljattain: ihmiset kokevat soittamisen muuttuneen kalliimmaksi, vaikka puhelut palvelevaan puhelimeen ovat itse asiassa ilmaisia.

Auttavan puhelimen työntekijät kertoivat soittajille Keskuksen muista palveluista, ja usein puhelu päättyi ajanvaraukseen psykologille, psykoterapeutille, juristille tai sosiaalityöntekijälle. Yhteensä henkilökohtaisia asiakastapaamisia on vuonna 2003 tilastoitu yli tuhat, joista hieman yli puolessa tulosityydenä oli väkivalta. Työntekijät kertoivat asiakkuuksien keston vaihtelevan yhdestä tai muutamasta tapaamisesta aina pitkiin, jopa vuosien mittaisiin asiakassuhteisiin. Asiakkaista valtaosa oli naisia, mutta joukossa oli myös lapsia ja joitain miehiäkin. Työntekijät olivat suunnitelleet työvuoronsa niin, että tapaamisaikoja oli tarjolla myös iltaisin. Soittaja sai yleensä ajanvarauksen halutessaan jo seuraavalle päivälle. Periaatteessa asiakkailta perittiin 100 ruplan (n. 3 €) käyntimaksu. Pari- ja lähisuhdeväkivallan tai raiskauksen takia tulevat asiakkaat vapautettiin kuitenkin maksusta, samoin mm. vähävaraiset ja monilapsiset asiakkaat. Eräs työntekijä kuvasikin käyntimaksua ”syötiksi”: maksullinen palvelu vaikuttaa laadukkaammalta ja saa asiakkaat varaamaan ajan, mutta loppujen lopuksi maksua ei monilta kuitenkaan peritä. Toisaalta työntekijät olivat myös sitä mieltä, että käyntimaksut sitouttavat asiakkaita työskentelyyn, ja ovat sen vuoksi osin positiivinenkin asia.⁸

Aika ajoin keskuksessa järjestettiin eri teemojen ympärille koottuja vertaisryhmiä. Tutkimusajankohtanani siellä toimi päihderiippuvaisten läheisille suunnattu Al Anon -ryhmä ja kesällä koottiin parhaillaan naisten henkilökohtaisen kasvun ryhmää. Lisäksi viikonloppuisin koontui 12–16-vuotiaille nuorille suunnattu kerho, joka ei ollut orientaatioltaan hoidollinen vaan ennemminkin ehkäisevää työtä.

Turvakoti oli Keskuksen palveluista ainut, joka oli suunnattu eksplisiittisesti naisille lapsineen. Turvakotiosasto sijaitsi rakennuksen alakerrassa. Siellä oli viisi asiakashuonetta yhden käytävän varrella, asiakkaiden yhteiskäytössä olevat keittiö, wc, kylpyhuone ja lasten leikkihuone sekä turvakotiosaston johtajan työhuone, jossa turvakodin päivystäjä yleensä työskenteli. Huoneet olivat niukasti kalustettuja ja sisustettuja. Niissä oli yleensä yksi tai kaksi aikuisen sänkyä ja huoneesta riippuen yhdestä neljään lastensänkyä. Yhteiskeittiössä oli jääkaappi ja astioita, mutta ruuat kukin asiakas osti ja valmisti itse. Jos asiakas oli joutunut pakenemaan

⁸ Vieraillessani Keskuksessa uudelleen keväällä 2005 kuulin, että rahoitussyistä kaikki asiakaskäynnit oli muutettu maksullisiksi, mikä oli myös laskenut asiakasmääriä tuntuvasti. Osa työntekijöistä oli tästä hyvin pahoillaan ja otti kaikesta huolimatta asiakkaita vastaan maksutta.

kotoa ilman rahaa ja ruokaa, hänelle annettiin peruselintarvikkeita sisältävä kuivapakkaus. Turvakodissa asuminen oli maksutonta.

Turvakotiin asiakkaat tulivat useimmiten nimenomaan väkivallan tai sen uhkan takia. Poikkeustapauksissa siellä oli lyhyen aikaa asiakkaita pienten lasten kanssa huonon asuntotilanteen takia, mutta useimmiten asunnottomia kieltäydyttiin ottamasta, sillä turvakoti muuttuisi helposti asuntolaksi. Kaikkien asiakkaiden asumisaika oli rajattu kahteen viikkoon samaisesta syystä: asuntopulan vuoksi monet jäisivät mielellään pidemmäksikin aikaa, eikä kriisiapua pystyttäisi tarjoamaan uusille tarvitsijoille. Eräs sukulaistensa pahoinpitelemä vanha nainen oli kuitenkin asunut turvakodissa yli puoli vuotta ja hän palasi edelleen mm. juhlimaan syntymäpäiväänsä työntekijöiden kanssa.

Turvakodin asiakasmäärät vaihtelivat. Välillä jokaisessa huoneessa asui perhe, ja työntekijät kertoivat, että joskus leikkihuonekin otetaan majoituskäyttöön. Yksin tulleelta naiselta saatettiin talon täytyttyä kysyä, saako hänen huoneeseensa majoittaa vielä toisen yksin tulleen. Joskus taas turvakodissa oli vain yksi asiakasperhe, tai hetkittäin ei ketään, kunnes uusia taas tuli. Vuodenaikojen mukaan työntekijät kertoivat asiakasmäärien vaihtelevan siten, että kesällä asiakkaita on vähemmän, sillä silloin kodin vaikeaa tilannetta voi paeta esimerkiksi datšalle. Turvakotiin voi tulla päivittäin kello 9-21. Aiemmin se oli avoinna myös öisin, mutta rahoitussyistä ympärivuorokautisesta aukiolosta jouduttiin luopumaan. Vuonna 2003 turvakoti tarjosi väliaikaisen turvapaikan 154 henkilölle, joista naisia oli 67 ja lapsia 87. Keskuksen psykologien, psykoterapeuttien, juristien ja sosiaalityöntekijöiden palvelut olivat myös turvakotiasiakkaiden käytössä. Psykologit tapasivat myös lapsia aina, jos äiti sitä toivoi.

Yhdeksi keskeiseksi tehtäväkseen Keskus on omaksunut väkivallasta ja siihen liittyvistä kysymyksistä tiedottamisen ja keskustelun herättelemisen yhteiskunnassa. Se järjesti seminaareja kaupungin työntekijöille, kuten psykologeille ja sosiaalipedagoogeille. Työntekijät kävivät kertomassa väkivaltaan ja mm. päihderiippuvuuksiin liittyvistä asioista kouluissa niin vanhemmille kuin lapsillekin sekä kirjoittivat aika ajoin artikkeleja aiheesta paikallislehtiin. Myös miliisin kanssa tehtiin yhteistyötä, ja lähimmän miliisipiirin asenteiden parisuhdeväkivaltatapauksia kohtaan kerrottiinkin muuttuneen parempaan päin. Työntekijät kokivat ensiarvoisen tärkeäksi asennemuokkaustyön ja stereotyyppien rikkomisen. Ajatus siitä, että kotona tapahtuva väkivalta on yksityisasia, johon ulkopuolisten ei tule puuttua, elää vahvana.

Keskuksen toiminta oli viime vuosina kehittynyt yhä laaja-alaisemmaksi ja mukaan oli tullut paljon muutakin kuin väkivaltaan liittyvää toimintaa. Ajankohtainen teema, jota kaupunki oli valmis tukemaan, tuntui olevan lasten ja nuorten päihdeongelmien ehkäisy. Toisaalta kriisikeskusten liiton projekteihin osallistuminen piti yllä nais erityistä ja nimenomaan väkivaltaan fokusoivaa otetta: kesällä 2004 Keskus oli lähdössä mukaan länsimaisella rahoituksella toteutettavaan tutkimushankkeeseen, jonka kohteena ovat väkivallasta kärsivät etnisten vähemmistöjen naiset. Yksi Keskuksen kehityslinja oli se, että siitä oltiin tekemässä tasavallan laajuista ”resurssikeskusta”, joka tarjoaa koulutus- ja asiantuntijapalveluita psykologeille, sosiaalipedagoogeille ja muille työntekijäryhmille kaikkialla Udmurtiassa.

Henkilökunta oli pitkään haaveillut siitä, että Keskukseen toimintaa laajennettaisiin myös perustamalla sen yhteyteen ensikoti, joita on alettu Venäjällä kutsua yleisnimellä ”malenkaja mama” (pikku äiti) ensimmäisen, Suomen Ensi- ja turvakotien liiton tuella Pietariin perustetun vastaavan yksikön mukaan. Tällaiselle palvelulle olisi työntekijöiden mukaan huutava tarve, sillä vauvoja hylätään paljon. Turvakodissa oli kerran ollut muutaman kuukauden ajan ”ensikotiasiakas”, nuori äiti pienen vauvansa kanssa, jolla ei ollut paikkaa, minne mennä. Suunnitelma ensikodin perustamiseksi on kertaalleen jo tehty, mutta toteutus kariutui rahoituksen puutteeseen. Ensikotiosaston perustaminen edellyttäisi myös rakennuksen yläkerran remonttia, jota on odotettu jo vuosia.

6.3.3 Henkilökunta

Keskuksessa työskenteli tutkimusajankohtana yhteensä parikymmentä henkilöä koko- ja osa-aikaisissa työsuhteissa. Työntekijät olivat pääosin koulutukseltaan psykologeja, psykoterapeutteja, sosiaalityöntekijöitä ja juristeja. Lisäksi Keskuksessa työskenteli sihteeri, kirjanpitäjä ja autonkuljettaja. Autonkuljettajaa, toista juristia ja osa-aikaista, lasten tapaamiseen erikoistunutta psykoterapeuttia lukuun ottamatta työntekijät olivat naisia. Työntekijöitä oli kaikenikäisiä, mutta heidän keski-ikänsä oli melko matala. Erityisesti palvelevan puhelimen työntekijöistä monet olivat nuoria, opintonsa joitain vuosia sitten päättäneitä tai niitä vielä jatkavia. Usein työhön keskuksen oli tultu ensin puhelinpäivystäjiksi, ja myöhemmin saatu omaa koulutusta vastaava virka. Henkilökohtaiset asiakastapaamiset määrittyivät näin arvoitetummaksi työksi kuin puhelinkonsultaatio. Toisaalta kaikki työntekijät työskentelivät ajoittain myös puhelinpäivystäjinä.

Työntekijöiden koulutustaso oli hyvin korkea: useammalla heistä oli kaksi korkeakoulututkintoa ja lisäksi lukuisia täydennyskoulutuksia. Osalla henkilökunnasta oli kokemuksia väkivaltaa joko omassa avioliitossa tai lapsuuden perheessä. Tämä koettiin toisaalta voimavaraksi ja motivaation tuojaksi työhön. Toisaalta se, että omakohtaiset väkivaltakokemukset oli jo työstetty, saattoi muiden työntekijöiden mukaan näkyä väsymyksenä kohdeongelmaan ja samanlaisena jatkuvaan työhön sekä ärtymyksenä asiakkaiden ambivalenssiin ja siihen, että nämä eivät pysty aina irrottautumaan väkivaltaisista suhteista.

Sosiaalityö on Venäjällä varsin uusi ammattiala, ja Keskuksessakin se tuntui vielä hakevan paikkaansa. Työntekijöistä kolme oli valmistunut sosiaalityö pääaineenaan. Yksi heistä työskenteli palvelevan puhelimen päivystäjänä ja koordinaattorina, toinen turvakotiosaston johtajana ja kolmas vastasi nuorten kerhon toiminnasta ja kiersi kouluissa tekemässä tiedotus- ja koulutustyötä. Psykologin työ määrittyi Keskuksen toiminnassa selvästi arvostetummaksi. Työntekijät kertoivat, että sosiaalityöntekijä ei voi esimerkiksi konsultoida asiakkaita samalla tavoin kuin psykologi. Liitän yleisemminkin venäläisessä yhteiskunnassa ja tiedemaailmassa havaitsemani psykologian korostamisen sosiaalityeteisiin nähden siihen, että kun varoja hoitaa sosiaalisia ongelmia ja mahdollisuuksia vaikuttaa niitä aiheuttaviin rakenteellisiin epäkohtiin ei koeta olevan, ongelmia on helpompaa tarkastella yksilöpsykologisina ja sitoen ne poikkeavuuden viitekehukseen.

Työnsä positiiviseksi puoleksi työntekijät mainitsivat sen, että he kokevat voivansa auttaa ihmisiä: asiakkaan tilanteen muuttuminen paremmaksi tuottaa tyydytystä. Hyvänä puolena mainittiin myös kokemuksen kertyminen ja mahdollisuudet hankkia lisää tietoa ja osaamista. Työn huonona puolena taas mainittiin ihmisten epätoivo ja heidän kyvyttömyytensä nähdä ratkaisuja vaikeisiin tilanteisiin. Sen hyväksymistä, ettei toista ihmistä voi pelastaa ja että joskus tilanteet palaavat lupaavan edistyksen jälkeen alkupisteeseen, pidettiin vaikeana. Yksi useasti esiin tulleista työn huonoista puolista oli palkkaus: palkka ei yksinkertaisesti riitä elämiseen. Keski-ikäinen, eronnut psykologi kertoi elävänsä äidiltään saamansa avun turvin. Nuoremmista työntekijöistä monet asuivat vielä useita vuosia opintojen päättymisen jälkeen vanhempiensa luona, sillä palkka ei riitä vuokraan ja ruokaan. Osa-aikainen juristi kertoi työskentelevänsä Keskuksessa lähinnä itsensä ja tärkeäksi kokemansa työn tuottaman mielihyvän takia. Rahat elämiseen hän ansaitsee toisessa työpaikassaan.

6.3.4 Asiakkaat

Keskus tarjosi palveluita niin naisille, miehille kuin lapsillekin. Vain turvakodin kohderyhmä oli rajattu naisiin ja lapsiin. Naiset olivat ylivoimaisesti suurin käyttäjäryhmä kaikissa palveluissa. Turvakodissa oleville lapsille tarjottiin järjestelmällisesti mahdollisuutta omaan työskentelyyn psykologin kanssa, jos äiti siihen suostuu, mikä lisäsi lapsiasiakkaiden määrää henkilökohtaisissa konsultaatioissa. Vuonna 2003 oli toimintakertomuksen mukaan palvelevan puhelimen asiakkaista 90,6 prosenttia ollut naisia, 5,2 prosenttia miehiä ja 4,2 prosenttia lapsia. Psykologin, psykoterapeutin, juristin ja sosiaalityöntekijän konsultaatioissa 69,5 prosenttia asiakkaista oli naisia, 7,8 prosenttia miehiä ja 22,7 prosenttia lapsia.

Asiakkaat saivat tiedon Keskuksen palveluista mainoksista ja mediasta, tuttaviltaan tai viranomaisilta. Muut sosiaalialan toimijat ja joskus myös miliisi ohjasivat asiakkaita Keskukseen. Osa työntekijöistä koki kuitenkin Keskuksen tiedottamisen puutteelliseksi ja oli sitä mieltä, että monet kaupunkilaiset eivät tiedä Keskuksen olemassaolosta. Mainostaminen oli kenttätöideni aikaan hyvin vähäistä rahoituksen puutteen takia. Työntekijät kokivat, että yhteistyötä erityisesti terveydenhuoltohenkilökunnan kanssa pitäisi tiivistää, jotta se osaisi ohjata omia asiakkaitaan Keskuksen palveluita käyttämään.

Työntekijät olivat sitä mieltä, että miesten hakeutumista esimerkiksi psykologin vastaanotolle vaikeuttavat hyvin paljon yhteiskunnassa olevat asenteet. Usein ajatellaan, että miehen kuuluu selviytyä yksin ja että psykologin asiakkaana oleminen on merkki sairaudesta ja epänormaaliudesta. Työntekijät suhtautuivat miesten kanssa tehtävään työhön myönteisesti ja innostuneesti, ja olisivat mielellään tehneet sitä enemmänkin. He kokivat, että työskentelemällä väkivaltaisten miesten kanssa ongelmalle olisi mahdollista löytää todellisia ratkaisuja – muitakin, kuin avioero. Miesasiakkaat, jotka hakeutuivat keskuksen palveluiden piiriin, ovat työntekijöiden mukaan useimmiten joko olleet väkivallan uhriina lapsuuden perheessään tai itse väkivaltaisista vaimoan kohtaan. Jälkimmäisessä tapauksessa vain harvat ovat valmiita hakemaan apua ja silloinkin usein vasta sitten, kun vaimo uhkaa avioerolla ja perheen hajoamisella.

Asiakkaita oli kaikenikäisiä. Työntekijät korostivat, että parisuhdeväkivallan uhriksi voi joutua minkä ikäisenä tahansa. Heidän asiakkainaan oli ollut aivan nuoria tyttöjä, jotka olivat sännänneet naimisiin hyvin nuorina, lyhyen seurustelun jälkeen päästäkseen eroon lapsuuden perheestään, ja eläkeikäisiä naisia, jotka olivat eläneet väkivaltaisessa suhteessa jo vuosi-

kymmeniä. Yleisimmäksi asiakasryhmäksi työntekijät kuitenkin mainitsivat 30–50-vuotiaat naiset. He arvelivat keski-ikäisten naisten hakeutuvan Keskuksen palveluiden piiriin nuoria useammin siksi, koska nämä naiset olivat sinnitelleet väkivaltaisessa suhteessa jo pidempään ja menettäneet toivonsa siitä, että asiat ilman ulkopuolista apua muuttuisivat parempaan päin. Prosessi, jonka tuloksena nainen hakee apua, kestää usein vuosia, joten aivan nuorimmat naiset eivät useinkaan ole vielä kypsyneet yhteydenottoon ja uskovat, että he tai heidän puolisonsa pystyvät ratkaisemaan ongelman itsenäisesti.

Keskuksen asiakkaat tulivat kaikista eri sosiaaliryhmistä. Työntekijät alleviivasivat, että ajatus väkivallasta alempien sosiaaliluokkien ongelmana on pelkkä myytti. Toisaalta erityisesti turvakodin asiakkaina he kertoivat olevan muita useammin kotiäitejä, työttömiä ja työväestöön kuuluvia naisia. Osaselitykseksi tähän he arvelivat, että hyvin toimeentulevilla on usein mahdollisuus hakea apua jostain muualta, esimerkiksi käyttää yksityisiä, maksullisia psykologeja ja järjestää asumisensa itsenäisesti. Alemmilla sosiaaliluokilla ei myöskään ole välttämättä niin voimakasta tarvetta pitää yllä onnellisuusmuuria, joka estäisi avun hakemisen. Turvakodin asiakkaina oli kuitenkin ollut myös uusrikkaiden puolisoita. Työntekijät toivat esiin myös sen, että usein rikkaissa perheissä vaimon taloudellinen riippuvuus miehestä korostuu, ja silloin avun hakeminen voi olla tavallistakin vaikeampaa.

Asiakkaiden etnistä taustaa ei tilastoitu⁹, ja haastatteluissa kaikki totesivat, ettei mitään etnistä ryhmää ole asiakkaina muita enempää tai vähempää verrattuna sen yleisyyteen kaupungissa. Työntekijät kertoivat kyllä tietävänsä yleensä asiakkaistaan ulkonäön, nimen ja joskus myös aksentin perusteella, ovatko nämä venäläisiä, udmurtteja vai tataareja, mutta sanoivat, etteivät kiinnitä asiaan sen enempää huomiota. Heidän mielestään etninen tausta ei vaikuttanut väkivallan yleisyyteen tai asiakkaaksi hakeutumiseen. Työntekijät toivat myös esiin sen, että sekavioliittojen ja erityisesti kaupungissa voimakkaan venäläistymisen vuoksi monista ihmisistä on ylipäättään vaikea määritellä, mihin etniseen ryhmään hän kuuluu.

Vapaamuotoisemmissa keskusteluissa jotkut työntekijät toivat esiin, että heidän käsityksensä mukaan tataariperheissä on enemmän väkivaltaa kuin muissa, koska tataarikulttuurissa naisen rooli on hyvin perinteinen ja melko alistettu. Ilmeisesti tämä ilmiö ei kuitenkaan tullut esiin

⁹ On tyypillistä udmurtialaiselle yhteiskunnalle, että etniset kysymykset vaietaan kuoliaiksi. Kenttätöideni lopuvaiheessa Keskus oli sitoutumassa valtakunnallisen kriisikeskusten liiton koordinoimaan, länsimaisella rahoituksella toteutettavaan tutkimusprojektiin, jonka kohderyhmänä ovat väkivallan kohteena olevat/olleet etnisiin vähemmistöihin kuuluvat naiset. Projekti tulee lisäämään huomion kiinnittämistä asiakkaiden etniseen taustaan ja sensitiivisyyttä etnisten kysymysten tunnistamiseen.

asiakaskunnassa – ehkä tataarinaisten kynnyks hakea apua on kulttuurisista syistä tavallistakin korkeampi. Jotkut pitivät myös seka-avioliittoja väkivallalle altistavana asiana ja mainitsivat asiakastapauksille tyypillisenä piirteenä sen, että nainen ja mies kuuluvat eri etnisiin ryhmiin. Yhteiskunnassa vallitsevia etnisen sorron muotoja saatettiin käyttää henkisen väkivallan välineinä myös parisuhteen sisällä: esimerkiksi udmurtinaista on helppo loukata kutsumalla häntä votjakiksi¹⁰.

Työntekijöiden ja muutamien asiakkaiden välityksellä saamani kuva asiakkaiden kokemasta väkivallasta oli moninainen, mutta leimallista sille oli väkivaltatilanteiden vakavuus. Työntekijät kertoivat tilanteista, joissa jopa naisen henki oli vaarassa. Pahoinpitely aiheutti usein vammoja kuten mustelmia, ruhjeita, haavoja ja murtumia. Mukana saattoi olla myös teräseita. Tappouhkaukset eivät tuntuneet olevan poikkeuksellisia. Mies saattoi myös rikkoa kotona huonekaluja tai kalliita, naisen ostamia tavaroita kuten kodinkoneita tai ajaa naisen ja lapset ulos, ottaa avaimet pois ja estää perhettä ottamasta mitään mukaansa. Hän saattoi estää naista käymästä töissä tai edes liikkumasta ulkona. Myös lapset saattoivat olla samanlaisen alistuksen ja kontrollin kohteina.

Monesti Keskuksen asiakkaiksi tultiin, kun väkivalta on suhteessa kestänyt jo pidempään, usein vuosia tai joissain tapauksissa jopa vuosikymmeniä. Tätä työntekijät selittivät sillä, että väkivalta muuttuu usein ajan myötä vakavammaksi sekä sillä, että usein asiakas on pitkään hävennyt avun hakemista ja ongelman myöntämistä ja ajatellut, että pystyy selvittämään ongelman itse tai puoliso muuttuu ja lakkaa käyttäytymästä väkivaltaisesti. Useissa asiakastapauksissa suhteessa oli ollut niin henkistä, fyysistä, taloudellista kuin seksuaalistakin väkivaltaa. Työntekijöiden mukaan suhteessa, jossa toinen osapuoli käyttää yhtä alistamisen ja kontrollin muotoa, esiintyy todennäköisesti myös muita. Heidän kokemuksensa oli, että useimmiten kuitenkin otetaan yhteyttä fyysiseen väkivaltaan liittyen. Kaikki asiakkaat eivät edes miellä kokeneensa henkistä väkivaltaa väkivallaksi tai tunnista sitä. Työntekijät myös arvelivat, että läheskään kaikki seksuaalista väkivaltaa parisuhteessa kokeneet eivät puhu siitä Keskuksessa, sillä asia on niin arka.

Asiakassuhteet olivat hyvin eri pituisia. Jotain asiakasta työntekijä saattoi tavata vain yhden tai muutamia kertoja. Jotkut asiakkuudet taas olivat pitkiä, jopa vuosien mittaisia. Jotkut asiakkaat olivat hyvin määrätietoisia ja varasivat ajan juristille avioeroon liittyvien asioiden sel-

¹⁰ Votjakki (venäjäksi miehistä votjak, naisista votjanka) on sävyltään halventava vastine neutraalille sanalle udmurtti.

vittämiseksi jo muutaman psykologin kanssa käydyn keskustelun jälkeen. Tyypillisempää oli kuitenkin asiakkaiden kokema voimakas ambivalenssi ja se, että ratkaisut syntyvät pitkän ja hitaan prosessin kuluessa. Jotkut asiakkaat eivät palaa ensimmäisten käyntien jälkeen. Jotkut eivät kriisitilanteessa ole valmiita sitoutumaan työskentelyyn, mutta palaavat asiakkaiksi myöhemmin.

Usein työntekijät moittivat keskinäisissä ja minun kanssani käymissään keskusteluissa asiakkaitaan siitä, että nämä eivät ole valmiita pitkäjänteiseen työskentelyyn eivätkä pysty asettamaan omia tarpeitaan etusijalle suhteessa perheeseen. Heidän tuntui välillä olevan vaikeata sietää asiakkaiden ambivalenssia ja voimattomuutta. Asiakassuhteeseen sitoutumista häiritsevät ambivalenssin lisäksi myös monet arkiset, perheen hoitamiseen ja toimeentuloon liittyvät huolet, jotka estävät naista keskittymästä omaan hyvinvointiinsa. Turhauttavaksi koettiin myös se, että samat asiakkaat saattoivat palata asiakkaiksi kerta toisensa jälkeen, kun uusi yritys väkivallatonta tulevaisuutta vannoneen puolison kanssa oli jälleen päättynyt katastrofiin.

Asiakassuhteissa edettiin kuitenkin aina asiakkaan ehdoilla. Työntekijät korostivat, että he eivät ehdota asiakkailleen ratkaisuja ja neuvo, mitä tämän kannattaisi tehdä. Enemmänkin he tuovat esiin erilaisia vaihtoehtoja, osoittavat, että ulospääsyteitä umpikujalta tuntuvistakin tilanteista on olemassa ja tarjoavat asiakkaille näiden tarvitsemaa tukea. Työntekijät kokivat usein turhautuneisuutta sen edessä, että heidän mielestään monet asiakkaat odottivat valmiita ratkaisuja eivätkä olleet valmiita ottamaan vastuuta omasta elämästään. He näkivät työnsä tärkeäksi päämääräksi nimenomaan auttaa asiakkaana olevia naisia uskomaan itseensä ja uskaltamaan tehdä ratkaisuja.

7 Mistä väkivalta johtuu: ongelman selitykset

Tässä luvussa analysoin Keskuksessa käytettyjä selityksiä sille, miksi parisuhdeväkivaltaa esiintyy Venäjällä ja miksi se on niin yleistä. Selityksiä voi jaotella karkeasti yksilökeskeisiin ja yhteiskunnan rakenteisiin kiinnittyviin selityksiin. Aina ei kuitenkaan ole selvärajaista, milloin on kyse yksilöpsykologisista syistä, milloin rakenteellisista ongelmista ja milloin taas yhteiskunnan rakenteiden heijastumisesta eri tavoilla yksilöiden elämään.

Työntekijöiden käyttämissä selityksissä korostuivat väkivallantekijän lapsuuteen – sekä lapsuuden traumatisoiviin ja aikuisiän psyykkisiä ongelmia aiheuttaviin kokemuksiin että mallioppimiseen – liittyvät selitykset. He liittivät parisuhdeväkivallan selittämiseen myös monet venäläisen nyky-yhteiskunnan ongelmat, kuten taloudellisen toimeentulon vaikeuden ja siitä aiheutuvan jatkuvan stressin sekä miesten laajalle levinneen alkoholisoitumisen, vaikka totesivatkin, että näitä tekijöitä ei voi pitää väkivallan ensisijaisina tai tyhjentävinä selityksinä. Jossain määrin väkivaltaa selitettiin myös perhedynaamisista lähtökohdista perheen vuorovaikutuksen ongelmana. Näissä selityksissä oli paikoin aistittavissa myös väkivallan uhria syyllistäviä sävyjä. Kulttuurisista ja yhteiskunnan rakenteeseen liittyvistä selityksistä keskeisinä nähtiin kotona tapahtuvan ja naisiin kohdistuvan väkivallan kulttuurinen hyväksyminen. Pohjimmiltaan monet työntekijät kokivat parisuhdeväkivallassa olevan kysymys vallasta ja kontrollista ja siitä, että mies pyrkii väkivallan keinoin vahvistamaan eri syistä järkkävää valta-asemaansa perheessä ja parisuhteessa.

Kiinnostavaa on myös se, mitä selityksiä työntekijät eivät käyttäneet. Kukaan ei selittänyt väkivaltaa mustasukkaisuuden avulla. Mustasukkaisuus mainittiin sen sijaan yhtenä henkisen väkivallan tunnusmerkkinä. Keskuksen vapaaehtoistyöntekijöille laaditussa oppaassa väkivallan selittäminen mustasukkaisuuden avulla määriteltiin myytiksi, josta pitäisi päästä eroon. Myöskään uhrin masokismilla väkivaltaa ei yritetty selittää. Tämänkin selityksen työntekijät leimasivat myytiksi, jota he pyrkivät seminaareissa ja koulutustilaisuuksissa purkamaan.

7.1 Lapsuuden traumaattiset kokemukset ja mallioppiminen

Parisuhteessa ja perheessä tapahtuvan väkivaltakäyttäytymisen yksilökeskeisistä selityksistä erittäin käytettyjä olivat lapsuuteen liittyvät selitykset. Työntekijöiden usein esiin tuoma ajatus oli, että se, mitä ihmisen lapsuudessa tapahtuu, vaikuttaa koko hänen loppuelämäänsä.

Erityisesti käsitys, että väkivaltakäyttäytymisen malli opitaan lapsuuden perheessä, tuli esiin hyvin usein. Kaikki työntekijät käyttivät sitä yhtenä parisuhdeväkivallan selityksenä. Väkivalta parisuhteessa ja perheessä määriteltiin ongelmaksi, joka siirtyy ylisukupolvisessa ketjussa vanhemmilta lapsille. Työntekijät painottivat, että ihmiset omaksuvat lapsuuden perheen mallin usein haluamattaankin: poika saattaa isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa nähdessään ajatella, ettei hänen omassa perheessään ainakaan tule sellaista olemaan, mutta kasvettuaan alkaa kuitenkin tahtomattaankin toistaa lapsuudessa oppimaansa mallia.

H4: [K]okemus ihmissuhteista juurtuu perheessä. Lapsi, erityisesti poika, joka näkee väkivaltaisia suhteita [lapsuuden] perheessään, omaksuu sellaisen käyttäytymisnormin ja siirtää sen omaan perheeseensä. Lapsi, joka altistuu väkivallalle perheessä, pitää tällaisia suhteita normaaleina, hän ajattelee, että tällä tavoin voi selvittää ongelmista, ratkaista ongelmia, ratkaista konflikteja. Ja käyttää itsekin väkivaltaa.

H3: Luulen, että sellainen käyttäytyminen on muovautunut vuosisatojen ja sukupolvien aikana. Minun mielestäni. Koska joka tapauksessa me toistamme vanhempiemme käyttäytymistä jopa tiedostamattamme. Heidän käyttäytymistään toisiaan ja itseämme kohtaan. Joka tapauksessa jopa silloin, kun lapsuudessa ihminen nähdessään vanhemman riehuvan ajattelee, että minun perheessäni ei tule olemaan tällaista. Mutta kun ihminen kasvaa aikuiseksi, tulevat tahattomasti esiin ne käyttäytymistavat, jotka olivat vanhemmilla.

Mallioppimisen koettiin alkavan jo tiedostamattomalla tasolla. Työntekijät sanoivat, että pieni lapsi ei nähdessään isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa edes välttämättä ymmärrä, mistä on kyse. Käyttäytymismalli kuitenkin näyttäytyy hyväksyttävänä ja on suuri todennäköisyys, että hän myöhemmin itse toistaa sitä mallia. Mallioppiminen nähtiin sukupuolittuneena siinä mielessä, että nimenomaan poika omaksuu isänsä käyttäytymisen. Äitiin kohdistunutta väkivaltaa lapsuuden perheessä todistaneeseen tyttöön taas asian uskottiin vaikuttavan niin, että hän kokee väkivallan parisuhteessa normaaliksi ja sen vuoksi sietää mahdollisesti omassa parisuhteessaan ilmenevää väkivaltaa hyvin pitkään.

Väkivallan ylisukupolvisen ketjun katkaiseminen koettiin tärkeäksi ja sen ajateltiin voivan tapahtua ehkäisevän työn kautta. Keskuksen henkilökunta vieraili usein kouluissa pitämässä väkivallan vastaisia luentoja. He kokivat, että asenteisiin ja käyttäytymismalleihin on hedelmällisempää pyrkiä vaikuttamaan silloin, kun ongelmat eivät ole vielä puhjenneet. Siinä vaiheessa, kun nuori mies on jo alkanut toistaa lapsuuden perheessä omaksumaansa väkivaltaista käyttäytymismallia, asenteisiin vaikuttaminen on usein myöhäistä.

Parisuhdeväkivallan selittämistä mallioppimisella on kritisoitu voimakkaasti mm. liiasta deterministisyydestä (esim. Mullender 1996). Kaikista vanhempien välistä väkivaltaa lapsuuden perheessään todistaneista ei tule väkivallantekijöitä, ja toisaalta moni väkivaltaisesti käyttäy-

tyvistä miehistä tulee perheistä, joissa väkivaltaa ei ollut. Työntekijät eivät kuitenkaan juuri kyseenalaistaneet mallin selitysvoimaa.

Väkivaltaa parisuhteessa selitettiin myös monenlaisten väkivallantekijän lapsuudessa tapahtuneiden traumaattisten kokemusten avulla. Lapsuuden vaikeat kokemukset saattoivat työntekijöiden mukaan liittyä esimerkiksi siihen, että perheen vuorovaikutus ei ole toiminut, perheessä on ollut päihdeongelmia tai lasta on kasvatettu liian ankarasti. Hän ei ole ehkä tuntenut itseään rakastetuksi ja hyväksytyksi, eikä ole oppinut tapoja ilmaista tunteitaan. Aikuisiällä hän saattaa kätkeä negatiiviset tunteet aggressiivisuuteen.

H2: Voi, syyt ovat todella syvällä. Luulen, että ensiksikin tämä on ongelma joka juontaa jo lapsuudesta. Useimmiten tällainen mies on kasvanut jossakin toimimattomassa perheessä. Eli siellä on ollut joko juovat vanhemmat – tai toinen on juonut, tai esimerkiksi liian ankara kasvatus. Ehkä perhe on ollut ulkoisesti hyvinvoiva, mutta lapsen persoonallisuuden ei esimerkiksi ole annettu kehittyä vapaasti. Ja hän ei ole tuntenut lapsuudessa olevansa rakastettu ja hyväksyty. Ja useimmiten lapsi omaksuu lapsuudesta joitain käyttäytymismalleja. Sanokaamme, että isä loukkasi ja löi äitiä. Ja vaikka hän lapsuudessa tunsu myötätuntoa äitiä kohtaan ja oli peloissaan ja vihasi isää, aikuiseksi tultuaan hän alkoi käyttäytyä täsmälleen samalla tavoin. Ja useimmiten, kun keskusteleet miesten kanssa, jotka ovat kokeneet tällaisen kovan lapsuuden, he kertovat kuinka heillä on edelleen lähes jatkuvasti sisäisen jännityksen tunne. Epäluottamus ympärillä oleviin, pelko. Nämä tunteet he kätkevät erittäin syvälle. Nämä negatiiviset tunteet johtavat siihen, että monet näistä miehistä suojautuvat ulkomaailmalta aggression ja aggressiivisuuden avulla.

Miesten väkivaltaista käyttäytymistä suhteessa puolisoihinsa selitettiin myös psykoanalyttisväritteisesti sillä, että mies saattaa kantaa lapsuudestaan mukanaan jonkinlaista katkeruutta äitiään kohtaan, mikä heijastuu vihana ja epäluottamuksena kaikkiin naisiin.

H1: Äiti hylkäsi hänet [väkivallantekijän], antoi lastenkotiin. Epäluottamus ja mielihäviö kaikkia ihmisiä kohtaan. Epäluottamus konkreettisesti naisia kohtaan, kunnioituksen puute heitä kohtaan. Viha. Paljon erilaisia tekijöitä. On ymmärrettävää, että hänen kanssaan kävi nimenomaan niin, kuin kävi.

Myös Keskuksen vapaaehtoistyöntekijöille tarkoitettussa oppaassa lapsuuden traumat nostetaan toiseksi siinä mainituksi väkivallan selitykseksi. Oppaassa todetaan väkivaltakäyttäytymisen perheessä juontavan traumoihin, joita miehellä on lapsuudestaan, ja jotka ilmenevät aikuisiällä posttraumaattisena stressinä, masennuksena, huonona itsetuntona sekä narsismina ja persoonallisuushäiriöinä. Keskeistä väkivallan lapsuuden traumoihin liittyvässä selityksissä on se, että niiden yhteydessä väkivallantekijä nähdään sairaana ihmisenä, joka kaipaa hoitoa. Toisaalta väkivaltakäyttäytymistä lapsuuden kokemusten perusteella selittäneet työntekijät eivät kokeneet, että lapsuuteen ja henkilön psyykkisiin ominaisuuksiin liittyvät selitykset mitenkään vähentäisivät heidän vastuutaan omasta käyttäytymisestään.

7.2 Venäläisen nyky-yhteiskunnan ongelmat

Haastatteluissa kysyin myös työntekijöiden näkemyksiä siitä, vaikuttavatko venäläisen nyky-yhteiskunnan ongelmat, kuten yhteiskunnan epästabilius ja epävarma toimeentulo, tai sosiaaliset ongelmat, kuten työttömyys ja laajalle levinnyt alkoholismi, parisuhdeväkivallan esiintymiseen. Monet työntekijät ottivat aiheen esiin myös spontaanisti niin haastatteluissa kuin vapaamuotoisemmissakin keskusteluissamme. Useimmiten he katsoivat, että näitä tekijöitä ei voi pitää väkivallan syinä, mutta ne liittyvät ongelmaan, vaikuttavat siihen ja syventävät sitä.

MJ: [N]yt venäläisessä yhteiskunnassa on aika paljon erilaisia ongelmia. Mitä luulet, miten ne liittyvät väkivaltaan tai liittyvätkö ne? Esimerkiksi taloudellinen epävarmuus tai työttömyys? Alkoholismista me puhuimmekin jo.

H3: Uskon, että ne vaikuttavat joka tapauksessa. Tietysti. Tämä kriisi, jatkuva jännittyneisyys, jännittyneisyys ja stressi, jatkuva pingottuneisuuden tunne ja tunne, että on äärirajoilla. Monet tuntevat näin, joilla ei esimerkiksi ole työtä. Tai ne, jotka jatkuvasti miettivät, miten ruokkia lapset ja mihin pukea heidät kun talvi tulee.

Toisaalta työntekijät korostivat, että parisuhdeväkivalta ilmiönä ei ole sidoksissa yhteiskuntaluokkaan, sosiaaliseen statukseen tai tulotasoon. Väkivalta parisuhteessa ja perheessä on myös taloudellisesti hyvin toimeentulevien ihmisten ongelma. Sen vuoksi ymmärränkin heidän tarkoittamansa yhteiskunnallisen epävarmuuden mukanaan tuoman stressin laajempänä ilmiönä kuin pelkkään taloudelliseen toimeentuloon liittyvinä vaikeuksina. Ihmisten turvallisuudentunnetta vähentävät myös monet muut tekijät kuin taloudellinen epävarmuus. Turvallisuudentunnetta vähentäviä tekijöitä ovat venäläisessä nyky-yhteiskunnassa mm. rikollisuus ja epäluottamus viranomaisia kohtaan.

Työntekijät tarttuivat yhteiskunnallisiin ongelmiin ja niiden aiheuttamaan stressiin silloin, kun pohtivat Venäjän länsimaita korkeampien parisuhdeväkivaltatilastojen syitä. He liittivät tilastojen suuret väkivaltaluvut osaltaan suuriin muutoksiin, joita maa on käynyt läpi viimeisen viidentoista vuoden aikana.

H4: Tilastojen mukaan meidän maassamme naisia pahoinpidellään paljon useammin kuin Amerikassa tai Länsi-Euroopassa. Uskon, että se liittyy vielä niihin muutoksiin, joita maassamme on tapahtunut. Vaikka tietenkään taloudellisia syitä, laskusuhdanteita ja kriisejä ei voi laskea väkivallan syiksi. Se, että meillä naiset joutuvat väkivallan kohteeksi useammin, johtuu varmaankin siitä, että olemme tällaisessa kriisissä.

Eräs työntekijä totesi, että hänen mielestään yhteiskunnan tasapainottomuus ja ihmisten vaikea taloudellinen tilanne johtavat siihen, että kaikki elävät eräänlaisessa kroonisen stressin tilassa. Se jättää tietenkin jälkensä ja vaikuttaa myös perheen ihmissuhteisiin, hän arveli. Ta-

vallaan yleensä yksilöpsykologisiksi selityksiksi niputetuista stressitekijöistä tulee venäläisestä näkökulmasta tarkasteluina myös yhteiskunnan rakenteeseen liittyviä syitä, sillä ne koskettavat koko yhteiskuntaa. Koenkin yksilö- ja rakennekeskeisten selitysten rajaviivan olevan Venäjällä erilainen ja vaikeammin hahmotettavissa kuin länsimaisessa tutkimuksessa. Koska parisuhdeväkivaltaan liittyviä kyselytutkimuksia ei aiempina vuosikymmeninä ole tehty ja oikeusviranomaisten tilastot kertovat lähinnä siitä, onko avun hakeminen kotona kohdattuun väkivaltaa ollut mahdollista ja legitiimiä, jää vaikeasti arvioitavaksi, onko parisuhdeväkivalta todella yleistynyt yhteiskunnallisen kriisin seurauksena.¹¹ Ratkaisemattomaksi kysymykseksi näiden selitysten kohdalla jää myös se, miksi stressi purkautuu nimenomaan parisuhteissa miesten naiseen kohdistamana väkivaltana. Sille täytyy etsiä muita selityksiä.

Alkoholista väkivaltakäyttäytymiseen liittyvänä ongelmana työntekijät puhuivat paljon. He määrittivät alkoholin suurkulutuksen ja alkoholismien väkivallasta erilliseksi ongelmaksi, mutta totesivat, että usein nämä kaksi ongelmaa jostain syystä käyvät käsi kädessä. Muutamat työntekijät määrittivät alkoholiongelman samojen lapsuudesta juontavien yksilöpsykologisten ongelmien tai yhteiskunnallisen tilanteen aiheuttaman stressin seuraukseksi kuin väkivaltataongelmakin. Alkoholista koettiin vaikuttavan väkivallan esiintymiseen parisuhteessa ja perheessä epäsuorasti sillä tavalla, että se antaa ratkaisevan sysäyksen siihen, että mies lyö. Alkoholista vähentää itsekontrollia, ”poistaa jarrut”, kuten työntekijät sanoivat.

H3: Toisaalta se on tietenkin tämä juomiskulttuuri Venäjällä. Tai oikeammin juomiskulttuurin puute. Eli alkoholisoitumisongelma on erittäin suuri. Tietenkään alkoholismi ei ole syy sille, että ihminen alkaa tapella. Onhan rauhallisiakin alkoholisteja, jotka juovat ja sammuvat. Mutta alkoholi on erittäin suuri stimulaattori. Se antaa suuren sysäyksen siihen, että ihminen lyö ensimmäisen kerran. Ensimmäisen, toisen... Jarru, kuten sanotaan, menee pois päältä. (...) ja oman käyttäytymisen kontrolli.

He olivat selvästi saaneet vaikutteita kriisikeskusliikkeen julkaisemasta kirjallisuudesta ja muista materiaaleista, joiden mukaan väkivaltaa ei voi selittää alkoholin avulla. Kuitenkin työntekijät pohtivat sitä, että alkoholi oli kuvassa mukana hyvin suurella osalla asiakastapaustuksista ja kuuluivat usein asiakkaiden kertomuksia aviomiehistä, jotka ovat selvin päin mukavia ja rauhallisia, mutta juovuksissa väkivaltaisia. Toisaalta työntekijät muistuttivat, että on paljon miehiä, jotka eivät käytä alkoholia, mutta ovat väkivaltaisia. Eräs työntekijöistä kertoi siitä, kuinka paljon vaikeampi hänen on ymmärtää niitä miehiä, jotka pahoinpitelevät vaimojaan selvin päin:

¹¹ Joidenkin tietojen mukaan ”mustasukkaisuuden tai perheriidan uhrina olleita naisia koskevien rekisteröityjen rikosten määrä” olisi vuosien 1994 ja 1997 välisenä aikana miltei kaksinkertaistunut (Women in Transition 1999, 82, ks. Rotkirch 2000, 270).

MJ: Puhuitkin jo alkoholismista. Onko se usein /

H6: / Usein. Ymmärrän, että se on erillinen ongelma, tähän liittyvä. Se, että on alkoholisti, ei todellakaan tarkoita, että olisi väkivallantekijä. Mutta valitettavasti alkoholi poistaa jarrut. Eli se, mihin minä törmään, on enemmän osittain alkoholismien yhteydessä esiintyvää väkivaltaisuutta.

MJ: Enemmän?

H6: Useimmissa tapauksissa, kyllä. Mutta on sellaisiakin ihmisiä... rehellisesti sanottuna voin vielä jotenkin ymmärtää alkoholisti-väkivallantekijöitä, mutta en voi... No, sairaita ihmisiä, eivät ollenkaan hallitse itseään. Vaikka iso kysymys on sekin, että pitääkö juoda niin paljon, että menettää täysin kontrollin. Mutta kun ihminen lyö ihan selvin päin, pahoinpitelee selvin päin (...) minulle se on sata kertaa pahempaa. Jos on mahdollisuus, että hän lopettaa juomisen, ja ehkä – vaikka onkin iso kysymys, yleensä se on vain myytti, että hän lopettaisi silloin pahoinpitelemisen, mutta sellainen mahdollisuus on. Mutta tämä ihminen tekee kaiken tietoisesti. Minun mielestäni tämä on jo äärimmäistä, pahempaa ei ole.

Husson (2003, 68) mukaan väkivaltaisessa parisuhteessa elävät naiset selittävät myös itse usein puolisonsa käyttäytymistä alkoholin tai työttömyyden aiheuttaman stressin avulla. Husso kirjoittaa, että nämä selitysmallit hidastavat usein oleellisesti eroamista ja pitkittävät osapuolten kärsimystä. Väkivaltaan puuttumisen ja suhteen lopettamisen on monissa tapauksissa tehnyt vaikeaksi alkoholismien parannettavissa olevaksi sairaudeksi selittäminen ja alkoholisten mieltäminen syyntakeettomaksi juomiseensa ja humalassa tekemiinsä tekoihin. Myös Keskuksen asiakkaat selittivät työntekijöiden mukaan usein miehensä väkivaltakäyttäytymistä alkoholin avulla. Selitys on ymmärrettävä siinä mielessä, että se ulkoistaa pahan, siirtää sen pois rakkaasta ja läheisestä ihmisestä. Se kuitenkin vaikeuttaa ongelman ratkaisemista, sillä naiset kokevat alkoholisoituneen miehen olevan sairas ja tarvitsevan heidän apuaan ja hoi-vaansa. Tällöin he kokevat, että eivät voi jättää miestä oman onnensa nojaan, tämä ei pärjäisi.

Keskuksen toimintakertomuksessa päihdeongelmat määriteltiin kotona tapahtuvan väkivallan yhdeksi keskeiseksi syyksi. Toimintakertomuksessa korostettiin voimakkaasti ”niiden syiden ehkäisemistä, jotka aiheuttavat väkivaltaa perheessä” ja alleviivattiin tässä yhteydessä päihderiippuvuuksien ehkäisyn tärkeyttä. Toimintakertomuksen ja muiden virallisten asiakirjojen käsitykset kohdeongelmasta poikkesivat ylipäätään varsin paljon työntekijöiden esiin tuomista näkemyksistä ja Keskuksen tiedotusmateriaalien linjasta, mihin palaankin seuraavassa alaluvussa.

7.3 Perheen vuorovaikutuksen häiriöt ja uhrin osallisuus

Keskuksen toimintakertomuksessa ja ohjesäännössä kotona tapahtuva väkivalta määritellään häiriöksi perheen vuorovaikutuksessa sekä perhesuhteissa ilmenevien ongelmien ja muiden

psykologisten kipupisteiden seuraukseksi. Toimintakertomuksessa käytetyn tulkinnan mukaan väkivalta johtuu siitä, että perheenjäsenet eivät osaa ratkaista perheessä ja perhesuhteissa ilmeneviä ristiriitoja rakentavalla tavalla. Tämä vertautuu hyvin Keskinen (2005, 350) kuvaamaan ”perheväkivalta”-diskurssille tyypilliseen ”väkivalta oireena” -konstruktion, joka suomalaisissa perheneuvoloissa syrjäyttää väkivallan käsittelystä. Toimintakertomuksessa ei kerrotaakaan tuoda esiin väkivallassa olevan kyse lyömisestä ja lyödyksi tulemisesta – siitä, että yksi perheenjäsenistä, useimmiten mies, tekee rikoksen kohdistessaan väkivaltaa toiseen ihmiseen, useimmiten vaimoonsa. Käyttämällä ilmauksia perhesuhteiden vaikeuksista ja osamattomuudesta ratkoa konflikteja väkivallan rikosluonne ja tekijän vastuu teostaan häivytetään tehokkaasti.

Toimintakertomus: Vuonna 2003 välitöntä psykologista apua tarjoavaan puhelimeen tuli 4452 yhteydenottoa. Yhteydenotoista 1157 liittyi siihen, että soittajaa autettiin ratkaisemaan psykologisia vaikeuksia, kuten perhesuhteisiin liittyvät ongelmat ja niiden seurauksena erilaisten väkivallan muotojen ilmeneminen perhesuhteissa. --- Psykologin henkilökohtaiselle vastaanotolle hakeutui 679 ihmistä. Ennen kaikkea he olivat väkivallasta perheessä kärsiviä, jotka eivät osanneet ratkaista intrapersoonallisia ja perhekonflikteja rakentavalla tavalla.

Ohjesääntö: [Turvakoti on tarkoitettu] naisten auttamiseen yhteisymmärryksen, kunnioituksen ja suotuisan ilmapiirin luomisessa perheeseen sekä konflikteista ja muista puolisoitten välisten tai perheen sisäisten suhteiden ongelmista selviämiseksi.

Työntekijät jäsensivät puheessaan ongelmaa tällä tavoin huomattavasti vähemmän. Mutta vaikka he käyttivät suoria perhedynaamisia selityksiä melko vähän, usko niihin tuli esiin esimerkiksi ehkäisevän työn painopisteiden määrittelemisessä. Väkivallan ehkäisyssä olennaisimmaksi nähtiin perhearvojen muovaaminen ja korostaminen ja perheen vuorovaikutuksen opettaminen. ”Orientaatio täytyy olla terveeseen perheeseen”. Terve perhe määrittyi työntekijöiden puheessa rakkaudeksi, yhteisymmärrykseksi, avoimeksi tunteiden ilmaisuksi sekä perheenjäsenien tukemiseksi ja kunnioittamiseksi. Samalla, kun määriteltiin väkivaltaa, määriteltiin myös perhettä ja sitä, minkälainen sen tulee olla. Terveen perheen merkityksen korostaminen kertoo siitä, että väkivallan syyksi koettiin jollain tasolla nimenomaan perheen sairaus tai vuorovaikutushäiriö.

Yksi työntekijöistä toi haastattelussa eksplisiittisesti esiin näkemyksensä, että parisuhdeväkivalta voi olla myös seurausta molemminpuolisen kunnioituksen ja tunnetaitojen puutteesta suhteessa. Tässäkin tapauksessa hän näki taustalla mahdolliset vuorovaikutushäiriöt molempien osapuolten lapsuuden perheissä. Työntekijän näkemyksen mukaan lapsuudessa huonot vuorovaikutus- ja tunteidenilmaisutaidot saaneet henkilöt hakeutuvat usein yhteen. Molemmat ovat hyvin tarvitsevia ja hakevat kumppaniltaan rakkautta, huomaavaisuutta ja hyväksyntää,

mutta eivät itse osaa sitä antaa. Tässä yhteydessä hän myös esitti mielipiteensä, että nainen saattaa kohdistaa mieheen henkistä väkivaltaa ja mies vastata fyysisellä väkivallalla, mikä ei ole hyväksyttävää, mutta on ymmärrettävää. Toisaalta työntekijä sanoutui näkemyksestä irti, sillä hän koki sen epäsovinnoksi kriisikeskuksen työntekijälle, mutta ilmaisi kuitenkin uskovanansa siihen.

MJ: Joskus sanotaan, että naiset provosoivat väkivaltaa tai aiheuttavat itse sen, että heitä lyödään. Mitä mieltä olette siitä?

H2: No tämä on taas sitä kyvyttömyyttä rakentaa ihmissuhteita. Kriisikeskuksen työntekijänä sanon tietenkin, että kukaan ei ansaitse väkivaltaa. Jos nainen käyttäytyy jotenkin sopimattomasti, ei se ole syy lyödä häntä. Mutta joskus on niin, että nainen esimerkiksi käyttää henkistä väkivaltaa. Esimerkiksi joskus, kun mies tulee, aviomies ja vaimo, ja mies puhuu siitä että... No vaimo vaikkapa aluksi valittaa siitä, että mies turvautuu väkivaltaa ja huutaa vaimolleen. Ja kun alat keskustella heidän kanssaan, vaimo sanoo vaikkapa, että mies... No periaatteessa mies puhuu siitä, että nainen suhtautuu häneen kuin huonekaluun. Nainen ei arvosta miehen palveluksia, ei koskaan sano mitään hyvää. Hän ei edes kutsu miestä nimeltä. Tällaisia... Joskus kunnioituksen puute toinen toista kohtaan perheessä on niin voimakas, ettei mitään ole jäljellä. Ei puutu vain rakkaus, vaan myöskään minkäänlaista perustavanlaatuaista kunnioitusta toista ihmistä kohtaan ei ole jäänyt. Siksi on hyvin vaikeata tulla toimeen. Yksinkertaisesti joskus naisellakin on omia psyykkisiä ongelmia.

Useimmat työntekijät asettuivat kuitenkin selkeästi oppositioon sen väitteen kanssa, että nainen saattaisi joskus provosoida väkivaltaa tai aiheuttaa itse miehen käyttämän fyysisen väkivallan pyrkimällä alistamaan miestä psykologisesti. He korostivat väkivallantekijän luovuttamatonta vastuuta teoistaan ja muistuttivat, että nainen saattaa provosoida konfliktia, mutta konfliktin ratkaisemiseen on paljon muitakin keinoja kuin väkivalta. Vastuu väkivallan käyttämisestä säilyy siten aina osapuolella, joka on sen keinokseen valinnut.

MJ: Joskus puhutaan siitä, että naiset provosoivat väkivaltaa. Mitä ajattelet siitä?

H6: Tiedätkö, provosoivat väkivaltaa... Joka tapauksessa ihmisellä on oikeus, tämä on ehdoton kysymys, joka tapauksessa ihmisellä on oikeus valita oma käyttäytymisensä. Ymmärrän, että naisen käytös voi olla tahditonta ja ärsyttävää miestä kohtaan. Mutta on miehen oikeus valita, miten käyttäytyy. Ja hän on vastuussa valinnastaan.

H3: Naisia on tietenkin monenlaisia. On sellaisiakin, jotka... on sellaisia rasittavia, on nalkuttajia, on riidanhaastajia. Mutta toisaalta voihan konflikteja provosoida, ristiriitatilanteita. Nainen voi viedä tilanteen kiehumispisteeseen saakka. Mutta se on konfliktin provosoimista, ei pahoinpitelyn provosoimista.

Myytti siitä, että naiset epäsuorasti aiheuttavat pahoinpitelyt itse kohdistamalla miehiin henkistä väkivaltaa, on yleinen venäläisessä yhteiskunnassa. Se tuli tavalla tai toisella esiin myös kaikissa kolmessa kaupungin psykologeille ja sosiaalipedagogeille suunnatussa koulutustilaisuudessa, joihin osallistuin. Yhdessä niistä Keskuksen johtaja totesi erään osallistujan kysymykseen vastatessaan, että heidän pitäisi varmaan järjestää taas pitkstä aikaa seminaari aiheesta, kun asia tuntuu olevan epäselvä. Siinä hän otti koko organisaation nimissä voimakkaasti kantaa sen puolesta, että väkivaltaa ei todellakaan voi selittää uhrin syyksi.

Suhtautuminen perhedynaamisiin selityksiin ja uhrin osuuteen väkivallan synnyssä aiheutti Keskuksen sisällä myös tiettyä kitkaa. Feministisemmin orientoituneiden työntekijöiden, jotka olivat lukeneet paljon kohdeongelmaan liittyvää länsimaista ja feministisiä vaikutteita saanutta venäläistä kirjallisuutta, oli vaikea hyväksyä perhesysteemiin liittyvien selitysten käyttämistä. Kesällä Keskuksen nuoret työntekijät valmistelivat Udmurtian valtionyliopiston psykologian ja pedagogiikan tiedekunnassa järjestettyyn seminaariin työpajaa, jonka teema oli klassisen systeemitoreettinen: työpajassa tutustuttiin menetelmään, jossa väkivallan kohteena parisuhteessaan olevaa naista autetaan omaa käyttäytymistään muuttamalla vaikuttamaan siihen, että väkivalta suhteessa päättyy. ”Perhe on systeemi, jossa kunkin käyttäytyminen vaikuttaa muihin. Väkivalta johtuu ongelmista perheen vuorovaikutuksessa ja molemminpuolisesta kunnioituksen puutteesta”, he selittivät. Yksi Keskuksen vanhemmista työntekijöistä oli kauhuissaan ja totesi minulle, ettei voi hyväksyä tuollaisia näkemyksiä. Hänen helpotukseensa työpaja peruuntui, kun siihen ei tullut osallistujia.

7.4 Väkivallan kulttuurinen hyväksyminen

”Kana ei ole lintu, eikä eukko ihminen”¹², todetaan eräässä venäläisessä sanonnassa. Tämän ja muita naisen asemasta venäläisessä ajattelussa kertovia sanontoja eräs Keskuksen työntekijä esitteli minulle, kun kysyin ovatko jotkut sukupuolistereotypiat mahdollisesti yhteydessä naisiin parisuhteissa kohdistuvaan väkivaltaan. Työntekijät tunnistivat venäläisessä kulttuurissa olevan tekijöitä, jotka tekevät väkivallan hyväksyttäväksi, tai ainakin vähemmän kielletyksi kuin perheen ulkopuolisissa suhteissa. Jotkut työntekijät pitivät naisiin kohdistuvan väkivallan kulttuurista hyväksymistä jopa keskeisimpänä selityksenä parisuhdeväkivallalle. Tällöin he yhdistivät naisiin kohdistuvan väkivallan osaksi laajempaa yhteiskunnallista rakennetta, jossa naisia syrjitään ja alistetaan nimenomaan sukupuoleen perustuen.

H4: Ensimmäinen syy on kulttuuriset lähtökohdat, kulttuuriset normit, jotka ovat oikeuttaneet naisiin kohdistuvan väkivallan. No, mahdollisesti... onhan niin ollut muissakin yhteiskunnissa. Eli naista on alistettu ja syrjitty sukupuolen perusteella muuallakin kuin Venäjällä.

Työntekijöiden esimerkkeinä käyttämässä naista halventavissa sanonnoissa nainen määrittyi joksikin hyvin vähäpätöiseksi, jonka huonosta kohtelusta ei ole haittaa. Melkein kuin esineeksi. Esimerkiksi eräässä sananlaskussa todetaan hevosen kuorman vain kevenevän, jos eukko

¹² ”Kuritsa ne ptitsa, baba ne tšelovek.”

putoaa reestä¹³. Kun nainen määritellään kulttuurisesti joksikin alemmaksi ja oikeastaan ei edes ihmiseksi, ei myöskään hänen pahoinpitelynsä ole väärin, tuomittavaa tai rikos ihmistä kohtaan.

Domostroi on muinaisvenäläinen, 1500-luvulta peräisin oleva tekstikokoelma, joka yhteiskunnalliseen ja uskonnolliseen elämään sekä erityisesti perhe-elämään ja arkeen liittyviä ohjeita ja sääntöjä. Kertoessaan vaimon pahoinpitelyn hyväksytyydestä venäläisessä kulttuurissa informanttini viittaisivat usein tähän kokoelmaan ja sen elämänohjeisiin. Domostroin mukaan mies voi rangaista vaimoaan ruumiillisesti, jos tämä ei täytä hänen odotuksiaan. Jotkut työntekijät kokivat, että Domostroin perinne elää Venäjällä edelleen. Miehen on vieläkin yhteiskunnallisesti hyväksyttyä olla väkivaltainen puolisoaan kohtaan. Tässä yhteydessä työntekijät toivat usein esiin myös toisen, varsin usein käytetyn venäläisen sanonnan, jossa määritellään miehen ja vaimon välisiä suhteita: ”Jos hän lyö, se merkitsee että hän rakastaa.”¹⁴ Vaimon pahoinpitely ei määriytkään poikkeukselliseksi, rikolliseksi ja tuomittavaksi, vaan päinvastoin normaaliksi ja asiaankuuluvaksi, jopa rakkauden merkiksi suhteessa.

Työntekijät puhuivat paljon siitä, että pojat kasvatetaan vahvoiksi ja miehekkäiksi. Miehen tulee olla voimakas ja perheen pää. Mies ei saa itkeä eikä näyttää tunteitaan. Sen sijaan – kuten eräs työntekijöistä totesi – ei ole kulttuurista normia, joka kieltäisi miestä olemasta aggressiivinen. Työntekijät viittasivat usein siihen, että miehelle sallitaan suurempi aggressiivisuus kuin naiselle. Naisen kuuluu olla pehmeä, heikko ja myötäilevä. ”Heikkous on naisen voima”¹⁵, sanotaan. Sen sijaan jos mies on huonolla tuulella, hän voi huutaa ja lyödä. Se on miehille kulttuurisesti hyväksyttyä.

H2: Miehelle tietenkin sallitaan suurempi aggressiivisuus kuin naiselle. Esimerkiksi mies on huonolla tuulella, hänellä on huono päivä, siksi hän menetti malttinsa, mies voi huutaa, hän voi lyödä. Mutta hän on mies – sinun [naisen] täytyy sopeutua. Monet naiset uskovat siihen, ja he yrittävät olla kärsivällisiä, yrittävät olla kiinnittämättä huomiota, silotella epätasaisuuksia.

Myös vapaaehtoistyöntekijöille kirjoitetussa oppaassa parisuhdeväkivallan syyksi määritellään se, että miesten nainiin kohdistama väkivalta on yhteiskunnallisesti hyväksyttyä. Tässä selityksessä keskeistä on se, että se liittyy väkivallan kulttuuriseen ja yhteiskunnan rakenteiden tasoon. Syy ongelmaan ei enää ole yksittäisissä poikkeusyksilöissä, vaan makrotason kulttuurisissa odotuksissa ja rakenteissa. Siinä mielessä nämä näkemykset selittävätkin arvio-

¹³ ”Baba s voza – kobyle legtše.”

¹⁴ Bjot znatšit ljubit.”

¹⁵ Silo ženštšiny v jejo slabosti.”

ni mukaan uskottavammin väkivaltaa parisuhteessa hyvin yleisenä ja laajalle levinneenä ilmiönä.

7.5 Parisuhdeväkivalta vallan ja kontrollin välineenä

Kaiken perheen vuorovaikutussuhteisiin liittyvän puheen keskelläkin työntekijät toivat varsin kirkkaana esiin näkemyksen siitä, että pohjimmiltaan parisuhteessa tapahtuvassa väkivallassa on aina kyse vallasta ja kontrollista. Väkivallantekijä käyttää väkivallan eri muotoja keinoina saavuttaa ja ylläpitää valta-asemaa suhteessa ja kontrolloida kumppaniaan. Välineitä tämän kontrollin saavuttamiseen voivat fyysisen väkivallan ja sillä uhkailun ohella olla myös monet muut väkivallan muodot, esimerkiksi liikkumisen ja rahankäytön valvominen ja rajoittaminen. Tällä tavoin väkivalta määriteltiin myös asiakkaille suunnatuissa esitteissä – niin Keskuksessa laadituissa kuin valtakunnallisen kriisikeskusten liiton tuottamissakin.

H6: Mutta mikä on perustavanlaatuisen syy? Valta ja kontrolli. Voit halutessasi tuntea valtaa.

Turvallisuus perheessä –esite: Kotona tapahtuva väkivalta (domašneje nasilie) on käyttäytymistapa, jonka päämääränä on vallan ja kontrollin saavuttaminen perhesuhteissa.

Vaihteli työntekijäkohtaisesti, käyttivätkö he tässä yhteydessä sukupuolisensitiivisiä ilmauksia ja määrittelivätkö he vallan ja kontrollin tavoittelemisen parisuhteessa nimenomaan miehille tyypilliseksi käyttäytymistavaksi. Puhetta sukupuolirooleista ja vallasta sekä väkivallan liittymisestä tähän kokonaisuuteen he kuitenkin tuottivat paljon pohtiessaan sukupuoliroolien ahtaita rajoja, niiden murrosta ja muutosta Neuvostoliiton jälkeen ja stereotyyppien toteutumatta jäämisestä aiheutuvaa ristiriitaa. Ahtaat sukupuoliroolit ja miehen tarve uusintaa valta-asemaansa väkivallan avulla määrittäytyivätkin keskeiseksi väkivallan selitykseksi.

H3: No, ajatellaan että on mies ja vaimo. Mutta nainen ajattelee eri tavalla kuin puolisonsa. Hän sanoo: ”Minä en aio istua kotona ja keittää puuroa, minäkin haluan ansaita rahaa.” --- Ja nainen lähtee myös toteuttamaan itseään. Mutta Luoja paratkoon, ettei mies ansaitsisi vähemmän. Koska hän haluaa säilyttää olemassa olevan hierarkian. Ja ehkä alistaa naisen. Hänen mielestään miehen pitää olla perheen pää. --- Ja kaikin keinoin hän alkaa palauttaa tilannetta ennalleen, takaisin tasapainoon. Eli lisätä valtaa ja kontrollia. Ja väkivalta – sehän on vallan ja kontrollin käyttämistä suhteessa toiseen ihmiseen.

Työntekijät kokivat nykyiset sukupuoliroolit usein todellisuutta vastaamattomiksi ja sekä miehille että naisille ongelmia ja paineita aiheuttaviksi. He toivat esiin sukupuoliroolien muutoksen viimeisten viidentoista vuoden aikana ja erityisesti kulttuuristen odotusten kovenemisen miehiä kohtaan. Neuvostoliitossa mies ja nainen toivat suunnilleen saman kokoisen pal-

kan perheen käyttöön. Sosialismin romahtamisen jälkeen perheen elättämiseen liittyvät asenteet ovat muuttuneet konservatiivisemmiksi: nyt mieheltä odotetaan, että hän kykenee elättämään perheensä ja naiselta, että hän keskittyisi kodinhoitoon. Rotkirch (2000, 249) on kuvannut Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen tapahtunutta muutosta perhe-elämän monetarisatioksi ja liittänyt siihen mieselättäjän ideaalin yleistymisen. Vaatimus perheen elättämisestä on miehille kova, eivätkä monet miehet pysty sitä täyttämään.

H4: Ja vielä sellainen muutos, ei ainoastaan taloudellinen --- vaan vielä muutos ajattelutavassa, sukupuoliroolien muutos [polurolevoi perevorot] varmaankin. Koska sosialismin aikana mies ja nainen toivat samanlaisen panoksen perheen talouteen, saivat käytännössä samankokoista palkkaa. Mutta muutosten myötä pääasiallinen taakka rahojen ansaitsemisesta on tullut miehen harteille. Asetetaan odotus: sinä olet mies, sinun täytyy. Eivät kaikki ole pystyneet sisäistämään sitä muutosta. Eikä kaikkia ole luotu tienaamaan. Ja miehet ovat alkaneet tuntea voimakasta stressiä.

Sukupuoliroolien ja ihmisten arjen, odotusten ja todellisuuden välille on siten syntynyt kuilu. Työntekijät kokivat, että miehen väkivalta puolisoaan kohtaan on usein seurausta miehen tyytymättömyydestä itseensä ja siihen, ettei pysty täyttämään kulttuurisia odotuksia. Tämä turhautuneisuus purkautuu väkivaltana naista ja mahdollisesti myös lapsia kohtaan. Mies kokee väkivallan hänen käyttöönsä jääneeksi keinoksi palauttaa valta-asema odotusten mukaiseksi.

H2: [K]uitenkin mies on leivänhankkija. Hänen täytyy elättää perhe. Tämä stereotypia rassaa niin miehiä kuin naitakiin. --- Ja tämä tyytymättömyys omaan itseen, tyytymättömyys elämään, jokinlaiseseen omaan kykenemättömyyteen näissä asioissa, se purkautuu aggressiivisuutena vaimoa ja lapsia kohtaan.

H4: [U]sein apua hakevat naiset, joiden mies on työtön, ja nainen elättää häntä, ja mies vielä pahoinpitelee naista. Eli mies toteuttaa itseään naisen kustannuksella. Ei itse kohota statustaan ja etsi itselleen työtä, vaan tekee sen nöyryyttämällä naista.

Työntekijät katsoivat, että usein myös naiset ovat aktiivisesti esittämässä miehille edellä kuvattuja vaatimuksia. He selittivät, että naiset ovat venäläisissä perheissä itse asiassa hyvin vahvoja, ja he odottavat ja vaativat vahvuutta myös miehiltä. Jälleen sukupuoliroolit törmäivät. Stereotyyppien mukaan miehen kuuluisi olla perheessä se vahvempi. Tässä tilanteessa mies ottaa avuksi väkivallan, käyttää väkivaltaa keinona osoittaa olevansa perheessä vahva, vahvempi kuin nainen.

H6: Itse asiassa meillä naiset ovat tulleet tosi vahvoiksi. Ja toisaalta he vaativat sitä voimakkuutta miehiltä. Ja miehet joutuvat umpikujaan: yhtäältä voimakas nainen, joka lannistaa miehen, toisaalta nainen vaatii voimakkuutta mieheltä. Ja tämä turhautuneisuus ja se, että mies fyysisen voiman avulla osoittaa naiselle, että minä olen merkityksellinen, olen voimakas. Ja on niin, että naiset itse ahdistavat miehet näihin kehyksiin. --- Eli mitä ahtaammat kehykset, sitä suurempi mahdollisuus kasvatetaan väkivallantekijä.

Työntekijöiden näkemyksen mukaan miehen itsetuntoa loukkaa, kun nainen ei olekaan heikko ja tarvitse miehen suojelusta ja voimakkuutta tuekseen, kuten asian kuuluisi vallitsevan sukupuolistereotypian mukaisesti olla. Mies turvautuu väkivaltaan tehdäkseen naisesta heikon ja osoittaakseen oman voimakkuutensa ja valtansa suhteessa naiseen. Liitän tähän Rotkirchin (2000, 112) kuvaaman miesten aseman haurastumisen venäläisessä perheessä Neuvostoliiton aikana sekä osin tähän liittyvän, neuvostoyhteiskunnassa esiintyneen huolen miesten demaskulinisaatiosta (mt., 268). Hieman hämmentävänä koin sen, miten voimakkaasti työntekijät asettivat roolien uusintamisen naisten vastuulle. Kiinnostavaa on myös se, miksi sukupuoli-rooleista, joiden ahtaus selvästi vaivaa sekä miehiä että naisia, halutaan niin tiukasti pitää kiinni venäläisessä yhteiskunnassa.

8 Miksi naiset kestävät: ongelman ratkaisemista vaikeuttavat tekijät

Tässä luvussa analysoin niitä yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia tekijöitä, jotka Keskuksen työntekijöiden käsityksen mukaan pidättelevät naisia väkivaltaisissa parisuhteissa. Ratkaisuksi väkivaltaongelmaan koettiin useimmiten nimenomaan ero, naisen lähteminen. Työntekijät pahoittelivat monissa yhteyksissä sitä, että miehiä on hyvin vaikeata saada kantamaan vastuuta teoistaan tai hoitamaan ongelmaansa. Sinänsä väkivaltaisten miesten kanssa työskentelemisestä oltiin kiinnostuneita, mutta miesten vastahakoisuuden ja ongelman syvien kulttuuristen juurien vuoksi tämän ratkaisun nähtiin toteutuvan hyvin harvoin.

Väkivaltaisesta suhteesta irrottautuminen on harvoin helppoa tai nopeata. Husso (2003, 243) on kuvannut väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautumista liikkeeksi lähtemisen ja jäämisen välillä. Työntekijät ilmaisivat välillä väsymyksensä ja turhautumisensa asiakkaina olevien naisten ambivalenssiin. He pystyivät kuitenkin nimeämään useita syitä, jotka tekivät naisten ratkaisun ja suhteesta lähtemisen vaikeaksi. Toisaalta he ymmärsivät asiakkaiden vaikeita tilanteita, mutta toisaalta pyrkivät ennen kaikkea muistuttamaan heitä siitä, että ulospääsytie umpikujalta vaikuttavastakin tilanteesta on aina olemassa, mutta se saattaa vaatia uhrauksia.

Työntekijöiden nimeämässä syissä, jotka vaikeuttavat väkivaltaisesta parisuhteesta lähtemistä korostuivat aiempaan esittelemääni suomalaiseen kirjallisuuteen verrattuna hyvin voimakkaasti taloudelliseen epäitsenäisyyteen ja erityisesti eron jälkeisen asumisen vaikeaan järjestämiseen liittyvät kysymykset. Myös yhteisön asenteista ja sen myötä vähäisestä läheisiltä tai viranomaisilta saatavasta tuesta työntekijät puhuivat paljon. Väkivaltaisessa suhteessa pidättelevät myös mm. psykologinen riippuvuus, rakkaus, sääli miestä, itseä ja lapsia kohtaan, syyllisyydentunne, häpeä ja ajatus perheen koossa pitämisen tärkeydestä.

8.1 Taloudellinen riippuvuus ja asumiseen liittyvät ongelmat

Sosialismin jälkeisen siirtymäkauden aikana naisten ja miesten palkkaerot Venäjällä ovat nousseet huomattavasti. Esimerkiksi eräs Keskuksen työntekijöistä, kaksi korkeakoulututkintoa suorittanut vaativaa työtä tekevä nainen kertoi ansaitsevansa noin 20 prosenttia miehensä palkasta. Työmarkkinat ovat segregoituneet. Naiset tekevät useimmiten huonosti palkattuja julkisen sektorin ja palvelualan töitä. Myös työttömyys oli ainakin vielä vuosituhannen vaihteen tilastojen mukaan naisistunutta: vuoden 1999 lopussa kaikista rekisteröidyistä työttömis-

tä noin 70 prosenttia oli naisia (Pavlenok 2003, 188). Yhteiskuntatieteilijät puhuvatkin Venäjällä työttömyyden ja köyhyyden feminisaatiosta (esim. Boiko ym. 2003, 56; Zabelina 2003, 35; Zdravomyslova 1996, 33). Myös kriisikeskuksissa tulee esiin se, että yhä useammat naiset ovat taloudellisesti riippuvaisia puolisoistaan.

H4: Hyvin usein hän [tyypillinen asiakas] kärsii taloudellisista vaikeuksista ja on taloudellisesti hyvin riippuvainen miehestään.

H6: Minä törmään siihen, että nainen ei voi tehdä sitä ratkaisua, että aukaisisi Gordionin solmun, joka olisi vain aukaistava. Hän ei voi erota miehestä ja muuttaa erilleen asumaan, koska hänellä ei ole varaa. Hänellä ei ole millä ruokkia lapset. Se on yleinen tilanne täällä.

Materiaaliset kysymykset korostuvat silloin, kun perheessä on lapsia. Erityisen vaikea tilanne on niille naisille, jotka ovat pienten lasten kotiäitejä, eikä heillä ole muuta ammattia. Harvan ansiotyössä käyvänkään naisen palkka riittää yksin lasten ruokkimiseen ja vaatettamiseen, puhumattakaan perheen asumisen järjestämisestä. Silloinkin, jos palkka saattaisi juuri ja juuri riittää lasten elättämiseen yksin, nainen saattaa tuntea syyllisyyttä siitä, ettei pystyisi yksin tarjoamaan lapsille samaa elintasoja kuin yhdessä miehen kanssa. Yhteiskunta ei merkittävästi tue yksinhuoltajien taloudellista selviytymistä.

H2: Luonnollisesti kun on pieniä lapsia ja nainen esimerkiksi ei käy töissä eikä hänellä ole ammattia, eikä hän pysty elättämään itseään, mutta mies huonoimmassakin tapauksessa ansaitsee ja pystyy elättämään perheen. Tämä materiaallinen puoli on tärkeässä roolissa. Jos esimerkiksi mies elättää perheen hyvin, mutta on väkivaltainen. Mutta nainen on jo tottunut tiettyyn elintasoon, ja hän on hyvin peloissaan. Hän sanoo, ettei pystyisi materiaalisessa mielessä antamaan lapsille samaa, minkä heille antaa isä.

Miestä on usein vaikeata, ellei mahdotonta, saada maksamaan kunnollisia elatusmaksuja. Boikon ym. (2003, 53) mukaan joka toisella eronneella äidillä on ongelmia elatusmaksujen saamisessa entiseltä puolisoiltaan. Keskuksen työntekijän liittivät ilmiön siihen, että usein kuukausittaiset tulot saadaan useammasta eri lähteestä. Päätoimen palkastakin suuri osa saateen maksaa pimeänä. Myös yksityisyrittäjiltä elatusmaksujen saaminen on hyvin hankalaa. Taloudelliset uhraukset ovat usein välttämättömiä, ennen kuin nainen saa väkivallan varjon väistymään elämästään. Toisaalta työntekijät kokivat, että usein miehen tulot, jotka naista suhteessa pitelevät, eivät ole niin suuret, että niiden takia kannattaisi uhrata itsensä, lapsensa ja terveytensä.

H6: Ja hän tekee valinnan: hän uhraa itsensä, perheensä, lapsensa ja psyykkisen ja fyysisen terveytensä ehkä jopa kuvitellun materiaallisen hyvinvoinnin vuoksi. Koska ei siellä mitään isoja rahoja ole. Kun mies käyttäytyy siten, hän on usein myös alkoholisti. Mutta hyvin tai huonosti, yhtä kaikki hän elättää perheen jotenkin.

Vieläkin suuremmaksi ja kipeämmäksi kysymykseksi kuin perheen ruokkimisen ja vaatettamisen, työntekijät nostivat kuitenkin asumisen. Tämä aihe tuli hyvin usein esiin niin haastattelussa kuin vapaamuotoisemmissakin keskusteluissa. Suomessakin henkilöä kohti käytössä oleva asuinneliömäärä on länsimaisten vertailujen mukaan melko pieni, mutta Venäjällä asutaan huomattavasti tiiviimmin. Noin kaksi kolmasosaa kaikista asunnoista on yksiöitä ja kaksioita. Keskimääräinen asuinpinta-ala asukasta kohti oli 1990-luvun lopussa 19,7 m².¹⁶ (UNECE 2004.) Kokemukseni mukaan on tavallista, että nelihenkkinen perhe asuu kaksiossa, jopa yksiössä. Kokonaisia perheitä asuu myös asuntoloissa. Kiinnitin Iževskissä oloni aikana huomiota siihen, kuinka monet yliopisto-opettajat asuivat pienissä asuntolahuoneissa. Esimerkiksi siinä yliopiston asuntolassa, jossa itse asuin, yksi viidestä kerroksesta oli varattu kokonaan henkilökunnan asumiseen.

Asumisen ongelmat heijastuvat Keskuksen asiakastyöhön hyvin konkreettisesti. Asumisaika turvakodissa oli rajattu kahteen viikkoon, sillä sen pelättiin muuten muuttuvan helposti asuntolan kaltaiseksi asumispalveluksi pitkäaikaisille asiakkaille. Keskuksen työntekijät kirjoittivat usein asiakkaille puoltoja, joiden avulla näiden olisi helpompi saada asuntolapaikka kaupungilta. Toisaalta kaupunginhallinnosta jo valitettiin, ettei kaikkia asuntolahuoneita voida myöntää turvakodin kautta tuleville asukkaille.

Keskusteluissani työntekijöiden kanssa asuntokysymys muodostui kaikkein useimmin esiin nostetuksi syyksi, joka estää naisia jättämästä väkivaltaista avioliittoa. Naisilla ei kerta kaikkiaan ole, minne lähteä tai minne mennä turvakodissa vietetyn ajan jälkeen. Sen vuoksi monet palaavatkin turvakodista kotiin miehen luo. Useimpien naisten rahat eivät riitä edes väliaikaisen asunnon vuokraamiseen. Asunnon ostaminen ei Keskuksen työntekijöiden mukaan ole nykyisellään mahdollista kuin aivan harvoille – edes kahden ansiotyössä käyvän vanhemman perheet eivät pysty ostamaan asuntoja nykyisin.

H6: Asunnon hankkiminen on meillä todella kallista. Voit laskea, jos keskipalkka Udmurtiassa on neljä tai viisi tuhatta [ruplaa, n. 110-140 euroa]. Ja neljä tuhatta on jo hyvä, normaali palkka, keskipalkka. Tänne tulee asiakkaita, joiden palkka on neljä tuhatta tai vähemmän. Hankkiakseen asunnon täytyy muutama vuosi olla nälässä. Hypoteekkilainat ja kaikki mahdollisuudet ostaa asunto luotolla ovat silkkaa valetta! Vain hyvin toimeentulevia varten. Lain mukaan sellainen mahdollisuus on, mutta käytännössä ei. Ihmisillä ei ole rahaa, heillä ei ole mahdollisuutta tehdä sitä.

H5: Ostaa asunto, se on käytännöllisesti katsoen mahdotonta ylipäättään. Niistä naisista, jotka ovat riippuvaisia [taloudellisesti miehistään] ja jopa niistä, jotka ovat riippumattomia vain aivan yksittäiset pystyvät ostamaan jonkinlaisen asunnon. Ja perheetkin, jopa jos perhe haluaisi ostaa itselleen

¹⁶ Vastaava luku Ruotsissa ja Ranskassa oli peräti 43 m². (UNECE 2004.)

asunnon, vain harvat voivat se nykyisillä asuntojen hinnoilla ja perheenjäsenten nykyisillä palkoilla tehdä.

Perusratkaisu erotilanteessa onkin se, että asunto jaetaan puolisoitten kesken tai vaihdetaan kiinteistövälitystoimiston avustuksella kahteen pienempään. Asunnon jakaminen tai vaihtaminen kahteen pienempään ei ole aina helppoa. Jos asunto on pieni, esimerkiksi yksiö, ja sijaitsee vähän arvostetulla alueella, on sen vaihtaminen kahteen pieneenkin huoneeseen silkka mahdollisuus ilman suuria välirahoja. Kaksionkaan vaihtaminen ei aina onnistu, jollei mies esimerkiksi suostu siihen, että se vaihdettaisiin kahteen huoneeseen yhteisasunnossa eli kommunalkassa¹⁷. Merkittävä osa Neuvostoliiton aikana valtion omistuksessa olleista asunnoista on viime vuosikymmenen aikana yksityistetty. Yksityistämisen seurauksena avioparin asunto on puoliksi naisen ja puoliksi miehen omistuksessa, ja tämä aiheuttaa omat ongelmansa erotilanteessa.

MJ: Minkälaisia vaihtoehtoja naisilla on asutokysymyksen ratkaisemisessa?

H6: Asutokysymyksen? Tilannetta vaikeuttaa tämä: Meillä tapahtui yksityistäminen ja sen jälkeen, kun asunnoista tuli yksityisomaisuutta, omistajia ei voi pakottaa sopimaan [siitä, mitä asunnolle tehdään]. Esimerkiksi mies ja vaimo ovat kahdestaan yksityistäneet asunnon, ja on käytännössä mahdotonta pakottaa miestä myymään oma osuutensa. Eli jos asunto on yksityistetty – ja nyt yli 50 prosenttia, 70 prosenttia asunnoista on yksityistetty – on vaikeata tehdä mitään. Naiselle jää vain yksi ulospääsytie: myydä oma osuutensa. Mutta kuka ostaa osuuden? Vieläpä ei huoneen, vaan osuuden. On epäselvää, mikä pinta-ala, tai pinta-ala on ymmärrettävä, mutta mikä huone on kiinnitetty räyhääjän asuntoon. Tämä on suuri ongelma, sanon sen vakavissani.

Tilanne on ainakin juridisessa mielessä jonkin verran helpompi siinä tapauksessa, jos asuntoa ei ole yksityistetty, vaan se on edelleen yhteiskunnan omaisuutta. Silloin mies voidaan eron yhteydessä oikeuden päätöksellä siirtää pois kirjoilta asunnosta sillä perusteella, ettei hän ole enää perhesuhteessa muihin asunnossa asuviin.

Asunnosta luopuminen on naiselle usein erittäin vaikeata. Usein asuntoa on vuosien mittaan rakkaudella itse remontoitu, laitettu kuntoon ja sisustettu. Nainen tuntee syyllisyyttä myös siitä, että ei jätäkään asuntoa perinnöksi lapselleen tai lapsilleen. Pysyvää asuntoa voi epävarmoissa taloudellisissa oloissa pitää myös jonain pysyvänä, turvaa tuovana tekijänä yhteiskunnassa, jossa asunnottomuus on suuri ongelma. On ymmärrettävää, että ihminen muutenkin vaikeassa ja epävarmassa tilanteessa välttää viimeiseen saakka omasta asunnostaan luopumista ja asuntolaan muuttamista. Lisäksi on syytä muistaa, että asunto ei ole vain asunto ja materiaallinen hyödyke. Kyse on kodista, joka on ihmiselle rakas ja turvallisuutta tuottava – jopa

¹⁷ ”Kommunalka” (kommunalnaja kvartira) oli varsin yleinen asumismuoto Neuvostoliiton aikana, ja niitä on jonkin verran jäljellä edelleen. Kommunalkassa kullakin perheellä on yksi tai joskus useampia huoneita omassa käytössään, kun taas keittiö ja saniteetitilat jaetaan muiden samassa kommunalkassa asuvien perheiden kanssa.

silloin, kun rationaalinen ratkaisu olisi kodin jättäminen nimenomaan oman turvallisuuden ja terveyden takia.

Lee Ann Hoff (1990, 185) on kritisoinut voimakkaasti vaatimusta siitä, että naisen täytyy väkivaltaisesta parisuhteesta irrottautua jättää kotinsa. Sen sijaan, että kysymme, ”miksi nainen ei lähde”, meidän tulisi kysyä ”miksi hänen pitäisi lähteä”, kirjoittaa Hoff. Nainenhan on väkivallan uhri, ei syyllinen. Lisäksi Hoff vetoaa siihen, että koti on usein katsottu naisen paikaksi, naisen omimmaksi näyttämöksi. Hänen mukaansa se, että miltei aina pahoinpidelty nainen joutuu jättämään kodin pelastaakseen itsensä ja lapsensa, kertoo siitä, että väkivallan käsittelemisessä yhteiskunnallisena ongelmana on epäonnistuttu.

Taloudellisten ja asumisen järjestämiseen liittyvien kysymysten korostunut esiin nouseminen ei tarkoita sitä, että parisuhdeväkivalta olisi huomattavasti toimeentulevan yhteiskunnan osan erityisongelma. Väkivaltaa esiintyy kaikissa yhteiskuntaluokissa ja sille ovat alttiita niin köyhät kuin rikkaatkin. Keskuksen työntekijät arvelivat, että hyvin toimeentulevilla ja taloudellisesti puolisoistaan riippumattomilla naisilla vain on useammin muitakin keinoja irrottautua väkivaltaisesta suhteesta, kuin kriisikeskuksen tai turvakodin asiakkaaksi tulo. Heillä saattaa olla paikkoja, joissa yöpyä tai taloudellinen mahdollisuus hankkia itselleen väliaikainen asunto sekä paremmat mahdollisuudet hankkia myös selviytymistä tukevaa apua maksullisiltakin palveluntarjoajilta, esim. yksityisiltä psykologeilta ja psykoterapeuteilta, kuten myös maksullisia juristin palveluita.

Toisaalta keskuksen asiakkaana oli ollut uusrikkaidenkin vaimoja. Uusrikkaiden keskuudessa on tavanomaista ja hyvin arvostettua, että nainen on kotirouva. Naisen mahdollisuus jäädä kotiin kertoo nyky-Venäjällä hyvästä varallisuudesta. Rikkaan miehen kotirouva on luonnollisesti taloudellisesti hyvin riippuvainen miehestään. Keskuksen työntekijät arvelivat, että taloudellisesti hyvin toimeentulevien ja ylempiin yhteiskunnan kerroksiin kuuluvien naisten voi olla jopa vaikeampaa hakea apua tai irrottautua väkivaltaisesta suhteesta – niin taloudellisen riippuvuuden kuin voimakkaan onnellisuusmuurinkin vuoksi.

Piispa (2004, 15) koki tutkimuksensa aikana hämmentäväksi sen, että nuorten naisten, jotka usein eivät ole taloudellisesti kovin riippuvaisia puolisoistaan, ei tuntunut tilastojen valossa olevan sen helpompaa jättää väkivaltaisia parisuhteitaan. Onkin syytä suhtautua kriittisesti taloudellisen epäitsenäisyyden merkitykseen ensisijaisena tai tärkeimpänä suhteessa pidättelyvänä tekijänä. Lähtemistä vaikeuttava tekijä se on varmasti. Toisaalta se voi olla naisille myös

konkreettisuudessaan helposti sanoiksi puettava ja muiden kanssa jaettava syy pysytellä kiipeässäkin parisuhteessa, ja sen vuoksi tulla korostuneesti esiin kriisikeskuksen arjessa. Nais-ten ei kuitenkaan näytä olevan helppoa irrottautua väkivaltaisista parisuhteistaan, vaikka asu-minen ja taloudellinen toimeentulo olisi eron jälkeen taattu. Syitä täytyy siis etsiä myös muu-alta.

8.2 Pyhä perhe ja ulkopuolisten asenteet

Työntekijät toivat voimakkaasti esiin, että pahoinpidelty nainen ei useinkaan saa yhteisön tu-kea valintaansa irrottautua väkivaltaisesta parisuhteesta. Parisuhdeväkivaltaa ei venäläisessä yhteiskunnassa välttämättä mielletä ongelmaksi, jonka ratkaisu voisi olla avioero. Monet vanhemmat naiset, kuten äidit ja anopit, ovat eläneet koko ikänsä väkivaltaisessa suhteessa ja he sanovat naisille, että perhe täytyy pitää koossa. Väki-valta koetaan osaksi avioliittoa. Vai-mon tulee kaikesta huolimatta pysyä aviomiehensä kanssa.

H2: Monet vanhemman sukupolven naiset – äidit, anopit – ovat koko elämänsä ajan sietäneet väki-valtaa aviomiehensä taholta. He sanovat tyttärilleen ja miniöilleen, että on naiset rooli kärsiä. ”Si-nun on kestettävä”.

Naista neuvotaan sietämään väkivaltaa ja häntä kehoitetaan ajattelemaan, että pahempaakin on olemassa. Väkivallan vakavuutta vähätellään ja naista saatetaan syyllistää tapahtuneesta. Vä-kivaltaa pidetään perheen sisäisenä asiana, josta ei kuulu puhua, ja joka tulee myös ratkaista kotona. Ulkopuolisten ei pidä siitä tietää eikä siihen puuttua. Naiset tuntevat häpeää sukulais-ten ja naapurien edessä. He häpeävät väkivallan kohteeksi joutumista ja pitävät sitä omana syynään. Tämä johtaa siihen, että naiset salaavat ongelman ja peittävät väkivallan jäljet. Per-heen pitäminen yhtenäisenä ja kasvojen säilyttäminen määrittäyty tärkeämmäksi kuin naisen terveys ja turvallisuus.

H2: Ensiksikin on häpeällistä tehdä asiasta julkinen [”vynosit sor iz izby”, tuoda riita mökistä ulos]. Ja yleensä naiset ylipäättään yrittävät vaieta. He saattavat jopa maalata mustelmia piiloon ja hävetä sitä. Ylipäättään he ensiksikin ovat kasvaneet perheissä, joissa on sellainen sääntö, että per-heen salaisuudet on pidettävä ja riitoja ei viedä kodin seinien ulkopuolelle. Ja siksi nainen ajatte-lee, että hän on itse syyllinen. Joskus hänelle puhutaan siitä. Esimerkiksi vanhemmat sanovat, että mehän sanoimme, älä mene sen miehen kanssa naimisiin. Menit, joten nyt saat kärsiä.

Monet naiset ovat nähneet tai kokeneet väkivaltaa jo lapsuuden kodissaan ja siitäkin syystä heillä voi olla käsitys väkivallan normaaliudesta ja toisaalta opittu ajatus siitä, että väkivallas-

ta ei saa puhua perheen ulkopuolella. Voi käydä myös niin, että kun nainen rohkaistuu puhumaan ongelmasta, häntä ei uskota tai hänen kokemustaan vähätellään.

H4: Monet naiset pitävät tällaisia ihmissuhteita normaaleina. Heidän perheissään on ollut väkivaltaa ja sieltä lähtien tämä kaikki on heillä ”meidän perheen asioita, ei pidä viedä riitaa ulos mökistä”. Ratkaiskaa ongelmanne kotona.

H2: Joskus on niinkin, että muut ihmiset eivät yksinkertaisesti usko, että perheessä tapahtuu sellaista. Koska töissä mies on toisenlainen, ja naapureiden ja sukulaisten kanssa hän saattaa olla hyvin rakastettava ja kohtelias. Mutta kotona hän pahoinpitelee läheisiään.

Naisia myös syyllistetään siitä, että he ovat aiheuttaneet tapahtuneen itse. Ulkopuoliset saattavat esimerkiksi todeta, että juopuneen kanssa ei pidä mennä haastamaan riitaa. Joskus väkivallan uskotaan johtuvan siitä, että nainen on huono vaimo tai huono perheenemäntä. Usko siihen, että naiset itse provosoivat väkivaltaa nalkuttamalla, elää yhteiskunnassa voimakkaana, vaikka kriisikeskukset yrittävätkin sitä vastaan taistella.

H3: Tässä on se sama juttu, että todella usein syyllistetään naista, koska mies juo.

MJ: Millä tavalla syyllistetään?

H3: Olet itse syyllinen – pitikö mennä ärsyttämään humalaista. Tiedät kai, että juopunut saattaa lyödä. Mitäs aloit kritisoida sitä, esimerkiksi.

H4: Hyvin usein meidän yhteiskunnassamme syytetään myös naista siitä, että hänen perheessään tapahtuu sellaista. Olet turhanpäiväinen nainen, huono emäntä – olet ansainnut sen, että sinua kohdellaan tuolla tavalla. Hyvin usein tuollainen näkökulma on vallalla myös oikeusviranomaisilla. Eli hekin ovat sitä mieltä, tai monet heistä, että perheessä kaikki riippuu molemmista. Että he ovat 50-50 syyllisiä tapahtuneeseen. Eli nainen on syyllistynyt johonkin, hän on saanut riidan aikaan provosoimalla, kuten ihmiset meillä usein sanovat.

Naisia kiinnittää väkivaltaisiin parisuhteisiin myös se, että avioerojen melko suuresta määrästä huolimatta eronneen naisen status koetaan venäläisessä yhteiskunnassa alhaisemmaksi. Nainen saattaa pelätä, että ihmiset tuomitsevat hänen ratkaisunsa.

H3: Tietenkään nykyisin sitä ei yhteiskunnassa ikään kuin myönnetä. mutta se on joka tapauksessa olemassa, että eronneen naisen status ei ole ihan täysarvoinen. Yksinhuoltajaäiti [mat-odinotška]. No sellaisia, sanokaamme, loukkaavia nimityksiä.

Paine perheen pitämiseen koossa onkin yksi keskeisiä naista väkivaltaisessa parisuhteessa pidätteleviä asioita. Ympäristö painostaa naista jatkamaan suhteessa, sillä perheen säilyttäminen on kuitenkin kaikkein tärkeintä. Venäläiset naiset on kasvatettu ajattelemaan perhettä aina elämän ykkösprioriteettina. Lisäksi nainen pelkää, kuinka hän selviytyisi yksin lasten kasvatamisesta ja elättämisestä. Ajatus siitä, että lapsella on oltava isä, oli tämä sitten minkälainen tahansa, estää naista lähtemästä. Työntekijät kuitenkin kyseenalaistivat tämän ajatuksen järjestyksen.

H2: ... lapsi tarvitsee isän. Ihan minkälaisen vaan, kunhan on isä. Ja (...) naisen on kestävä.

H3: Ja jotkut käyttävät kilpenään sitä, että lapsi tarvitsee isän. Niin, lapsella täytyy olla isä. Mutta sellainen – tarvitseeko lapsi sellaista isää?

Huomasin perheen ensisijaisuuden venäläisessä arvomaailmassa tulevan esiin myös siinä, että naiset peilaavat hyvin monia ratkaisuja lasten tilanteen kautta: mitä tämä merkitsee lasten kannalta? Työntekijät sanoivat, että monet naiset eivät esimerkiksi halua nostaa oikeusjuttua miestä vastaan, koska miettivät, mitä tarkoittaisi lapsen kannalta se, että isä joutuisi vankilaan. Toisaalta siinä missä suhteessa pysyttelemistä perustellaan lasten oikeudella isään, käytetään myös eroamisen perusteluna lasten etua:

H4: Ja vielä, kun he ovat tekemässä ratkaisua, kun he näkevät, että sellainen käytös isältä vaikuttaa erittäin negatiivisesti lapseen. Koska lapsi alkaa lähteä pois kotoa, hän alkaa menestyä huonosti koulussa ja käyttäytyä huonosti. Ja vaikka hyvin monet selittävät haluttomuuttaan erota miehestä sillä, että lapset tarvitsevat isän, niin kun he näkevät, että lapsiin tämä kaikki vaikuttaa negatiivisesti, he yleensä päättävät nopeammin, mitä tehdä ja ratkaisevat ongelman.

Paine perheen pitämiseen koossa ja parisuhteen säilyttämiseen ei koskaan tule vain ulkoa päin. Jokaisessa parisuhteessa – väkivaltaisessakin – on myös omat hyvät hetkensä. Työntekijät mainitsivat usein teorian parisuhdeväkivallan jaksottaisesta luonteesta.

H4: Perheväkivallan luonne on sellainen, että usein nainen ajattelee selviävänsä ongelman kanssa. Väkivallantekijä käyttäytyy eri aikoina eri tavoin, hän lupaa parantaa tapansa, hän lupaa muuttua. Ja naiset uskovat viimeiseen saakka, että kaikki voi muuttua. Vuosien mittaan väkivalta muuttuu yhä julmemmaksi. Nämä kaudet, joista kerroin. Eli koska väkivalta on syklistä ja sen kehityksessä on tiettyjä vaiheita. Ja on ”kuherruskuukausi”, kun pahoinpitelyn jälkeen mies muuttuu, lupaa ettei väkivalta tule toistumaan ja nainen uskoo, että kaikki voi muuttua. Mutta ”kuherruskuukausi” menee ohi, ja sitten väkivalta toistuu jälleen.

Keskuksen vapaaehtoistyöntekijöille tarkoitettussa oppaassa väkivaltatilanteiden kerrotaan kehittyvän jaksottaisesti seuraten kolmivaiheista kehää. Ensimmäistä vaihetta kuvataan jännityksen tiivistymiseksi, uhkan tunteeksi ja pieniksi henkisiksi tai fyysisiksi loukkauksiksi. Toinen vaihe on itse vakava väkivaltatilanne. Väkivaltatilannetta seuraa hyvä ajanjakso, ”kuherruskuukausi”, jonka aikana mies pyytelee anteeksi käyttäytymistään ja vannoo muuttavansa tapansa. Hän saa naisen jälleen uskomaan parempaan tulevaisuuteen. Ennemmin tai myöhemmin kaikki syklin vaiheet kuitenkin toistuvat jälleen. Väkivallan jaksottaisuutta ovat suomalaisessa kirjallisuudessa kuvanneet esimerkiksi Lehtonen ja Perttu (1999, 53-55).

Olennaista ajatuksessa parisuhdeväkivallan syklisestä luonteesta on sen huomaaminen, että väkivallantekijä ei ole naiselle vain väkivallantekijä, vaan myös oma rakas puoliso ja lasten isä. Hyvät ja huonot hetket vuorottelevat, ja hyvät ajat saavat naisen uskomaan tulevaisuuteen ja suhteen jatkumiseen. Määrällisesti Keskuksen työntekijät puhuivat naisen väkivaltaista miestänsä kohtaan tuntemasta rakkaudesta ja kiintymyksestä yllättävän vähän verrattuna ulko-

puolisten asenteisiin tai taloudelliseen riippuvuuteen. Uskoisin tässä oltavan kuitenkin aivan lähtöön ja jäämiseen liittyvän ambivalenssin ytimessä. Pahoinpitelijä on samanaikaisesti myös rakas ja luotettu, kaikkein läheisin ihminen. Eroaminen olisi helppoa, jos avioliitto olisi pelkästään huono, satuttava ja täynnä väkivaltaa. Keskinen (2005, 361) on arvostellut sitä, että väkivaltaa kokeneeseen naiseen kohdistetaan usein liian raskaita vahvan ja autonomisen toimijuuden odotuksia. Naisten odotetaan katkovan tunnesiteet täysin ja toimivan autonomisina yksilöinä kohdatessaan entisiä miehiään oikeudenkäynneissä, solmiessaan sopimuksia ja tehdessään rikosilmoituksia. Vahva rationalisoiva ote ja toimijuuden korostaminen sulkee pois uhrikokemuksia ja tunnesiteistä puhumista.

8.3 Epävarmuus selviämisestä, pelko ja psykologinen riippuvuus

Vaikka työntekijät puhuivat paljon asiakkainaan olevien naisten taloudellisesta riippuvuudesta miehistään, nostivat he sitäkin tärkeämmäksi naisia väkivaltaisissa parisuhteissa pidätteleväksi tekijäksi psykologisen riippuvuuden. Nainen pelkää, että ilman miestä hänellä ei ole ketään, hän ei saa tukea mistään. Työntekijät liittivät naisten psykologisen riippuvuuden puolisoistaan myös venäläiseen yhteiskuntaan, sen autoritäärisiin perinteisiin ja epävarmaan nykytilaan. Yhteiskunnassa oleva pelko ja epävarmuus heijastuu myös lähisuhteisiin ja perheisiin. Jos yhteiskuntaan ei voi luottaa eikä se tarjoa vaihtoehtoisia tukiverkostoja, on turvattava siihen läheiseen ihmissuhteeseen, joka sattuu vierellä olemaan.

MJ: Ovatko naiset usein taloudellisesti riippuvaisia miehistä?

H2: Mitä sanoisin? Kyllä. Mutta kaikkein useimmin kyse on psykologisesta riippuvuudesta ja jälleen kerran jonkinlaisesta... [välissä nauhan kääntäminen] ...on lapsia, pieniä lapsia. Ja nainen sanoo: ”Kuinka kasvatan lapseni yksin? Minulla tulee olemaan vaikeata.” Eli se pelottaa häntä, hän pelkää tulevaisuuttaan.

H1: Mielestäni ihmisten kypsyttömyys [vaikeuttaa ratkaisuja]. Läheisriippuvuus, riippuvaisuus muista, toisesta ihmisestä. Kaikki nämä ovat merkkejä ihmisten kypsyttömyydestä. On syvällä olevia syitä, jotka tulevat perheestä ja juontavat viime kädessä yhteiskuntajärjestelmäämme. Uskon, että tämä kaikki liittyy yhteen. Eli miten ihminen voi olla aikuinen, kuinka hän voi olla kypsä jos hän pelkää koko ajan. Tämä pelko. Pelko sen edessä, mitä maassa tapahtuu, sen edessä, mitä voi olla tällainen autoritäärisuus.

Osana väkivaltaiseen parisuhteeseen kuuluu, että väkivallan uhria jatkuvasti lannistetaan ja nujerretaan, ja hänen kykyjään ja aikaansaannoksiaan vähätellään. Naisen on hyvin vaikeata uskoa itseensä ja selviytymiseensä tilanteessa, jossa hän jatkuvasti kuulee, että hänestä ei ole mihinkään, hän ei pärjää, hän ei selviäisi ilman puolisoa, että hän on heikko ihminen ja toivoton tapaus. Naiset kärsivät usein myös elämäkokemuksen mukanaan tuomasta toivottomuu-

dentunteesta: he eivät jaksa uskoa muutokseen, sillä ovat yrittäneet niin monta kertaa ja aina epäonnistuneet. He uskovat kaikkien ponnistusten muutoksen aikaansaamiseksi olevan tuloksettomia. Työntekijöiden tulkinnan mukaan tämä johtuu siitä, että naiset yrittävät usein muuttaa toisen ihmisen käyttäytymistä tai muita asioita, joiden muuttaminen ei ole heidän vallas- saan, sen sijaan että tekisivät itseään ja omaa turvallisuuttaan koskevia rakentavia ratkaisuja.

H2: [U]lospääsytie on aina. He eivät vain usko, ja luovuttavat. On vain vähän ihmisiä, jotka suostuvat menemään pidemmälle. Suostuvat työskentelemään itsensä kanssa muuttuakseen.

MJ: Mitä luulette, miksi he ajattelevat, ettei ulospääsytietä ole?

H2: Heidän elämäkokemuksensa on saanut heidät ajattelemaan, että kaikki ponnistukset ovat tuloksettomia, ne eivät johda mihinkään muuhun kuin voimien ja energian hupenemiseen. Ylipäätään on tyypillistä läheisriippuvaisille ihmisille ja perheväkivallan uhreille, että he ovat kuluttaneet voimiaan väärään asiaan. He ovat käyttäneet paljon voimia muuttaakseen asioita, jotka eivät ole heidän muutettavissaan. --- Ja he kärsivät vuosia, yrittävät muuttaa jotain, sopeutua, ja se vie kaikki heidän voimansa. Ja mihinkään rakentavaan, mihinkään myönteiseen ei yksinkertaisesti enää riitä voimia.

Puhuessaan psykologisesta riippuvuudesta työntekijät käyttivät usein käsitettä läheisriippuvuus (so-zavisimost). Suomessa läheisriippuvuuden käsite on viime vuosina jossain määrin leimautunut, ja monet feministisesti suuntautuneet väkivaltatutkijat ovat halunneet sanoutua käsitteestä irti naista syyllistävänä. Esimerkiksi Husso (2003, 119) on arvostellut läheisriippuvuus-käsitteen käyttöä siitä, että se jättää huomiotta väkivaltaisessa parisuhteessa elämisen vaikutukset naisiin, sysää vastuun lapsuuden kokemuksille ja jo siellä opituille ihmissuhdemalleille sekä tukee osaltaan myyttiä siitä, että väkivallan kohteeksi joutuneet naiset ovat ”tiettyä naistyyppiä” – väkivaltaista kohtelua kaipaavia ja siihen suostuvia masokisteja. Kriittikki lienee ainakin osin aiheellista. Toisaalta aineistoni työntekijät eivät liitä läheisriippuvuuden syntyä yksioikoisesti lapsuuden kokemuksiin. Hyvin usein läheisriippuvuudeksi nimetyt piirteet, joita he asiakkaisaan tunnistavat, ovat ennemminkin väkivallan seurauksia kuin syitä sille, että juuri nämä naiset ovat päätyneet väkivaltaisiin suhteisiin. Tässä mielessä käsite kuvanee melko hyvin sellaisten asiakkaiden tilannetta, jotka ponnistelevat tuloksetta muuttaakseen toisen ihmisen käyttäytymistä, koska heidän on vaikea kuvitella elämää ilman tätä.

Työntekijät puhuivat myös siitä, että toivottomuudentunteen ohella myös itsekunnioituksen puute, joka juontaa mahdollisesti jo naisen lapsuuden perheestä, saattaa vaikeuttaa hänen irrottautumisestaan väkivaltaisesta parisuhteesta. Naiset ovat lapsuudesta lähtien tottuneet esimerkiksi henkiseen väkivaltaan ja pitävät sitä osana elämää, jota vastaan ei kannata pyristellä.

H2: Naisilla, jotka ovat kasvaneet toimimattomissa perheissä, on matala itsearvostus. Ja he ikään kuin tottavat lapsesta saakka sellaiseen kohteluun eli kritiikkiin, vähättelyyn, piikikkäisiin huomautuksiin. He suhtautuvat siihen jonain epämiellyttävänä, mutta kuitenkin normina elämässä. Siksi he kestävät hyvin pitkään.

Työntekijät luettelivat hyvin paljon asioita, joita heidän asiakkainaan olevat naiset pelkäävät. He pelkäävät miehen uhkauksia, tuomitsemista ulkopuolisten taholta, yksin jäämistä, lasten kasvattamista yksin, toimeentulon järjestämistä... Naiset pelkäävät muutoksia ja ratkaisujen tekemistä, sillä väkivaltaisessa parisuhteessa he ovat pitkään eläneet toisen ihmisen kontrollin alaisina, tekemättä itsenäisiä päätöksiä. Kotoa ja parisuhteesta lähteminen voi tuntua ylivoimaisen pelottavalta, kun on vuosikausia kuullut, ettei kykene mihinkään eikä koskaan pärjäisi yksin.

H4: Lisäksi hän pelkää – pelko on tunnusomaista kaikille naisille. Erilaisia pelkoja. Hän pelkää miehen uhkauksia. --- Pelko lasten puolesta, että hän ei selviä kasvattamisesta. Pelko, että hän ei pysty ruokkimaan lapsia, sillä palkka on yleensä hyvin pieni. Pelko, että ulkopuoliset tuomitsevat. Pelko olla... no, eronneen status ei ole kovin korkea. Yksin jäämisen pelko. --- Muutosten pelko varmaankin. Koska hän on pitkään ollut toisen ihmisen kontrollissa, hän pelkää tehdä ratkaisuja. Ylipäätään hänestä tuntuu, että ulospääsyä tilanteesta ei ole.

Husso (2003, 82) on korostanut väkivallan kohteena olleiden naisten pelko selityksenä parisuhteiden jatkumiselle ja painottanut sitä, että väkivallan pelossa eläminen lamaannuttaa ja tekee naiset usein myös riippuvaiseksi huolenpidosta. ”Tilanteissa, joissa suhteet muihin ihmisiin ovat eristäytymisen myötä tyrehtyneet ja väkivaltainen kumppani on ollut ainut kiinnipitävä ja välittämistä ilmaiseva ihminen, moni aineistoni naisista kirjoittaa palanneensa toistuvasti takaisin miehensä luokse”, kuvaa Husso (mt., 83).

Naiset pelkäävät myös hyvin konkreettisesti miehensä kosta erotilanteessa. Monien tutkimusten mukaan eron vaihe on väkivaltaisessa parisuhteessa kaikkein vaarallisinta aikaa (esim. Husso 2003, 164; Piispa 2004, 66). Ei ole tavatonta, että naisen alkaessa puhua eroamisesta mies uhkaa tappaa hänet ja mahdollisesti myös toteuttaa uhkauksensa. Samasta syystä – koston pelosta – naiset jättävät myös rikosilmoituksia tekemättä. Pelosta ja koston uhkasta on myös vaikeata päästä irti eron jälkeenkään. Monet parit jatkavat asunnonsaantivaikeuksien takia yhdessä asumista vielä pitkään eron jälkeen, ja väkivalta voi jatkua. Venäjällä ei ole lakia lähestymiskiellosta. Mahdollinen väkivallantekijän vankeustuomiokin lykkää vain koston uhkaa tuonemmaksi: nainen pelkää, että vankilasta päästyään mies ei epäröi pahoinpidellä häntä hengiltä.

8.4 Välinpitämättömät oikeusviranomaiset ja puutteellinen lainsäädäntö

Samat asenteet, jotka estävät naista puhumasta ongelmasta lähipiirissään ja hakemasta tukea ympärillään olevilta ihmisiltä, koskevat myös miliisiä ja tuomioistuimia. Työntekijät kertoivat miliisin vastahakoisuuden hoitaa parisuhdeväkivaltajuttuja ilmenevän naisten epäystävällisenä kohteluna, karkeana ja tahdittomana käyttäytymisenä sekä kieltäytymisenä rikosilmoituksen vastaanottamisesta ja kotihälytyksille lähtemisestä. Miliisin epäasiallista suhtautumista naiseen kohdistuvaan väkivaltaan ja erityisesti raiskaustapauksiin on kuvannut Janet Elise Johnson (2004). Hän raportoi mm. rikosilmoitusten vastaanottamisesta kieltäytymisestä, uhrin syyllistämisestä tapahtuneesta ja tutkinnan aloittamisessa viivyttelämisestä. Johnson (mt., 228) viittaa Human Rights Watchin raporttiin vuodelta 1997, jonka mukaan miliisi tavanomaisesti jätti tutkimatta ilmoitetut seksuaalirikokset. Avioliitossa tapahtuvaa raiskausta Venäjän lainsäädäntö ei edes tunnista rikokseksi.

Parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa pidetään oikeusviranomaisten piirissä perheen sisäisenä asiana. Oikeutta hakevat naiset törmäävät usein näkemykseen, jonka mukaan parisuhdeväkivallassa yhtä lailla syyllisiä ovat molemmat osapuolet, niin väkivallantekijä kuin uhrikin. Monesti miliisit uskovat, että naiset aiheuttavat väkivaltatilanteita provosoimalla. Työntekijät puhuivat myös miesten välisestä solidaarisuudesta, joka värittää miliisin suhtautumista parisuhdeväkivaltatapauksiin. Monet miliisiupseereista ovat itsekkin väkivaltaisista vaimojaan kohtaan ja asettuvat jo senkin vuoksi työssään kohtaamissa tapauksissa miehen puolelle. Usein väkivallasta syytetyt miehet selittävät käyttäytymistään mustasukkaisuudella ja syyttävät vaimojaan olemattomista syrjähyypistä. Miliisi uskoo selitykset ja asettuu miehen puolelle.

Keskuksen työntekijät selittivät miliisin vastahakoisuutta ottaa parisuhdeväkivaltarikoksia tutkittavakseen myös sillä, että heillä on paljon töitä, ja parisuhdeväkivaltatapaukset ovat hankalia hoidettavia. Usein käy niin, että rikoksen uhri päätyy sovintoon tekijän kanssa ja vetää rikosilmoituksen pois. Tällöin jutun selvittämisen aloittanut miliisi kokee tehneensä turhaa työtä.

H6: Rehellisesti sanottuna heitä [miliisejä] kyllästyttävät kauheasti – siitä huolimatta että se on heidän työtään – nämä naiset, jotka tulevat ja tekevät rikosilmoituksen. Sitten he tekevät sovinnon miestensä kanssa ja peruvat rikosilmoituksen. Ja miliisit ovat jo tehneet osan työstä. Ja he rumasti sanottuna jäävät tässä pelissä aaseiksi, nämä miliisit.

Miliisin asenteisiin parisuhdeväkivaltaa kohtaan vaikuttaa Keskuksen työntekijöiden mukaan myös se, että heidän asiakastapausten perusteella syntynyt käsityksensä ongelmasta on vääris-

tynyt. Useimmat naiset eivät koskaan ota yhteyttä miliisiin, sillä luottamus oikeusviranomaisiin on ylipäätään Venäjällä vähäistä. Naisilla saattaa olla myös aiempia katkeria kokemuksia miliisin kanssa asioimisesta. Miliisin useimmiten kohtaama väkivaltatilanne kotona on juopuneen pariskunnan tappelu, johon joko jompikumpi asianosaisista tai joku sivullinen soittaa miliisiin paikalle. Keskuksen työntekijät halusivat selkeästi erottaa "todelliset parisuhdeväkivaltatapaukset" juopuneiden kärhämistä:

H4: Muuten, saamme erittäin paljon valituksia, että kun nainen kutsuu miliisiin, tämä saapuu myöhässä tai ei ollenkaan. Miksi näin tapahtuu? Se johtuu siitä, että useimmiten miliisi kutsutaan paikalle perheiriitöihin. Miksi heille syntyy ennakkoluuloja? Koska hyvin usein heidät hälytetään selvittämään riitaa, jossa mies ja nainen tappelevat. Tai juopuneiden tappelua. Meillä on valitettavasti paljon sellaisia perheitä, joissa sekä mies että vaimo juovat. --- Olemme tavanneet heitä [miliisijä] ja keskustelleet tästä asiasta. Ja he sanovat, että molemmat juovat, ja riidat johtuvat siitä. Mutta kun olemme alkaneet selvittää heihin yhteyttä ottavaa ryhmää ja meihin yhteyttä ottavaa ryhmää, on osoittautunut, että monet meille tulevista ovat älykkäitä naisia, joilla on hyvä koulutus. He eivät ole koskaan ottaneet yhteyttä miliisiin, he eivät ole koskaan olleet tekemisissä tällaisten naisten kanssa. Ja he saavat vääristyneen kuvan perheväkivallasta kahden juopuneen ja riidanhaluisen ihmisen asiana. Ja kaikki on toisin.

Miliisin penseä suhtautuminen kotona tapahtuneisiin väkivaltarikoksiin yhdistettynä siihen, että yksityisellä paikalla tapahtunut pahoinpitely on Venäjän lainsäädännön puitteissa asianomistajarikos, johtaa väkivallan uhrien kannalta hankalaan tilanteeseen. Asianomistajarikos tarkoittaa käytännössä sitä, että väkivallan uhrin on itse kirjoitettava rikosilmoitus, osoitettava, että rikos on tapahtunut ja kerättävä todisteet rikoksentekijää vastaan. Miliisi ei auta valmistelussa. Koko prosessi on hyvin monimutkainen ja byrokraattinen, eikä monikaan nainen selviä siitä ilman apua. Rikosilmoituksen oikeasta muodosta on tarkat vaatimukset, eikä väärin kirjoitettua asiakirjaa oteta käsittelyyn. Todisteita kodin seinien sisäpuolella tapahtuneesta väkivallasta on usein vaikea hankkia, sillä todistajia ei useimmiten ole. Monet väkivallantekijät osaavat kohdistaa iskunsa paikkoihin, joihin ne eivät jätä näkyviä vammoja.

H3: Alkaen siitä, että tämä systeemi on byrokraattinen, rikosilmoitus voi olla väärin kirjoitettu, pilkku väärässä paikassa, liian vähän todisteita. Jos on pää halki, silloin on oikeuslääketieteelliset todisteet. Lääkärintarkastus voi osoittautua riittämättömäksi todisteeksi... todistajia siellä ei ole. Jotain ylitsepääsemättömiä esteitä on aina.

H4: Sitä paitsi hyvin usein nämä miehet lyövät naista päähän. Siinä tapauksessa mitään jälkiä ei jää. On erittäin vaikeata todistaa, että nainen on pahoinpidelty.

Rikoksesta syytetty sen sijaan saa ilmaisen asianajajan, mikäli on varaton. Keskuksen juristin palvelut ovatkin äärimmäisen tärkeitä naisille, jotka haluavat viedä itseensä kohdistuneen rikoksen oikeuteen. Juristi auttaa rikosilmoituksen laatimisessa ja todisteiden keräämisessä sekä tarvittaessa menee naisen kanssa oikeuden istuntoon. Keskuksella oli myös esitteitä ja vihkosia, jotka sisälsivät tietoja lainsäädännöstä, neuvoja miliisiin kanssa asiointiin ja rikosil-

moituksen tekoon sekä asiakirjamalleja. On todella hämmentävää, että rikoksen uhri ei ole syytetyn tavoin oikeutettu yhteiskunnan kustantamaan oikeusapuun.

Tuomarit suhtautuvat parisuhdeväkivaltatapauksiin vaihdellen. Työntekijöiden mukaan oikeusviranomaisilla ei ole riittävästi ymmärrystä ongelman luonteesta ja sen seurausten vakavuudesta. Myös tuomioistuimissa miehet suojelevat usein miehiä. Osapuolet yritetään usein saada sopimaan asia oikeudenkäynnin aikana ilman tuomiota. Toisaalta Keskuksessa oli kokemuksia myös onnistuneista oikeusprosesseista. Onnistuneeksi oikeusprosessiksi määrittyi työntekijöiden puheessa sellainen, jossa uhri otettiin vakavasti ja väkivallantekijä sai rikoksestaan riittävän ankaraksi koetun tuomion.

H4: Olen ollut kaksi kertaa oikeudessa, ja paljon riippuu tuomarista. Jutun ratkaisu. On ollut tuomareita, jotka ovat ylipäättään kieltäytyneet kutsumasta meitä oikeuden istuntoon perheväkivaltaongelman perusteella. Viime vuonna, kun oli meneillään sen naisen juttu, josta teille alussa kerroin, kun siitä annettiin tuomio, siellä oli naistuomari. Tuomio oli yksiselitteinen, tuomitseva. Ja siksi, luulen jopa että siitä johtuen mies sai melko ankaran tuomion. Vankeusrangaistuksen. Toisessa tapauksessa tuomari suhtautui tuomittuun erittäin pehmeästi. Tai siis ei vielä tuomittuun, vaan syytetyyn. Ja osapuolet yksinkertaisesti tekivät sovinnon. Mies ja vaimo sopivat oikeudessa. Vaikka hän olisi ansainnut tuomion, syytteet olivat sellaiset, joista yleensä tuomitaan.

Keskuksen työntekijät puhuivat oikeusprosesseista ja tuomioista hyvin paljon suhteutettuna siihen, miten vähän tuomioita heidän mukaansa loppujen lopuksi annettiin. Työntekijät moitivat voimassaolevaa lainsäädäntöä liian löyhäksi ja tuomioita lyhyiksi. Erityistä perhe- tai parisuhdeväkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä Venäjällä ei ole. Lakiesitys on ollut vireillä jo vuosikausia. Esteinä uuden lain hyväksymiselle työntekijät uskoivat olevan sen, että kansanedustajatkin pitävät parisuhdeväkivaltaa perheen sisäisenä asiana, sekä Duuman miesvaltuuden.

Osin riittämättömästä lainsäädännöllisestä suojasta johtuen väkivallan uhrit jäävät oikeusprosessin jälkeenkin hyvin suojattomiksi. He pelkäävät tuomitun puolisonsa kostavan. Työntekijät kaipasivat kipeästi Venäjälle lainsäädäntöä lähestymiskiellosta sekä lakia, joka velvoittaisi parisuhdeväkivallasta tuomitut miehet hoitoon. Tässä yhteydessä he vertaisivat Venäjän lainsäädäntöä USA:n, Kanadan ja Euroopan maiden vastaaviin. Monelle oli yllätys, ettei Suomesakaan ole väkivallantekijää hoitoon velvoittavaa lainsäädäntöä, ja että laki lähestymiskiellosta on saatu vasta muutamia vuosia sitten. Laki perheen sisäisestä lähestymiskiellosta tuli Suomessa voimaan vasta aineistonkeruuhetken jälkeen.

9 Tasapainoilua perhekeskeisen ja feministisen näkökulman välillä

Keskuksen toiminnalle oli leimallista se, että tapa, jolla väkivallan vastaista työtä tarkasteltiin, vaihteli tilanteesta riippuen hyvin paljon. Näkökulmissa, joista eri työntekijät ilmiötä tarkastelivat, oli suuria eroavaisuuksia, mutta myös sama työntekijä saattoi eri tilanteessa vaihtaa näkökulmaa. Erilaiset lähestymistavat ovat pelkistettävissä kahteen näkökulmaan, joita Pehkosta (2003) mukaillen kutsun analyysissäni perhekeskeiseksi ja feministiseksi. Liikettä näkökulmien välillä, jota keskuksessa jatkuvasti tapahtuu, kutsun tasapainoiluksi feminismiin ja perhekeskeisyyden välillä. Tässä luvussa kuvaan näkökulmien vaihtelua, analysoin kuinka se ilmeni ja pohdin, mistä ilmiön määrittelyn diffuusi luonne johtuu. Tämän luvun analyysissä olen käyttänyt aineistoani kaikkein monipuolisimmin. Haastattelujen ja kenttäpäiväkirjan ohella olen hyödyntänyt paljon Keskuksen esitteitä ja virallisia asiakirjoja. Se, että kohdeongelmaa määrittellen hyvin eri tavoin, tulee esiin eri aineistoissa: Keskuksen toiminnan kehys määrittyy hyvin erilaiseksi esimerkiksi virallisissa asiakirjoissa verrattuna työntekijöiden puheisiin tai asiakkaille tarkoitettuihin esitteisiin.

Pehkonen (mt.) analysoi suomalaiseseen kontekstiin kiinnittyvässä tutkimuksessaan väkivalta-työn diskursseja neljän jännitteen kautta. Ne ovat sukupuolineutraalius ja sukupuolisensitiivisyys, perhekäsityksen familistisuus ja individualistisuus, väkivallan näkeminen rikoksena tai hoidollisesti korjattavana ongelmana sekä ilmiön näkeminen yksilön/perheen ongelmana tai yhteiskunnan tasolla ratkottavana kysymyksenä. Nämä parit tulevat eri tavoin esiin myös omassa aineistossani, ja olen jäsentänyt tämän luvun analyysia niiden kautta. Jotkut jännitteet eivät tule esiin yhtä voimakkaana kuin toiset, ja joidenkin kohdalla jännitekenttä ei kulje niinkään työntekijöiden näkemysten välillä kuin esimerkiksi työntekijöiden ja yleisen mielipiteen tai työntekijöiden ja Keskuksen virallisten asiakirjojen välillä. Ehdottomasti keskeisin jännitteistä on sukupuolineutraaliuden ja sukupuolisensitiivisyyden välinen jännite.

9.1 Naisen oikeus turvallisuuteen haastaa familismin paineen

Familismin ja individualismin välisessä jännitteessä kyse on siitä, koetaanko yksilön vai perheen etu ensisijaiseksi ja kuinka toimitaan tilanteissa, joissa nämä kaksi eivät kohtaa. Työntekijöiden puheissa naisen turvallisuus määrittyi selvästi tärkeimmäksi asiaksi. Tässä kysymyksessä jännitteet eivät useimmiten syntyneetkään eri työntekijöiden näkemysten välille, vaan

työntekijöiden ja Keskuksen virallisten asiakirjojen välille tai heidän näkemyksensä ja yhteiskunnassa vallitsevan yleisen mielipiteen välille.

Työntekijät määrittivät avioeron oikeaksi ja hyväksyttäväksi ratkaisuksi tilanteessa, jossa väkivalta jatkuu. Jopa kaikkein perhekeskeisimmin orientoituneet työntekijät korostivat, että kenenkään ei tule sietää väkivaltaa, vaan suhteesta on lähdettävä pois. Tässä yhteydessä työntekijät korostivat jäämisen vaarallisuutta ja sitä, että jatkuvan ja pahenevan väkivallan sietäminen olisi kerta kaikkiaan mahdotonta. Yksilön oikeus väkivallattomaan elämään asettuu perheen koossa pysymisen edelle.

H2: [O]n jopa sellaisia tapauksia, että nainen kirjaimellisesti ottaa lapset, jättää kaiken ja yksinkertaisesti häipyä. Muuttaa toiseen kaupunkiin, jos esimerkiksi tilanne on niin vaikea... Sanokaamme, että mies on niin julma, hän seuraa naista, ei jätä rauhaan. Nainen yksinkertaisesti jättää kaiken ja piiloutuu mieheltä, matkustaa pois. Ja tämä on huomattavasti parempi ratkaisu kuin elää miehen kanssa ja kärsiä.

Toisaalta työntekijöiden puheesta huomasin, että he olivat usein joutuneet syytetyiksi perheiden hajottamisesta. He korostivat, että naisille ei tarjota valmiita ratkaisuja eikä heitä neuvota eroamaan. Enemminkin heitä autetaan näkemään ulospääsytietoä kohtuuttoman vaikeista tilanteista ja uskomaan, että he ansaitsevat parempaa, eikä heidän tarvitse sietää huonoa kohtelua. Avioero näyttäytyi monissa tilanteissa hyvänä ja jopa välttämättömänä ratkaisuna, mutta eroamiseen kannustajiksi työntekijät eivät halunneet leimautua. Usein he korostivat, että he olisivat valmiita työskentelemään myös koko perheen kanssa ja tukemaan perheen yhdessä pysymistä, mutta väkivaltakäyttämisen lopettaminen vaatisi usein mieheltä niin paljon ponnistuksia ja niin suurta muutosta, että usein hän ei ole siihen valmis. Eräs Keskuksen työntekijöistä puolustautui syytösten edessä tällä tavoin:

H4: [J]oskus siihen [Keskuksen] suhtaudutaan kuin johonkin feministiseen keskuksen, joka... jonka päämääränä on saada mies ja nainen eroamaan. Onko se niin? Mutta joissain tilanteissa muuta ulospääsytietoä ei itse asiassa ole. Jos mies ei halua työstää asioita, jos hän ei tunnista ongelmaansa. Luonnollisesti ratkaisu on silloin lähteä pois, jättää sellainen mies suojellakseen itseään, omaa fyysistä ja psyykkistä terveyttään.

Paineesta familistisuuteen kertoo myös se, että eron välttämättömyyttä perusteltiin usein lasten edulla. Työntekijät kyseenalaistivat voimakkaasti sen hyvin usein esiin tulevan ajatuksen, että liitossa kannattaisi pysyä, koska lapsi tarvitsee isän. He totesivat, ettei ole aina perheen paras, että se pysyy yhdessä. Lapsille voi olla hyvä, että vanhemmat eroavat, sillä lapsi kärsii äitiin kohdistuvasta väkivallasta. Väkivalta saattaa suoranaisesti kohdistua myös lapsiin.

Työntekijät tiedostivat, että venäläisessä yhteiskunnassa familismin paine on kova ja avioerojen yleisyydestä huolimatta se kohdistuu myös eroa harkitseviin naisiin. Perhe on naisille hyvin tärkeä, minkä vuoksi he tarvitsevat paljon tukea, jotta pystyisivät tekemään omaa ja lastensa turvallisuutta koskevan ratkaisun.

H6: Naiselle perhe on erittäin tärkeä. Ja sitä paitsi, minun mielestäni venäläisessä mentaliteetissa perhe on aina ensimmäisellä sijalla. Huolimatta siitä, että ura on myös tärkeä monille naisille nykyisin, mutta perhe, etenkin jos on lapsia, on etusijalla. Ja sehän hajoaa kaikki...

Perheen merkitys tuli esiin myös siinä, että oikeanlaisen ehkäisevän työn nähtiin kohdistuvan nimenomaan perheeseen.

H3: [O]n välttämätöntä kehittää perhearvoja. Perhekulttuuria, perhearvoja. Aivan alusta lähtien muokata niitä, sillä perhe on erittäin tärkeä. Ja suunnan täytyy olla terveeseen perheeseen. Eli sellaista ehkäisevää työtä.

Keskuksen viralliset asiakirjat olivat sävyltään korostuneen familistisia. Toimintakertomuksen alussa Keskuksen toiminnan tavoitteeksi määritellään perheen tukeminen nyky-yhteiskunnassa. Työn kohteeksi ilmoitetaan perhe ja lapset, eikä väkivallan kohteena olevia naisia edes mainita. Yksilöitä ei tarkastella yksilöinä, joilla on oikeuksia ja tarpeita, vaan perheenjäsenenä, perhesysteemin osasina. On hyvin familistista, että työn päämääräksi asetetaan nimenomaan perheen eikä perheessä elävien yksilöiden tukeminen. Turvakotiosaston ohjesäännössä kirjoitetaan perheen tukemisesta ja vahvistamisesta sekä perheen oikeuksista tukeen ja suojeluun, muttei mainita esimerkiksi ihmisoikeuksia tai yksittäisten perheenjäsenten oikeutta suojeluun tai turvallisuuteen.

Ohjesääntö: Keskuksen toiminnan päämääränä on: lääketieteellis-sosiaalisen, psykologis-pedagogisen, sosiaalis-oikeudellisen ja arkielämään liittyvän avun tarjoaminen perheille ja lapsille vaikeissa elämäntilanteissa; perheen kehittymisen ja vahvistumisen sekä perheen oikeuksien valtion tarjoamaan suojeluun ja apuun toteuttamisen tukeminen; alaikäisten heitteillejätön ehkäisy ja heidän onnistuneen sosialisationsa auttaminen.

Tulkitsen ohjesäännön viittauksen lasten heitteillejättöön liittyvän siihen, että usein väkivallan vastaisen työn tärkeyttä argumentoitiin myös sillä, että kotona tapahtuva väkivalta – niin äitiin kuin lapsiinkin kohdistuva – ajaa lapsia ja nuoria kadulle. Väkivallan väitettiin joissain yhte-yksissä olevan jopa keskeisimpiä syitä sille, että Venäjällä on niin paljon katulapsia.

Vaikea kysymys on se, mistä virallisten asiakirjojen ja työntekijöiden näkemysten välinen kuilu johtuu. Onko kyse puhettavan eroista, perhe-käsitteen erilaisesta hahmottamisesta virallisessa tekstissä ja arkipuheessa vai siitä, että työntekijöiden käytännön työorientaatio todella

on erilainen kuin Keskuksen virallinen linja? Palaan tähän kysymykseen vielä myöhemmissä alaluvuissa.

9.2 Väkivalta rikoksena ja sairautena

Pehkonen (2003, 112) on löytänyt suomalaisessa väkivaltatyön ongelmanmäärittelyprosessissa jännitteen sen välillä, koetaanko teot rikoksiksi vai sairauden aiheuttamiksi, hoidollisesti korjattavissa oleviksi ongelmiksi. Keskuksen työntekijät kokivat väkivaltaisuuden usein lapsuuden kokemuksista juontavana sairautena ja hoidollisesti korjattavana siinä mielessä, että he näkivät lapsuuden traumojen läpikäymisen mahdollistavan tervehtymisen.

H2: [S]ellainen ihminen, hänen kanssaan on mahdotonta rakentaa normaaleja suhteita, koska hän on itse sairas, hän on yksinkertaisesti uhri. Ja hän itse tarvitsee apua, hoitoa.

Tämä ei kuitenkaan sulkenut pois ajatusta siitä, että väkivallantekijä on aina rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan. Parisuhdeväkivalta määriteltiin aina ennen kaikkea rikokseksi, ja niin sen määrittivät myös ne työntekijät, jotka puhuivat paljon väkivaltaisuuden yhteydestä lapsuuden traumaattisiin kokemuksiin ja väkivallantekijästä uhrina. Väkivallan rikosluonnetta korostettiin myös asiakkaille suunnatuissa esitteissä. Keskuksen kohdeongelman määrittelemisen rikokseksi tuli esiin siinä, että siellä työskenteli kaksi juristia. Rikosluonteen korostaminen kävi ilmi myös siitä, että työntekijät puhuivat paljon oikeustapauksista, rikosilmoitusten teosta ja yhteistyöstä miliisin kanssa. Lainsäädäntöön ei oltu tyytyväisiä ja tuomiot koettiin riittämättömiksi.

H2: No, onhan meillä tietenkin lakeja, mutta ne vain ovat... Olen sitä mieltä, että oikeudellinen perusta ei ole riittävän vahva, mitä parisuhdeväkivaltaan tulee. Ja sen vuoksi monet naiset törmäävät vaikeuksiin. Nainen, joka on päättänyt viedä jutun loppuun saakka, esimerkiksi. Meillä ei ole lakia, joka kieltäisi väkivallantekijää lähestymästä. Teillä sellainen laki on. (...) Ja siksi kukaan ei voi suojella tätä naista. Tämä aiheuttaa usein sen, että nainen ei usko. Hän sanoo: no, hyvä, hänet laitetaan vankilaan, hän istuu tuomionsa ja pääsee vapaaksi vielä häijympänä. Ja sitten hän taas alkaa seurata minua.

MJ: Käykö usein niin, että miehet todella joutuvat vankilaan parisuhdeväkivallan seurauksena? Että he saavat vankeustuomion?

H2: Meillä on sellaisia lakeja, sanotaan niin. Kidutuksesta, ruumiinvammojen tuottamisesta voi tuomita vankeuteen. Mutta tuomioiden pituudet eivät ole minun mielestäni riittäviä. Rangaistus ei ole tarpeeksi ankara.

Työntekijät tiedostivat sen, että useimmille muille venäläisessä yhteiskunnassa väkivalta perheessä ei ole ollenkaan niin itsestään selvästi rikos ja rikosoikeuden piiriin kuuluva asia. He kokivat Keskuksen tärkeäksi tehtäväksi nimenomaan sen käsityksen muuttamisen.

H4: Ja kotona tapahtuva väkivalta – se on rikos. --- Meidän tehtävämme, keskuksemme tehtävä on muodostaa sellainen suhtautuminen kotona tapahtuvaan väkivaltaan, että se on ihmisoikeuksien loukkaus, rikos ihmistä vastaan. Riippumatta mistään olosuhteista. Sitäkin suuremmalla syyllä, jos lyöt ihmistä, läheistä ihmistä varsinkin – se on rikos.

Työntekijät puhuivat väkivallan rikosluonteen tunnistamisen puolesta ja vaativat lainsäädäntöä, joka tunnistaisi perheessä tapahtuvan väkivallan omana väkivallan muotonaan ja tarjoaisi mahdollisuuksia velvoittaa väkivallantekijä hoitoon. Ongelman rikosluonteen ja sen, että se nähtiin hoidollisesti (joskin hyvin vaikeasti) korjattavana ongelmana, ei koettu olevan keskenään ristiriidassa.

9.3 Perheestä yhteiskunnan tasolle

Kolmas jännite liittyy siihen, nähdäänkö kotona tapahtuva väkivalta yksilöiden ja perheiden ongelmana, jonka ratkaisut ovat nekin yksilötasolla, vai laajempaan kysymyksenä, jonka ratkaisuja täytyy etsiä yhteiskunnan rakenteiden tasolta.

Kaikki työntekijät asettuivat selvästi oppositioon sen ajatuksen kanssa, että väkivalta olisi yksityisasiasia, johon ulkopuolisten ei tule puuttua. Tämän stereotypian rikkominen nähtiin yhdeksi Keskuksessa tehtävän työn keskeiseksi päämääräksi.

H4: Minun mielestäni kotona tapahtuvan väkivallan ongelmista täytyy puhua jatkuvasti. Täytyy jatkuvasti valistaa. Koska monet naiset pitävät sellaisia suhteita normaaleina. Heidän perheissään [lapsuudessa] oli väkivaltaa, ja tähän päivään saakka tämä kaikki on heille ”meidän kotiasioitamme, joita ei pidä levitellä muualla”. Ratkaiskaa kotona ongelmanne, ikään kuin. Ja luulen, että monet tuntevat ympärillä olevien ihmisten paineen ja vaikenevat ongelmastaan.

Osa työntekijöistä tarkasteli kuitenkin väkivaltaa yksilön tai perheen tason ongelmana, joka johtuu häiriöistä perheen vuorovaikutuksessa. Väkivalta aiheutui tämän näkemyksen mukaan siitä, että parisuhteen osapuolet eivät osaa rakentaa perheen suhteita väkivallattomalla tavalla, eivät osoita toisilleen rakkautta eivätkä kunnioita toisiaan. Myös Keskuksen toimintakertomuksessa väkivalta määriteltiin perheen tasolla syntyväksi ongelmaksi ja perhesuhteissa ilmenneiden muiden ongelmien seuraukseksi. Väkivalta ”nousee” perheestä. Toimintakertomuksessa puhutaan kriisejä ja väkivaltaa perheessä aiheuttavista tekijöistä, muttei tuoda esiin, mitä ne ovat. Väkivalta määrittyy perhesysteemin ongelmaksi, kriisin yhteydessä ilmeneväksi poikkeustilaksi. Väkivalta johtuu siitä, että perheenjäsenet eivät osaa ratkaista ongelmia muulla tavalla.

Ennen kaikkea väkivalta nähtiin kuitenkin vakavana yhteiskunnallisena ongelmana, josta täytyy puhua. Työntekijät moittivat viranomaisia ja jopa Duumaa sen myytin vaalimisesta, että kodin seinien suojissa tapahtuva väkivalta on perheen sisäinen ongelma, joka tulee siellä myös ratkaista. Ainakin osa työntekijöistä hahmotti myös naisliikkeen roolin ongelman nostamisessa keskusteluun.

H3: Ilahduttaa tietysti, että kuitenkin väkivalta tunnustetaan nykyisin aika isoksi ongelmaksi. Ja 90-luvulta lähtien, kun perustettiin ensimmäiset naisten keskuksat [kriisikeskukset] meille Venäjälle, ongelma on kuitenkin alkanut nousta enemmän esiin ja julkiseen arvosteluun. Mutta silti tosi monet ovat edelleen sitä mieltä, että väkivalta perheessä on jokaisen yksityisasia. --- ...jos stereotypia on muodostunut vuosisatojen kuluessa, sitä ei voi muuttaa vuosikymmenessä. --- Täytyy aloittaa tiedottamisesta, täytyy aloittaa itsestään, ennen kaikkea tietysti jokaisen. Kasvattaaksemme aivan uudenlaisen sukupolven.

Edellinen haastateltava hahmottaa väkivallan selvästi yhteiskunnan rakenteisiin liittyväksi ongelmaksi, jossa on kyse väkivallan hyväksytyydestä yhteiskunnassa, ja jonka ratkaisuja täytyy etsiä yhteiskunnan tasolla. Ilmiön tarkastelusta yhteiskunnan rakenteiden näkökulmasta kertoo myös se, että työntekijät korostivat ongelman rikollista luonnetta ja lainsäädännön puutteita. Yhteiskunnan ja perheen tasot myös liitettiin hyvin kiinteästi toisiinsa. ”Miten ihminen voi kasvaa terveessä perheessä, kun yhteiskunta on tällainen?”, kysyi eräs työntekijä. Väkivalta liitettiin paitsi patriarkaattiin ja naisiin kohdistuvan väkivallan hyväksymiseen kulttuurissa, myös yhteiskunnan autoritaarisiiin rakenteisiin, jotka heijastuvat perheen tasolle. Huomionarvoista on se, että kaikki yhteiskunnan rakenteisiin liittyvät näkemykset eivät olleet sukupuolisensitiivisiä.

9.4 Vaarallinen feminismi?

Näkökulmien vaihtelu kiteytyy paljolti siihen, tarkastellaanko väkivaltaa parisuhteessa ja perheessä sukupuolineutraalisti vai nimetäänkö se naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi ja määritellään sukupuolisensitiivisesti. Osa työntekijöistä toi selkeästi esiin se, että valtaosa asiakkaista on naisia ja kohdeongelma on luonteeltaan sukupuolittunut. He käyttivät asiakkaista puhuesaan järjestelmällisesti feminiinimuotoista persoonapronomia (”ona”) ja puhuivat naisasiakkaista (”klientka”). Osa työntekijöistä puolestaan ei mielellään tuonut esiin ongelman ja asiakaskunnan sukupuolittuneisuutta, ja puhui neutraalisti ihmisistä (”tšelovek”) ja asiakkaista (”klient”) käyttäen maskuliinimuotoisia sanoja, joilla voi viitata molempiin sukupuoliin sil-

loin, kun puhutaan abstraktilla tasolla määrittelemättä puheena olevaa henkilöä jommankumman sukupuolen edustajaksi.

Pyrkimys sukupuolineutraaliuteen tuli esille myös siten, että jotkut työntekijät kokivat useissa yhteyksissä tärkeäksi korostaa, että myös nainen voi olla väkivallan tekijä ja mies sen kohde. Alla olevassa sitaatissa työntekijä ymmärtää väärin kysymykseni siitä, saattavatko naiset joskus provosoimalla saada aikaan sen, että heitä lyödään:

MJ: Joskus sanotaan, että naiset itse provosoivat väkivaltaa. Rumasti sanottuna itse aiheuttavat väkivallan. Mitä ajattelet siitä?

H3: No, kysymys on siitä voivatko naiset itse saada aikaan väkivaltaa. Vastaus on kyllä. Käyttäytyä väkivaltaisesti ja olla väkivallantekijöitä voivat tietenkin olla naiset siinä missä miehetkin.

Toisaalta myös sukupuolineutraalisti orientoituneiden työntekijöiden puheesta heijastui se todellisuus, että suurin osa Keskuksen asiakkaista ja käytännössä kaikki asiakkaina olevat parisuhdeväkivallan kohteena olleet olivat naisia. Esimerkiksi kysyessäni, millainen on tyyppinen asiakastapaus, kaikki määrittelivät asiakkaaksi naisen, jota tämän aviomies pahoinpittelee. Kun haastatteluissa ja vapaamuotoisissa keskusteluissa puhuttiin pidemmän aikaa asiakastyöstä menemättä kuitenkaan konkreettisiin asiakastapauksiin, useimmat työntekijät käyttivät väkivallantekijän synonyymina sanaa mies ja uhrin synonyymina sanaa nainen tai vaimo.

Keskuksen toimintakertomuksessa ja muissa virallisissa asiakirjoissa sävy on tiukan sukupuolineutraali. Ainoastaan turvakodin kohdalla asiakasryhmäksi määritellään naiset ja lapset, muissa yhteyksissä korostetaan aina sitä, että palveluja tarjotaan perheelle eli naisille, miehille ja lapsille. Väkiältä määrittyy toimintakertomustekstissä seuraukseksi ongelmista perheen vuorovaikutuksessa ja Keskuksen tehtävä on näiden vuorovaikutuksen ongelmien ratkominen. Toisaalta toimintakertomukseen liitetystä vuoden aikana tehdyn tiedotustyön luettelosta löytyy sulassa sovussa perheen vuorovaikutustaitojen opetuksen joukosta esimerkiksi haastattelu otsikolla ”Väkivalta perheessä naisten ihmisoikeuksien loukkauksena”. Taas tulee esiin se, että ongelmanmäärittely on diffuusia ja tilannekohtaista.

Asiakkaille suunnatuissa esitteissä ongelmaa lähestyttiin varsin erilaisesta näkökulmasta kuin toimintakertomuksessa. Niissä painotettiin sitä, että väkivallassa on kyse vallasta ja kontrollista, ja vastuu siitä on aina tekijällä. Esitteissä korostettiin kotona tapahtuvan väkivallan rikosluonnetta ja tuotiin selkeästi esiin, että useimmiten väkivallantekijä on mies ja uhri nainen. Osa esitteistä on eksplisiittisesti suunnattu naisille, ja väkivallantekijän oletetaan aina olevan aviomies tai miespuolinen kumppani. Niissä korostetaan väkivallantekijän vastuuta tekemäs-

tään rikoksesta, uhrin syyttömyyttä ja parisuhdeväkivaltaa naisten ihmisoikeuksien loukkauksena.

Turvallisuus perheessä -esite: Kukaan ei ansaitse väkivaltaa. Ei ole sinun syytäsi, jos sinua pahoinpidellään tai loukataan, tai sinulta otetaan rahat pois. Miehesi voi sanoa, että provosoit, mutta hän on itse vastuussa käyttäytymisestään (niin selvin päin kuin juovuksissakin).

Muutamien esitteiden selkeä sijoittuminen sukupuolisensitiiviseen viitekehykseen selittyy sillä, että ne ovat valtakunnallisen kriisikeskusten liiton esitteitä. Ovathan kriisikeskusten liiton ja koko venäläisen kriisikeskusliikkeen juuret naisliikkeessä. Koko kriisikeskusten ideologia on omaksuttu 1990-luvulla länsimaisilta feministisiltä toimijoilta. Se, miksi Keskuksen omat esitteet ovat viitekehyselstään varsin sukupuolisensitiivisiä verrattuna Keskuksen virallisiin asiakirjoihin, onkin monimutkaisempi kysymys. Osin kyse lienee siitä, että esitteitä laadittaessa mallia on otettu kriisikeskusten liiton painotuotteista. Toinen selitys on se, että monet esitteistä oli tehty jo useampi vuosi sitten. Muutamien työntekijöiden kertoman mukaan Keskus ja sen henkilökunta olivat aikaisemmin olleet feministisemmin orientoituneita.

Työntekijöiden suhde naisliikkeeseen ja feminismiin vaihteli ennen kaikkea sen mukaan, kuinka he käsitteen itselleen määrittelivät. Suhtautumisen voi pelkistää kolmeen eri tapaan. Ensimmäinen ryhmä näki feminismin äärimmäisyytenä, jota tulee välttää. He vertasivat feminismiä yhteiskunnallisiin ääri-ilmiöihin kuten natsismiin ja totesivat, että heidän mielestään tällainen äärimmäisyyksiin meno on haitallista ja vaarallista minkä tahansa asian yhteydessä.

H1: Minulle feminismi on ääri-ilmiö. Uskon, että jossain määrin sitä äärimmäisyyttä on muutamilla meidän työntekijöillämme. Mutta minun mielipiteeni on kuitenkin jonkinlainen keskiverto. En pidä äärimmäisyyksistä. Olen sitä mieltä, että kuten Hitler, kuten tämä sota joka meillä oli saksalaisia vastaan, siinä oli fanaattisuutta. Se on äärimmäisyyttä. Kuten muut diktaattorit – Mao Tse Tung ja niin edespäin, esimerkkejä löytyy. Ne ovat myös ääri-ilmiöitä. En haluaisi, että sellaista äärimmäisyyttä ilmenisi meidän työssämme. Jos näen sitä itselläni tai muilla työntekijöillä, pyrin muuttamaan asian.

Tämä ryhmä määritteli feminismin naisten edun ajamiseksi miesten kustannuksella ja katsoi, että feminismiin ilmiönä liittyy sorron elementtejä miehiä kohtaan. Ryhmään kuuluneet työntekijät saattoivat myös korostaa, että nainen ja mies ovat jo biologialtaan erilaisia, eikä sen vuoksi formaaliin tasa-arvoon kannata edes pyrkiä. Tarvitaan vain molemminpuolista kunnioitusta. Toisaalta nämäkin työntekijät tarkastelivat joissain yhteyksissä väkivaltaa myös sukupuolinäkökulmasta ja esimerkiksi väkivallan syitä pohtiessaan käyttivät sukupuolisensitiivisiäkin selityksiä. He myös puhuivat sukupuolten tasa-arvoisten oikeuksien puolesta, ja suhtautumista feminismiin värjättivätkin arvioni mukaan enemmän perusteettomat ennakkoluulot

kuin todelliset mielipide-erot suhteessa naisliikkeeseen tai siihen myönteisemmin suhtautuviin työntekijöihin.

Toinen ryhmä suhtautui feminismiin periaatteellisella tasolla positiivisesti, mutta kuitenkin varauksellisesti ja varovaisesti. He korostivat feminismiin määrittelyn tärkeyttä ja tiedostivat, että usein venäläisessä yhteiskunnassa feminismi tulkitaan helposti ääri-ilmiöksi.

MJ: Kuinka Keskus suhtautuu tai kuinka sinä henkilökohtaisesti suhtaudut feminismiin? ---

H3: Katson, että kriisikeskukset ovat kuitenkin jossain määrin saaneet alkunsa naisliikkeestä, koska kuitenkin väkivallalle, tai sen vakavammille muodoille, altistuvat naiset. --- Feminismi nimenomaan... jos feminismi ymmärretään yksinkertaisesti pyrkimyksenä tasa-arvoon, tasavertaisiin oikeuksiin ja mahdollisuuksiin, suhtaudun siihen hyvinkin positiivisesti. Mutta kuinka feministit yleensä yhteiskunnassa otetaan vastaan? Jos sanot, että olet feministi, heti tulevat mieleen 70-luvun aggressiiviset amerikkalaisnaiset. Jotka olivat miehiä vastaan. Mutta nykyisin käsitteellä feminismi on jo vähän erilainen konteksti, nimenomaan antaa jokaiselle ihmiselle yhdenvertaiset mahdollisuudet yhteiskunnassa. Tietenkin olen samaa mieltä sen kanssa. Nyt vain jopa jo feminismin asemesta, jotta vastaanotto ei olisi epäasiallinen, puhutaan sukupuolten tasa-arvosta [gendernoe ravenstvo]. Käytetään sellaistaakin termiä.

Kolmas ryhmä oli voimakkaasti sitoutunut feministiseen lähestymistapaan ja käytti kohdeongelmaa jäsentäessään feminististä käsitteistöä. He tunnistivat naisiin kohdistuvaa sortoa venäläisessä yhteiskunnassa ja vaativat toimia naisten syrjinnän lopettamiseksi. Toisaalta he puhuivat paljon myös perheen merkityksestä, perheen ihmissuhteiden rakentamisesta ja kaikkien osapuolten auttamisen tärkeydestä. Ensisijaisesti he tarkastelivat kuitenkin väkivaltaa parisuhteissa naisiin kohdistuvana väkivaltana ja naisten ihmisoikeuksien loukkauksena. Heidän puheestaan huomasin, että he olivat joutuneet usein perustelemaan ja selittelemäänkin identifioitumistaan feministeiksi.

H4: Katson, että niin pitkään kuin naisia itse asiassa syrjitään meidän maassamme. Ja koko maailmassa, mutta luulen ettei niin voimakkaasti. Niin kauan kun naisia syrjitään, feminismillä on oikeus olemassaoloon. En pelkää nimittää itseäni feministiksi, minulla on mies ja poika, joita rakastan todella paljon. Mutta miesten kanssa yhdenvertaisten oikeuksien saavuttamiseksi täytyy taistella.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat työntekijät käyttivät myös väkivaltaongelmaa jäsentäessään feminististä käsitteistöä ja sellaisia sanoja kuin naisiin kohdistuva väkivalta (nasilie nad ženštšinami), naisten syrjintä (diskriminatsija ženštšin), patriarkaatti (patriarhat) ja miehinen solidaarisuus (mužkaja solidarnost). Eräs työntekijöistä kertoi konfliktista, joka oli syntynyt, kun hän oli kirjoittanut Keskuksen nimissä erään tekstin ja Keskuksen johtaja oli käsikirjoitusversion lukiessaan poistanut sieltä kaikki feministisinä pitämänsä termit ja korvannut ne mielestään neutraalimmilla ilmauksilla. Työntekijä oli kuitenkin lisännyt alkuperäiset käsitteet takaisin tekstiin myöhemmin. Esimerkki kertoo, kuinka suuria jännitteitä näkökulmavalintoihin Keskuksessa liittyy, ja kuinka kamppailua oikeanlaisesta ongelmanmäärittelystä käydään

jatkuvasti. Sama työntekijä oli myös joutunut vaikeuksiin Keskuksen johtajan kanssa puolustettuaan eräässä seminaarissa feministisesti orientoituneesta kansalaisjärjestöstä saapuneen vierailijan kantoja kaupunginhallinnon edustajan näkemysten vastaisesti. Haastattelussa hän kertoi, että ulkopuolisten kysyessä Keskuksen esimiehet, jolla hän ilmeisesti viittaa korkeisiin virkamiehiin perheen, naisten ja lasten asioiden komiteassa, kieltää Keskuksen olevan feministisesti suuntautunut:

MJ: Miten teidän mielestänne Keskus suhtautuu feminismiin? Onko tämä feministinen organisaatio?

H4: Voi, meidän esimiehemme, jotka ovat säätäneet keskuksen perustamisesta, he sanoutuvat irti feminismistä. Niin. Jatkuvasti meille puhutaan, että te olette varmaan jotain feministejä. (...) sanovat, että ei, ei, me emme ole feministejä.

Sukupuolisensitiivinen lähestymistapa oli tyypillinen niille työntekijöille, jotka olivat olleet Keskuksessa töissä pitkään, jopa sen perustamisesta lähtien. Tämä liittyy tulkintani mukaan siihen, että toiminnan käynnistämisen aikaan metodista tukea on haettu valtakunnalliselta kriisikeskusliikkeeltä, joka on feministisesti orientoitunut. Näin ollen jo silloin talossa olleet työntekijät ovat omaksuneet feministisen käsitteistön ja lähestymistavan ja identifioituneet osaksi naisliikettä. Miksi sitten Keskuksen toimintafilosofia on vuosien mittaan muuttunut feministisesti orientoituneesta ja sukupuolisensitiivisestä perhekeskeisempään ja sukupuolineutraaliin suuntaan?

Osittain kyseessä voi olla se, että nais erityinen ja feministisesti orientoituneeseen lähestymistapaan suhtaudutaan venäläisessä yhteiskunnassa ennakkoluuloisesti ja suuri yleisö ja poliittiset päätöksentekijät eivät koe sitä relevantiksi. Arvioin Keskuksen johdon pelkäävän, että voimakkaan feministisesti orientoituneen keskuksen voisi olla vaikeata saavuttaa yleistä hyväksyntää, säilyttää toiminnan julkinen rahoitus ja tavoittaa asiakkaitaan.¹⁸ Tämä vertautuu myös Suomen tilanteeseen ja kotona tapahtuvan väkivallan suomalaisen määrittelyprosessiin: Ensi- ja turvakotien liiton järjestämässä suomalaisen turvakotitoiminnan 25-vuotisjuhlaseminaarissa 15.10.2004 liiton puheenjohtaja, kansanedustaja Virpa Puisto totesi puheenvuorossaan uskovansa, että koko perheen huomioon ottaminen – eli käytännössä perhekeskeinen viitekehys – vaikutti ratkaisevasti siihen, miten turvakotitoiminta vastaanotettiin ja hyväksyttiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Tulkitsenkin, että Keskuksen varovaisessa suhtautumisessa feminismiin ja perheen merkityksen korostamisessa on ainakin osittain kyse legitimitetin hankkimisesta sen toiminnalle yhteiskunnassa, jossa sukupuolinäkökulmaan suh-

¹⁸ Toisaalta Venäjällä toimii menestyksekkäästi useita feministisesti orientoituneita naisten kriisikeskuksia.

taudutaan suurella varauksella ja toisaalta perhe on aina ollut se viitekehys, jonka kautta yhteiskuntaa ja elämään ylipäätään tarkastellaan.

Keskus on edelleen valtakunnallisen kriisikeskusten liiton jäsen ja sen myötä ainakin nimellisesti sitoutunut tiettyyn arvomaailmaan ja tiettyihin toimintaa ohjaaviin periaatteisiin. Työntekijät osallistuivat silloin tällöin liiton järjestämiin seminaareihin ja koulutuksiin. Keskus osallistui myös liiton koordinoimiin tutkimushankkeisiin. Toiminnan rahoitus tulee kuitenkin pääasiallisesti Iževskin kaupungilta, ja tulkitsen, että kaupunginhallinnolla ja sen näkemyksillä ja toivomilla painopistealueilla on suurempi vaikutus siihen, millaisesta näkökulmasta toimintaa tarkastellaan. Osa työntekijöistä koki ahdistavana sen, että kaupunki pyrki liian tiukasti ohjailemaan, miten keskuksen tulee toimia.¹⁹

Iževskin kaupungin perheen, naisten ja lasten asioiden komitea käytti suurta valtaa Keskuksen nähden paitsi konkreettisesti rahoituksen ja toiminnan jatkuvuuden turvaamisen kautta, myös esimerkiksi sillä tavoin, että se valitsi Keskuksen johtajan. Nykyinen johtaja oli toiminut virassaan noin kolmen vuoden ajan. Sitä ennen johtaja oli lyhyen ajan kuluessa vaihtunut useita kertoja. Vanhat työntekijät kehuivat aiempia johtajia innovatiivisiksi ja asialleen omistautuneiksi ja tulkitsivat heidän erottamisensa johtuneen nimenomaan siitä, että yhteistä säveltä kaupunginhallinnon kanssa ei löytynyt. Nykyisen johtajan ansioksi he sanoivat sen, että tämä osaa toimia yhteistyössä perheasiain komitean kanssa eikä ole liian itsenäinen. Onkin todennäköistä että suunta, johon keskuksen toiminta ja sen näkökulma väkivallan vastaiseen työhön oli viimeisten vuosien aikana muuttunut ja mihin johtaja oli sitä vienyt, oli nimenomaan kaupunginhallinnon toiveiden mukainen. Tämä selittää myös sitä, että Keskuksen viralliset asiakirjat, kuten toimintakertomus, joka kirjoitetaan nimenomaan komiteaa varten, ovat sävyllään niin voimakkaan perhekeskeisiä.

¹⁹ Sen lisäksi, että kaupunginhallinto pyrki määrittelemään toiminnan suuntautumista, se saattoi käyttää Keskuksen poliittisten päämääriensä ajamiseen. Työntekijät kertoivat saaneensa vaalien alla määräyksen puhua asiakkailleen tiettyjen ehdokkaiden puolesta. Venäjän valtapuolueen Jedinaja Rossijan, jonka asema Iževskin kaupungissa oli hyvin vahva, mainoskalentereja tuli pitää esillä kaikissa huoneissa. Osa työntekijöistä katsoikin, että Keskuksen olisi parempi toimia riippumattomana kansalaisjärjestönä. Toisaalta toimiminen kaupungin alaisuudessa tarkoitti rahoituksen vakautta ja sitä, että palkat tulevat ajallaan, joten kovin avoimesti kaupungin toimintaa ei haluttu arvostella.

10 Yhteenveto

Tässä tutkimuksessa olen ollut kiinnostunut siitä, miten udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksessa selitetään parisuhdeväkivaltaa ilmiönä ja sitä, että naiset pysyvät väkivaltaisissa parisuhteissa, sekä analysoinut näkökulmia, joista Keskuksessa tarkastellaan parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa. Tutkimusotteeni on ollut klassisen etnografinen, ja aineistona olen käyttänyt kenttäpäiväkirjaa, haastatteluja ja muita Keskuksessa keräämiäni materiaaleja. Tutkimukseni on hyvin kontekstuaalinen, ja tutkimusprosessin aikana olen pyrkinyt saavuttamaan ymmärrystä tutkimukseni kohteesta havainnoimalla sitä sisältäpäin.

Selittäessään parisuhdeväkivaltaa ilmiönä työntekijät käyttivät niin yksilö- ja perhekeskeisiä kuin yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä selityksiä. Rakenne- ja yksilötason selitykset myös kietoutuivat yhteen, eikä aina ollut yksiselitteistä, kummalla tasolla liikutaan. Lapsuuden traumaattiset kokemukset ja mallioppiminen nousivat selityksissä voimakkaasti esiin. Tässä yhteydessä työntekijät korostivat ehkäisevän työn merkitystä. Korkeita väkivaltalukuja selitettiin myös yhteiskunnallisilla ongelmilla ja elämän epävarmuudella, joka aiheuttaa ihmisille väkivaltaisuutenakin heijastuvaa kroonista stressiä. Työntekijät puhuivat paljon myös alkoholi-ongelmista ja niiden osuudesta monissa väkivaltatapauksissa, vaikeivät alkoholia väkivaltaa selittävänä tekijänä pitäneetkään.

Erityisesti virallisissa asiakirjoissa väkivaltaa selitettiin myös perhesysteemin vuorovaikutuksen häiriöksi. Tässä tarkastelutavassa unohtuu helposti, että parisuhteessa tapahtuvassa väkivallassa on kyse rikoksesta, josta tekijän on kannettava vastuu. Konstruoimalla väkivalta perheen vuorovaikutuksen ongelmaksi häivytetään tehokkaasti se, että parisuhdeväkivallassa on kyse pahoinpitelemisestä ja pahoinpidellyksi tulemisesta. Toisaalta useimmat työntekijät pyrkivät aktiivisesti purkamaan myyttiä siitä, että väkivallan uhri olisi osavastuussa tapahtuneesta.

Kulttuurisista selityksistä työntekijät viittasivat erityisesti venäläisessä yhteiskunnassa kaikilla tasoilla olevaan väkivaltaisuuden sekä naisiin kohdistuvan väkivallan kulttuuriseen hyväksytyyteen. He toivat esiin sukupuolistereotyyppioita, sanontoja ja kulttuurisia malleja, jotka normalisoivat naisiin parisuhteessa kohdistuvaa väkivaltaa. Työntekijät uskoivat parisuhdeväkivallassa olevan pohjimmiltaan kyse vallasta ja kontrollista. Väki-valta nähtiin keinona saavuttaa ja ylläpitää valta-asemaa suhteessa. Keskeisiksi väkivallan selityksiksi muodostuivat ahtaat sukupuoliroolit ja miehen tarve uusintaa horjuvaa valta-asemaansa perheessä väkivallan avulla. Liitän tämän Rotkirchin (2000, 296) kuvaamaan miesten vähäiseen rooliin ja läsnä-

oloon venäläisessä perheessä ja siitä seuraavaan maskuliinisuuden kriisiin venäläisessä yhteiskunnassa.

Työntekijöiden kokemuksen mukaan naisia pidättelivät väkivaltaisissa parisuhteissa hyvin monenlaiset asiat. He ymmärsivät lähtemisen vaikeuden, vaikka turhautuvatkin joskus asiakkaiden ambivalenssiin ja pitkään jatkuvaan liikkeeseen lähtemisen ja jäämisen välillä. Suomalaiseen kirjallisuuteen perustuvaan teoreettiseen viitekehukseeni verrattuna empiirisessä aineistossa korostuivat voimakkaasti taloudelliseen toimeentuloon ja asumisen järjestämiseen liittyvät esteet väkivaltaisen parisuhteen päättämiseksi. Monet naiset ovat taloudellisesti riippuvaisia puolisoistaan, ja asunnon hankkiminen eron yhteydessä on hyvin vaikeata. Taloudelliset kysymykset vaikeuttavat lähtemistä erityisesti silloin, jos perheessä on lapsia. Yhteiskunta ei juuri tue yksinhuoltajien selviytymistä, ja elatusmaksujen saaminen entiseltä puolisoilta on usein vaikeata.

Paikoin taloudellistakin riippuvuutta merkittävämmäksi työntekijät nostivat kuitenkin psykologisen riippuvuuden. He liittivät naisten yksin ja turvatta jäämisen pelon paitsi väkivallan kohteena olon mukanaan tuoneeseen heikkouden kokemukseen, myös venäläisessä yhteiskunnassa vallitsevaan pelkoon ja epävarmuuteen. Nainen pelkää, että läheisestä ihmissuhteesta luopuessaan hän ei saa tukea mistään. Väkivaltaisesta suhteesta lähtemistä vaikeuttavat usein myös ulkopuolisten asenteet. Väkivalta koetaan edelleen perheen sisäiseksi asiaksi, ja vaikenemisen muurin murtaminen ei ole helppoa. Naiset häpeävät ongelmaa ja pitävät sitä omana syynään. Voi käydä myös niin, että kun nainen rohkaistuu puhumaan ongelmasta, hänen kokemustaan vähätellään, häntä ei uskota tai häntä syyllistetään. Tämänkaltaiset kokemukset ovat tyypillisiä myös Suomessa (esim. Husso 2003, Ojuri 2004).

Naista saatetaan myös neuvoa sietämään väkivaltaa, jotta perhe pysyisi koossa. Paine perheen pitämiseen koossa kiinnittikin naisia väkivaltaisiin suhteisiin. Vaikka avioerot ovat Venäjällä hyvin yleisiä, kertoivat työntekijät monen kokevan eronneen naisen statuksen alhaisemmaksi. Lasten parhaalla perusteltiin niin suhteessa pysymistä kuin eroakin. Tässä tulee esiin perheen korostuneen suuri merkitys venäläisessä yhteiskunnassa. Työntekijät viittasivat myös väkivallan jaksottaiseen luonteeseen: väkivaltatilanteita seuraavat hyvät ajat ja anteeksipyyntöt sekä rakkaus ja kiintymys auttavat jaksamaan suhteessa.

Ongelman ratkaisua vaikeuttivat myös viranomaisten asenteet. Myös miliisi pitää parisuhdeväkivaltaa perheen sisäisenä asiana, johon ei haluta puuttua. Miliisit käyttäytyvät väkivallan

kohteena olleita naisia kohtaan epäasiallisesti, kieltäytyvät ottamasta rikosilmoituksia vastaan ja asettuvat miesten puolelle. Tuomioita parisuhdeväkivaltajutuista annetaan vain vähän. Venäjällä ei ole lainsäädäntöä kotona tapahtuvasta väkivallasta. Osin riittämättömästä lainsäädännöllisestä suojasta johtuen naiset jäävät myös oikeusprosessin jälkeen hyvin suojattomiksi, ja moni pelkääkin entisen puolisonsa kosta. Työntekijöiden mukaan Venäjälle kaivattaisiinkin kipeästi lakia lähestymiskiellosta.

Tavat, joilla parisuhdeväkivaltaa ongelmana Keskuksessa jäsenettiin, olivat kaikkea muuta kuin yksiselitteisiä. Tutkimusprosessin aikana olin monesti tuskastua siihen, että Keskuksen toiminnan lähtökohtia ja kohdeongelman vaihtelevia tarkastelutapoja oli vaikea hahmottaa ja työntekijöiden näkemyksiä tuntui usein mahdottomalta sijoittaa johonkin tiettyyn kategoriaan. Juuri, kun kuva oli alkanut hahmottua, sanoi tai teki joku jotain, mikä keikautti koko ajatusrakennelmani päälaelleen. Keskeinen tutkimustulokseni onkin se, että näkökulmat, joista kohdeongelmaa Keskuksessa tarkasteltiin, vaihtelivat tilanne- ja työntekijäkohtaisesti. Erityisen kiinnostavia olivat erot työntekijöiden näkemysten ja Keskuksen virallisten asiakirjojen välillä.

Näkökulmien muutos ei kuitenkaan ollut vain satunnaisen tilanne- ja työntekijäkohtaista, vaan siinä oli huomattavissa Keskuksen noin seitsemänvuotisen olemassaolon aikana tapahtunut systemaattisempi kehitys. Perusta, jolta vuonna 1997 oli lähdetty liikkeelle, oli ollut melko feministisesti orientoitunut, sillä Keskusta perustamassa olleet työntekijät olivat tukeutuneet länsimaisten feministien myötävaikutuksella Venäjälle tulleeisiin ideoihin ja materiaaleihin. Vuosituhannen vaihteessa Keskus sai myös jonkin verran taloudellista tukea kansainvälisiltä rahoittajilta, vaikka toiminnan päärahoittaja onkin koko ajan ollut Iževskin kaupunki. Kuulemani mukaan myös työntekijäkunta oli alkuaikoina ollut feministisemmin orientoitunutta kuin viime vuosina rekrytoidut uudet työntekijät. Tulkitsen käänteen perhekeskeisempään suuntaan liittyvän siihen, että Iževskin kaupungin perheen, naisten ja lasten asioiden komitealla rahoittajana on suuri valta siihen, minkälaista ja millä tavoin suuntautunutta työtä Keskuksessa tehdään.

Olen kutsunut näkökulmien vaihtelua ja niiden jatkuvasti käynnissä olevaa neuvottelua tasapainoiluksi feminismiin ja perhekeskeisyyden välillä. Olen nimennyt aineistostani löytyvät kaksi pääasiallista näkökulmaa näin mukaillen Pehkosen (2003) tutkimusta suomalaisen väkivallan vastaisen työn ongelmanmäärittelyprosessista. Kumpikaan näkökulma ei kuitenkaan

tule aineistossa esiin puhtaana tai selvärajaena. Ongelman määrittely on diffuusia ja välillä epäjohdonmukaistakin.

Yhteistä kaikille työntekijöille oli se, että he määrittelivät parisuhteessa tapahtuvan väkivallan ensisijaisesti yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja rikokseksi. Samanlainen ymmärrys kohdeongelmasta ei välittynyt Keskuksen virallisista asiakirjoista. Toisaalta se, että Keskuksessa työskentelee kaksi juristia, kertoo myös virallisen tason sitoutumisesta periaatteeseen, että väkivalta parisuhteessa on rikos, josta tekijän täytyy kantaa rikosoikeudellinen vastuu. Keskuksen työntekijöiden perhekäsitystä voi kutsua individualistiseksi siinä mielessä, että avioero nähtiin hyväksyttäväksi ja usein välttämättömäksi ratkaisuksi tilanteessa, jossa väkivalta jatkuu. Yksilön oikeus turvallisuuteen ja väkivallattomaan elämään määriteltiin perheen kanssa pysymistä tärkeämmäksi arvoksi. Keskuksen virallisissa asiakirjoissa korostettiin kuitenkin voimakkaasti perheen tukemisen ja vahvistamisen tärkeyttä, ja niissä perheenjäsenet nähtiin ennemminkin perhesysteemin osasina kuin yksilöinä.

Kaikkein keskeisin feministisen ja perhekeskeisen näkökulman välisistä jännitteistä oli Pehkosen (mt.) kuvaileman suomalaisen ongelmanmäärittelyprosessin tapaan myös tutkimukseni aineistossa jännite sukupuolisensitiivisyyden ja sukupuolineutraaliuden välillä. Osa työntekijöistä piti sukupuolineutraaliutta hyvin tärkeänä ja pyrki eri yhteyksissä korostamaan sitä, että myös nainen voi olla väkivallantekijä ja mies väkivallan uhri. Toisaalta Keskuksen arjessa tuli jatkuvasti esiin ongelman sukupuolittunut luonne. Myös sukupuolineutraalisti orientoituneet työntekijät puhuivat käytännössä naisista asiakkaina ja väkivallan uhreina ja miehistä väkivallantekijöinä sekä tunnistivat väkivaltaa aiheuttavia sukupuolittuneita kulttuurisia malleja. Osa työntekijöistä, erityisesti Keskuksessa pitkään työskennelleet, olivat myös tietoisesti voimakkaasti sitoutuneita sukupuolisensitiiviseen näkökulmaan ja tarkastelivat parisuhdeväkivaltaa ennen kaikkea sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvänä ongelmana ja naisten ihmisoikeuksien loukkauksena.

Olen jaotellut työntekijöiden suhtautumista feminismiin kolmeen eri kategoriaan. Ensimmäiset kokivat feminismin ääri-ilmiönä, josta he halusivat sanoutua irti ja jota he eivät halunneet nähdä työpaikallaan. Tämän ryhmän edustajat mielsivät feminismin miesten oikeuksien polkemiseksi ja määrittelivät tavoitteeksi tasa-arvon, joskin totesivat formaaliin tasa-arvoon pyrkimisen saattavan olla perusteetonta, kun nainen ja mies ovat kuitenkin jo biologisesti erilaisia. Toinen ryhmä suhtautui feminismiin hieman positiivisemmin, mutta tiedosti käsitteeseen venäläisessä yhteiskunnassa kohdistuvat ennakkoluulot ja väärät mielikuvat. He ehdottivatkin,

että väärinkäsitysten välttämiseksi voisi olla parempi puhua sukupuolten tasa-arvosta kuin feminismistä. Kolmas ryhmä identifioitui feministeiksi ja käytti kohdeongelmaa jäsentäessään avoimen feminististä käsitteistöä. Tämä ryhmä joutui lähestymistapansa vuoksi joskus konflikteihin Keskuksen johdon kanssa.

Kiinnostavaa näkökulmien välisessä liikkeessä oli se, että kaikki työntekijät eivät arvioni mukaan pitäneet sitä kovin merkityksellisenä tai työhönsä vaikuttavana. Kaikki haastateltavani eivät esimerkiksi hahmottaneet tai kysyttäessä tuoneet esiin minkäänlaisia eroja Venäjällä toimivien eri kriisikeskusten välillä, vaikka erot olivat mielestäni tässä suhteessa silmiinpistäviä. Toiset työntekijät puolestaan kokivat näkökulmien jatkuvan neuvottelun ja tiettyjen lähestymistapojen kieltämisen ahdistavana. He kaipasivat Keskukselle selkeätä linjaa, joka jännevöittäisi työtä ja sen tavoitteiden asettelua. Nykyisellään he kokivat Keskuksen toiminnan pysähtyneeksi.

Perhekeskeisyys oli läsnä aina ja kaikkialla – silloinkin, kun viitattiin feministisiin teorioihin ja käytettiin feminististä käsitteistöä. Perheen merkityksen korostamista ei koettu ristiriitaisena naisten ihmisoikeuksien ja sukupuolten yhdenvertaisen kohtelun ajamiselle. Kaikkea, myös väkivaltaisesta suhteesta lähtemistä ja avioeroa, perusteltiin lasten ja siten perheen parhaalla. Liitän tämän siihen, että perhe on ylipäätään venäläisessä yhteiskunnassa äärimmäisen tärkeä, ja on tavanomaista, että kaikkea tarkastellaan perheen kautta. Siinä mielessä tuleekin kyseenalaiseksi, onko perusteltua asettaa feminismiä ja perhekeskeisyyttä vastakkain venäläisessä kontekstissa. Perhekeskeisyys tulee läpi kaikessa.

Julia Brygalina ja Anna Temkina (2004, 224) ovat tutkineet pietarilaisten naisjärjestöjen kehitystä vuosina 1985–2003 ja eritelleet tämän pohjalta kolme erilaista strategiaa olla naisjärjestö Venäjällä. He ovat nimenneet nämä tavat avoimeksi feminismiksi, selektiiviseksi feminismiksi ja latentiksi feminismiksi. Avoimella feminismillä he tarkoittavat peittelemätöntä, radikaalia feminismiä, joka ei kaihda vastakkainasetteluja valtion kanssa. Selektiivinen feminismi on yhdistelmä protestihenkistä radikaalifeminismiä ja yhteistyötä viranomaisten kanssa. Selektiivistä feminismiä Brygalinan ja Temkinan tutkimuksessa edustavan järjestön ideologia on radikaalin feministinen feministiyhteisön sisällä, mutta vähemmän radikaali sen ulkopuolella. Latentisti feministinen järjestö puolestaan on orientoitunut yhteistyöhön viranomaisten ja valtion kanssa, ja vaikka se identifioi itsensä feministiseksi, se ei juuri tuo julkisuudessa esiin feministisiä aiheita.

Analyysini perusteella liitän tutkimani Keskuksen lähinnä kolmanteen kategoriaan, latenttiin feminismiin, jos sitä voi luokitella feministiseksi organisaatioksi ollenkaan. Kaupunginhallinnolta saatu rahoitus määrittelee Keskuksen toimintaa siinä määrin, että kaikenlainen radikaalius on poissuljettua. Toisaalta Keskus kuitenkin määritteli itsensä ainakin jossain määrin feministiseksi pitäessään koulutuksia ja seminaareja naisten oikeuksista, kuuluessaan valtakunnalliseen kriisikeskusten yhdistykseen ja tehdessään yhteistyötä feministisesti orientoituneiden sisarorganisaatioidensa kanssa. Myös osa työntekijöistä identifioitui selvästi feministeiksi ja naisnäkökulma eli käytännön työssä. Naiserityisiä kysymyksiä saatettiin nostaa esiin julkisuudessa, mutta niitä ei nimetty feministisiksi. Feminismi piilotettiin organisaatiossa heti, kun siitä olisi voinut olla haittaa toiminnan rahoitukselle tai sen saamalle yleiselle hyväksynnälle, ja kaupunginhallinnon edustajat kiistivät Keskuksen kaikki yhteydet feminismiin.

Naisnäkökulmasta irtisanoutuminen, kaikkien perheenjäsenten tarvitseman tuen korostaminen ja toiminnan laajentaminen perheiden palveluun erilaisissa kriisitilanteissa, perheen vuorovaiikutustaitojen kehittämiseen ja päihdeongelmien ehkäisyyn näytti jossain määrin tarkoittavan etääntymistä Keskuksen alkuperäisestä perustehtävästä, väkivaltaa kokeneiden naisten auttamisesta. Myös osa työntekijöistä toi esiin huolestumisensa siitä, että kaikki Keskuksen työntekijät eivät enää olleet kiinnostuneita väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa tehtävästä työstä. Tutkimukseni vahvistaakin Saarisen (2005, 5) huolta, että jotkut 1990-luvulla Venäjälle perustetut kriisikeskukset ovat muuttumassa perhekeskuksiksi, joissa väkivallan vastainen työ ei enää ole kovin keskeisessä roolissa.

11 Epilogi: tutkimusprosessi matkana

Tutkimusprosessiani on leimannut matkalla olo. Lähtökohtana oli tilanne, jossa lähdin fyysisesti hyvin kauas paikkaan, joka oli minulle maantieteellisesti ja kulttuurisesti vieras, ja jossa en ollut koskaan aikaisemmin käynyt. Olin viettänyt aiemminkin pidempiä aikoja Venäjällä opiskelun merkeissä Pietarissa ja työharjoittelussa sosiaalialan työpaikassa Viipurissa, mutta Udmurtia oli minulle uusi tuttavuus – en ollut koskaan edes matkustanut niin kauas itään. Pidän kuitenkin hyvänä, että lähdin kauemmas, sillä on tärkeätä, että suomalaista Venäjä-tutkimusta tehdään muuallakin kuin lähialueilla. Aiempi kokemukseni venäläisistä naisten kriisikeskuksissa rajoittui pikaiseen vierailuun yhdessä Pietarissa toimivassa kriisikeskuksessa tutkimukseni suunnittelun aikana. Lähdin matkaan olematta varma edes siitä, että saisin luvan aineiston keruuseen Keskuksessa.

Tutkimusprosessini oli maantieteellisen matkan ja vieraaseen instituutioon tutkijana menemisen lisäksi matka kokonaisvaltaisesti vieraaseen ympäristöön, josta siellä olon aikana tuli tuttu ja jossain määrin myös ymmärrettävä ja oma. Löysin seitsemän kuukauden kuluessa paikkani Iževskissä, kehitin siellä arkisia rutiineja ja sosiaalisia verkostoja sekä solmin ihmissuhteita, joita pidän yllä edelleen. Tutustuin ensimmäistä kertaa toden teolla venäläiseen yliopisto-opiskeluun ja koin sen välillä turhauttavaksi, koulumaiseksi opettajan saneleman tiedon ulkoa opetteluksi, jossa ei ollut sijaa omalle ajattelulle. Aloin hahmottaa sosiaalityön, joka on Venäjällä hyvin uusi tieteenala, paikkaa venäläisessä tiedemaailmassa psykologian ja kasvatustieteiden kainalossa. Kiinnostuin udmurttikulttuurista ja udmurtin kielestä, jota minulle tarjoutui mahdollisuus opiskella kesäkurssilla. Matkustelin eri puolilla Udmurtiaa ja sen rajojen ulkopuolellakin, ja sain nähdä ja kokea paljon sellaista, mitä en olisi ilman Udmurtiaan lähtemistä välttämättä koskaan elämässäni kohdannut.

Pitkä oleskelu Udmurtiassa auttoi minua ymmärtämään myös tutkimukseni yhteiskunnallista kontekstia. Näin, miten paikalliset ihmiset asuvat, kuulin kuinka he kokoavat toimeentuloaan kuin palapeliä eri sivutoimista, näin sosiaalisten verkostojen tärkeyden ja perheen korostuneen merkityksen koko yhteiskunnassa. Havainnoin sukupuolten välisiin suhteisiin liittyviä jännitteitä ja olin itsekin useamman kerran seksuaaliseksi häirinnäksi luokittelemieni verbaalisten ja fyysisten lähestymisten kohteena kadulla, joukkoliikennevälineissä ja diskoissa. Kevättalvella vuodatin kenttäpäiväkirjaani, etten kestä yhteiskunnan väkivaltaisuutta, jonka koin ilmenevän kaikessa – lähtien siitä, että autot ajavat suojatiellä päälle, ellei jalankulkija juokse alta pois. ”Jotenkin henki on sellainen, ettei haittaa, jos satuttaa ihmistä”, kirjoitin. Myöhemmin olin

tuskastunut yhteiskunnan autoritäärisiin rakenteisiin ja joka paikkaan ulottuviin hierarkioihin, joita myös käytetään hyväksi: jokainen kostaa itse kokemansa huonon kohtelun ja alistamisen sille, joka on häntä alempana nokkimisjärjestyksessä. Toisaalta olin Udmurtiassa usein myös sellaisen jopa vieraiden ihmisten osoittaman huomaavaisuuden ja huolenpidon kohteena, jollaisesta pääsee osalliseksi harvoin. Koin erilaisten tunteiden kirjaamisen kenttäpäiväkirjaan tärkeäksi ja hyödylliseksi, sillä se auttoi paikallistamaan yhteiskunnan ja kulttuurin rakenteita, piirteitä ja normatiivisia rakennelmia, joita en välttämättä siinä vaiheessa olisi osannut kovin analyttisesti kuvata. Kokemuksellinen tieto on auttanut minua merkittävällä tavalla tutkimuskysymysteni analyysissa.

Ennen kaikkea tutkimusprosessi oli kuitenkin tutkimaani Keskukseen tehty matka, jonka aikana aloin hahmottaa sen toimintaa, toiminnan lähtökohtia ja tavoitteita sekä Keskuksen sisäisiä valtasuhteita. Alkuvaikutelmani Keskuksesta ja sen henkilökunnasta oli hyvin positiivinen. Ensimmäisen kuukauden aikana törmäsin kuitenkin ongelmiin, kuten aineistonkeruun etiikkaan liittyviin kysymyksiin, joita minä ja keskuksen edustajat hahmotimme eri tavoin. Päädyin muuttamaan tutkimukseni rajausta välttyäkseni pulmallisiksi kokemiltani asiakkaiden yksityisyyden suojaan liittyviltä valinnoilta. Tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvä hämmennys kuitenkin opetti minulle hyvin konkreettisella tasolla, kuinka eri tavoin asiakkaiden yksityisyyden suojaan suhtaudutaan Suomessa ja Venäjällä. Myöhemmin yllätyin vielä lisää, kun sain huomata kuinka paljon tarkemmin suojellaan asiakirjoja kuin asiakkaita.

Kentällä olossa oli pitkälti kyse kuuntelemisesta, katselemisesta ja uteliaisuudesta. Erityisesti kenttätöideni alkuvaiheessa silmäni olivat avoimet havainnoimaan kaikkea sellaista, mitä en välttämättä itselleni tutummassa ympäristössä olisi edes pannut merkille. Havainnoin keskuksen tiloja, työntekijöiden pukeutumista ja arkisen kanssakäymisen tapoja. Alussa mietin, täytyykö minun esittää koko ajan kysymyksiä ollakseni hyvä etnografi. Huomasin kuitenkin, että intensiivinen läsnäolo ja tarkkaavainen kuuntelu auttoi usein hahmottamaan asioita parhaiten. Kysymyksiäkin esitin paljon, mutta tein sen silloin, kun hetki tuntui niille sopivalta. Työntekijät kiittelivät minua hienotunteisuudesta ja siitä, etten häiritse läsnäolollani, kuten jotkut harjoittelijat heidän mukaansa tekivät. Koin olevani työyhteisössä hyväksytty ja mieluisa säännöllinen vierailija, jolle alettiin kevään edetessä puhua yhä useammista asioista. Havainnointini muutti kenttätöiden aikana luonnettaan laajasta ja paljon eri asioita merkille panevasta ihmettelystä fokusoituneempaan, syvemmälle yltävään ja ymmärtävämpään suuntaan.

Kiitos aineistonkeruun onnistumisesta kuuluu ennen kaikkea Keskuksen työntekijöille, jotka hyväksyivät läsnäoloni ja jaksoivat vastata kysymyksiini viikosta toiseen. Yksi Keskuksen työntekijöistä muodostui ”avaininformantiksi”, jolta sain erittäin paljon tietoa. Olennaista oli, että hän oli halukas kertomaan työstään kysymättäkin ja että hän oli pohtinut työhönsä liittyviä kysymyksiä varsin syvällisesti vuosien mittaan. Koen myös pystyneeni toimimaan hänen tukenaan, sillä hän ei aina saanut työyhteisössä sitä arvostusta ja ymmärrystä, joka hänelle mielestäni olisi kuulunut. Hänen kohdallaan poikkesin myös periaatteestani pyrkiä säilyttämään neutraaliuteni tutkijana ja olla ottamatta kantaa Keskuksessa käytäviin ongelmanmäärittelykiistoihin. Hänelle kerroin olevani itsekin feministi ja pitäväni sukupuolinäkökulmaa välttämättömänä väkivallan vastaisessa työssä. Aineistonkeruun onnistumisesta voin kiittää voin myös omaa sinnikkyyttäni, että jaksoin mennä Keskukseseen silloinkin, kun se tuntui väsyttävältä, turhauttavalta tai jopa vastenmieliseltä. Tärkeätä oli myös se, että jaksoin tunnollisesti kirjoittaa kenttäpäiväkirjaa, vaikka se oli välillä uuvuttavaa ja ajattelin, etten siitä eroon päästyäni kirjoita enää ikinä mitään.

Seitsemän kuukauden pituinen aineistonkeruuprosessi oli raskas verrattuna siihen, että olisin voinut vain mennä paikalle, tehdä välttämättömät haastattelut viikon aikana ja poistua. Tutkimuksesta olisi silloin kuitenkin tullut aivan toisenlainen. Pidän äärimmäisen tärkeänä sitä, että kävin keskuksessa pidemmän ajan kuluessa ja elin arkea sen työntekijöiden kanssa. Vietin aikaani Keskuksen tiloissa, palelin silloin, kun lämmöt oli katkaistu, join teetä työntekijöiden kanssa ja opin tuomaan mukani keksejä läheiseltä torilta, kuten muutkin tekivät. Olin mukana tapetoimassa yläkerran huonetta, kun sinne tehtiin oma-aloitteinen remontti, osallistuin seminaareihin, kuulin ulkopuolisten psykologien esittämät asenteelliset kysymykset ja näin näkökulmien vaihtelun ja ristiriitaisuuden, tapasin perheasian komitean johtajan, olin mukana juhlimassa merkkipäiviä, näin työyhteisön sisäisten ristiriitojen kärjistyvän ja taas laantuvan. Hahmotan Keskuksen toimintaedellytykset ja ympäristön, jossa työtä tehdään, paljon moniulotteisemmin ja paremmin, kuin jos olisin kerännyt aineistoni ”nopeasti ja tehokkaasti”.

Pitkältä matkalta palaaminen vei myös aikansa. Vielä kuukausia Suomeen paluun jälkeen aineiston käsitteleminen tuntui vaikealta. Kenttäpäiväkirjaa lukiessani mieleen tulvahtivat tunteet, joita kirjoittamiseen ja tekstissä kuvaamiini tilanteisiin liittyi. Olin edelleen henkisesti kentällä. Tämä kertoo aineistonkeruuprosessini kokonaisvaltaisuudesta. Hiljalleen pakotin kuitenkin itseni aineiston ääreen. Muiden kiireiden vuoksi gradunteossa pitämäni puolen vuoden tauon jälkeen olin saanut aineistoon välimatkaa ja se oli muuttunut aineistoksi. Kenttäpäiväkirjan lukeminen nostaa silti tunteita pintaan edelleenkin. Koen sen konkreettiseksi osoi-

tukseksi siitä, että kenttäpäiväkirja auttaa tutkijaa palauttamaan mieleensä myös kirjaamattomissa olevia asioita.

Pidän pitkän ja intensiivisen aineistonkeruuprosessini ansiona sitä, että tutkimukseni on hyvin kontekstuaalinen. Sidon tutkimuskysymyksiini vastaamiseen tarvitsemani tiedon kokonaiskäsitteeseen laajasta tutkimuskenttästäni ja sijoitan sen yhteiskunnalliseen ja paikalliseen kontekstiinsa. Olen elänyt ympäristössä, jota tutkin, ja tavoitteenani on ollut oppia ymmärtämään sitä sisältäpäin. Katson tiedon, jota olen kenttätöiden aikana hankkinut, olevan kaiken tiedon tavoin luonteeltaan paikantunutta. Suvi Salmenniemi (2005, 16) on Tverin kansalaisjärjestökenttää käsittelevässä tutkimuksessaan pohtinut tiedon paikantumista. Hän määrittelee Donna Harawayta (1991) lainaten tiedon paikantumisen ”tietävän subjektin” ruumiillisuudeksi: tutkija ei ole koskaan ruumiillistumaton, objektiivinen tarkkailija, vaan hänen sukupuolensa, ikänsä, etninen taustansa, sosiaaliluokkansa ja aiemmat kokemuksensa, maailmankatsomuksensa jne. vaikuttavat siihen, mitä hän näkee ja tietää tutkimuskohteestaan. Joku muu olisi voinut nähdä Keskuksessa eri asioita, kysyä erilaisia kysymyksiä, saada erilaisia vastauksia ja tehdä niistä toisenlaisia tulkintoja.

Tämä nostaa esiin myös kysymyksen tutkimukseni yleistettävyydestä. Voinko tutkimani Keskuksen ja siellä tekemieni havaintojen analyysin avulla sanoa jotain yleistettävissä olevaa? Alasuutari (1993, 203) on painottanut paikallisen selittämisen merkitystä. Selitysmallin tulee päteä mahdollisimman hyvin perustanaan olevaan empiiriseen aineistoon. Tutkimustuloksen yleisempi merkittävyys syntyy siitä, että sitä tarkastellaan tavalla tai toisella *esimerkkinä* jostain muustakin kuin vain kyseisestä yksittäistapauksesta (mt.). Kontekstuaalinen ja paikantunut tutkimukseni yhdestä udmurtialaisesta naisten kriisikeskuksesta toimii esimerkkinä Venäjällä toimivista naisten kriisikeskuksista ja niissä käytävistä kohdeongelman määrittelyä koskevista neuvotteluista. Tiedon paikantuneisuudessa kyse on myös siitä, että kaiken tiedon käsitetään olevan puolueellista, paikallista, aikaan sidottua ja historiallisesti spesifiä. Kuten Haraway (mt., 196) kirjoittaa, ainut tapa löytää laajempi näkemys on olla jossain erityisesti.

LÄHTEET

Aarnos, Eila (2001) Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Aaltoila, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 144-157.

Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Ashwin, Sarah (2000) Introduction: Gender, state and society in Soviet and post-Soviet Russia. Teoksessa Ashwin, Sarah (toim.) Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia. London and New York: Routledge, 1-29.

Atlas Rossii (2000) Moskva: "Dizain. Informatsija. Kartografija."

Attwood, Lynne (1997) 'She was asking for it': rape and domestic violence against women. Teoksessa Buckley, Mary (toim.) Post-Soviet Women: from the Baltic to Central Asia. New York: Cambridge University Press, 99-118.

Besstšetnova, O. V. (2003) Sotsialnaja rabota s ženštšinami, postradavšimi ot nasilija v semje. Balašov: Balašovski filial Saratovskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. G. Tšernyševskogo.

Boiko, O., Lovtsova, N., Romanov, P., Jarskaja, V. & Jarskaja-Smirnova, J. (2003) Sotsialnaja politika i sotsialnaja rabota: gendernyi podhod. Gender Approach to Social Policy and Social Work. Utšebnoe posobie. Saratov: Saratovski gosudarstvennyi tehnišeski universitet.

Brygalina, Julia & Temkina, Anna (2004) The Development of Feminist Organisations in St. Petersburg 1985-2003. Teoksessa Castrén, Anna-Maija ym. (toim.) Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action and Nation-building. Helsinki: SKS, 207-226.

Buckley, Mary (1997) Victims and agents: gender in post-Soviet states. Teoksessa Buckley, Mary (toim.) Post-Soviet Women: from the Baltic to Central Asia. New York: Cambridge University Press, 3-16.

Doklad o vypolnenii v Rossiiskoi federatsii konventsii OON o likvidatsii vseh form diskriminatsii v otnošenii ženštšin (1999) Moskva: Izdatelstvo "Prava tšeloveka"

Eskola & Vastamäki (2001) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltoila, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.

Firsov, B. M. & Kiseleva, I. G. (1993) Byt velikorusskih krestjan-zemlepaštsev. Etnografitšeskoe bjuro knjazja V.N. Teniševa. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Jevropeiskogo Doma.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asian-tuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Grönfors, Martti (2001) Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltoila, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 124-141.

Hakkarainen, Pekka (2004) Sosiaalisten ongelmien määrittely. Teoksessa Kantola, Ismo, Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Tampere: Vastapaino, 253-266.

Haraway, Donna (1991) Simians, Cyborg, and Women. The Reinvention of Nature. London: Free Association Books.

Holostova, E. I. (toim.) (2003) Tehnologii sotsialnoi raboty. Utšebnik. Moskva: INFRA-M.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Helsinki: Tilastokeskus.

Hement, Julie (2004) Global Civil Society and the Local Costs of Belonging: Defining Violence against Women in Russia. Signs – Journal of Women in Culture and Society 29 (3), 815-840.

Hirsjärvi, Sirkka ym. (1997): Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hoff, Lee Ann (1990) *Battered Women as Survivors*. London and New York: Routledge.

Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Kay, Rebecca (1997) Images of an ideal woman: perceptions of Russian womanhood through the media, education and women's own eyes. Teoksessa Buckley, Mary (toim.) *Post-Soviet Women: from the Baltic to Central Asia*, 77-98.

Keskinen, Suvi (2005) *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kiviniemi, Kari (2001) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltoila, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.

Krylova, A., Behterev S. & Behtereva L. (2000) *Udmurtskaja respublika. Model etnologičeskogo monitoringa*. Moskva: RAN.

Layder, Derek (1998) *Sociological Practise. Linking Theory and Social Research*. London: Sage.

Lehtinen, Anja-Riitta (2000) *Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa*. Jyväskylä: SoPhi.

Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka (1999) *Naisiin kohdistuva väkivalta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Liljeström, Marianne (1993) The Soviet Gender System: The Ideological Construction of Femininity and Masculinity in the 1970s. Teoksessa Liljeström, Marianne, Mäntysaari, Eila & Rosenholm, Arja (toim.) *Gender Restructuring in Russian Studies. Conference papers – Helsinki August 1992*. Slavica Tamperensia 11. Tampere: University of Tampere, 163-174.

Mullender, Audrey (1996) *Rethinking Domestic Violence. The Social Work and Probation Response*. London and New York: Routledge.

Nyqvist, Leo (2001a) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Nyqvist, Leo (2001b) Projektityöntekijät työnsä tuntijoina. Teoksessa Ojuri, Auli (toim.) Hukasta kukkaan. Naisen tie väkivallasta selviytymiseen. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 159-175.

Ojuri, Auli (2001) Kriisistä selviytymiseen –projektin lähtökohdat. Teoksessa Ojuri, Auli (toim.) Hukasta kukkaan. Naisen tie väkivallasta selviytymiseen. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 15-19.

Ojuri, Auli (2004) Väkiältä naisen elämän varjona. Tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänculusta ja selviytymisestä. Acta Universitatis Lapponiensis 77. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Pashina, Albina (2003) The movement of crisis centres in Russia: features, success and problems. Teoksessa Saarinen ym. (toim.) NCRB. A Network for Crisis Centres for Women in the Barents Region. Report of the Nordic-Russian Development Project, 1999-2002. Arhangelsk: Pomor State University, 77-86.

Pavlenok P. D. (toim.) (2001) Osnovy sotsialnoi raboty. Utšebnik. Moskva: INFRA-M.

Pehkonen, Pirjo (2003) Naisen puolesta, ei miestä vastaan. Suomalainen naisliike väkivaltaa vastustamassa. Sosiologian raportteja n:o 2. Joensuu: Joensuun yliopisto, sosiologian laitos.

Peltoniemi, Teuvo (1984) Perheväkivalta. Helsinki: Otava.

Piispa, Minna (2004) Väkiältä ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Tilastokeskuksen tutkimuksia 241. Helsinki: Tilastokeskus.

Rauhala, Pirkko-Liisa (2003) Tehtävä Udmurtiassa. Yhteiskuntapolitiikka 68 (1), 48-62.

Rauhala, Pirkko-Liisa (2004) Suomen ja Udmurtian jännitekentässä. Yhteiskuntapolitiikka 69 (5), 529-545.

Ronkainen, Suvi (1998) Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Naistutkimusraportteja 2/1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Rotkirch, Anna (2000) The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia. Helsinki: University of Helsinki – Department of Social Policy.

Saarinen, Aino (2003) Creating space for “Russian models” of crisis centres? Experiences of Nordic-NW Russian networking. Teoksessa Yukina, Irina, Saarinen, Aino & Kudriashova, Elena (toim.) Women’s Strategies and Politics in Transition. Dialogue across the East-West Divide. Gender research: methodology and practise, volume 4. Arhangelsk: Pomor State University named after M. V. Lomonosov.

Saarinen, Aino, Liapounova, Olga & Drachova, Irina (2003) NCRB project. Teoksessa Saarinen, Aino, Liapounova, Olga & Drachova, Irina (toim.) NCRB. A Network for Crisis Centres for Woman in the Barents Region. Report of the Nordic – Russian Development Project, 1999-2002. Gender research: methodology and practise, volume 5. Arhangelsk: Pomor State University named after M. V. Lomonosov.

Spradley, James P. (1979) The Ethnographic Interview. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Temkina, Anna & Rotkirch, Anna (1997) Soviet Gender Contracts and Their Shifts in Contemporary Russia. Idäntutkimus 2/1997, 6-24.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

UNECE (2004) Country Profiles on the Housing Sector: The Russian Federation. United Nations Economic Commission for Europe. <http://www.unece.org/env/hs/cph/russia/welcome.htm>, viitattu 24.11.2005.

Venäjän väestölaskennan 2002 tulokset. <http://www.gks.ru>, viitattu 14.7.2005.

www.amnesty.org/russia/womens_day.html, viitattu 11.10.2004.

Zabelina, Tatjana (1999) Rossija i SNG: krizisnye tsenry v deistvii. Teoksessa Dozhtizhenija i nahodki: krizisnye tsenry Rossii. Moskva: Press-Solo, 35-42.

Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of Becoming a Housewife. Teoksessa Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (toim.) Women's Voices in Russia Today. Darmouth: Aldershot, 33-48.

Julkaisemattomat lähteet

Kyselytutkimuksen tulokset naisiin kohdistuvasta väkivallasta Venäjällä 2002-2003 (2003) OO "Sovet ženštšin MGU" pri podderžke Fonda Forda.

Puisto, Virpa (2004) Puheenvuoro Ensi- ja turvakotien liiton turvakotitoiminnan 25-vuotisjuhlaseminaarissa Helsingissä 15.10.2004.

Saarinen, Aino (2005) Barentsin kriisikeskukset väkivaltaa ja prostituutiota vastaan - yhteistyötä ja erikantaisuuksia. Esitelmä "Sukupuoli ja väkivalta. Pohjoismainen tutkimusohjelma 2000-2004" tiedotusseminaarissa Helsingissä 27.10.2005.

Salmenniemi, Suvi (2004) suullinen tiedonanto 29.9.2004.

Salmenniemi, Suvi (2005) Women and Men on the Move: Civic Activity, Citizenship and Gender Order in post-Soviet Russia. Julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus.

Liite 1.**HAASTATTELURUNKO**

Teema 1: Johdatusta

- Koulutus
- Työhistoria
- Työnkuva
- Työn hyvät ja huonot puolet

Teema 2: Asiakkaat

- Asiakkaiden taustatiedot: sukupuoli, ikä, ammatti, sosiaalinen asema, etninen ryhmä jne.
- Minkälaisissa tilanteissa tullaan asiakkaiksi
- Väkivallan lajit ja niiden näkyminen Keskuksessa
- Tyypilliset asiakastapaukset/-tilanteet
- Keskuksen tunnettuus potentiaalisten asiakkaiden keskuudessa

Teema 3: Suhtautuminen parisuhdeväkivaltaan venäläisessä yhteiskunnassa

- Tavallisten ihmisten suhtautuminen ongelmaan
- Ovatko asenteet muuttuneet viime vuosina
- Kuinka miliisi ja tuomioistuimet suhtautuvat
- Kotona tapahtuvaa väkivaltaa koskeva lainsäädäntö
- Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden suhtautuminen

Teema 4: Väkivallan syyt

- Miksi väkivaltaa on niin paljon
- Onko sukupuolirooleilla jotain tekemistä asian kanssa
- Lapsuuden kokemusten vaikutus
- Yksilöpsykologiset ja biologiset selitykset
- Yhteiskunnalliset ongelmat ja väkivalta

Teema 5: Ratkaisukeinot

- Ongelman ratkaisut/ulospääsytietytilanteesta
- Ratkaisuja helpottavat/vaikeuttavat tekijät
- Keskuksen rooli asiakkaiden ratkaisuiissa
- Asiakkuuden vaikutukset asiakkaiden elämään

Teema 6: Keskuksen toiminta

- Toiminnan tavoitteet ja Keskuksen ”toimintafilosofia”
- Väkivallan vastaisen työn merkitykset: miksi se on tärkeää?
- Keskuksen ja haastateltavan suhtautuminen feminismiin
- Yhteistyö muiden naisten kriisikeskuksen kanssa, keskusten yhtäläisyydet ja erot
- Keskus kunnallisena instituutiona (vs. kansalaisjärjestö) ja sen merkitys toiminnalle